120

REÉZ PÁL

A HEGYEK MÖGÜL

(MESSZE FÖLDRŐL,
KASZÁRNYÁBÓL)

EGYETEMI KÖNYVTÁR SZEGED

SZEGED 1907
NYOMATOTT ENGEL LAJOS
KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

A HEGYEK MÖGÜL

(MESSZE FÖLDRŐL,
KASZÁRNYÁBÓL)

ÍRTA

REÉZ PÁL

SZEGED
NYOMATOTT ENGEL LAJOS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1907

SZTE Klebelsberg Könyvtár
J001108062

120

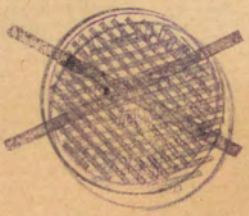

ÉDESANYÁM EMLÉKÉNEK

ELŐSZÓ

Jó pár esztendővel ezelőtt katona-levelet hozott hozzám a hercegovinai határról a posta. Tünődve forgattam: ugyan ki írhatta, ki katona kereshet onnan? Rég volt az, mikor arra jártunk, nincs már ott nekem ismerősöm senki, aki volt is, bizonyosan az is elsodródott onnan. Mikor onnan hazakerültünk, egy ideig még buzgó összeköttetést tartottam fenn a megszállott tartományokkal dohánycsempészés szempontjából. De utóbb ez is abban maradt, mert bajos hosszabb ideig túljárni a finánenak az eszén. Így nem tudhattam, hogy ki írta azt a levelet, de a felbontása után sem tudtam sokkal többet. A levelet egy előttem ismeretlen nevű tűzérkatona írta. Azt kérdezi benne némi gyerekes együgyűséggel, hogy vajjon neki, a katonának, szabad volna-e megírni olyan katonai históriákat, amiket odalent a nagy hegyek között látott, tapasztalt, átélt? Hogy nem jár-e ki majd azokért büntetés?

Írtam aztán neki, hogy bizony, hát hogy is mondjuk csak . . . kit így, kit úgy . . . miegymás, katonáék nem nagyon szeretik ezt. Hogy aztán jól van-e ez így, vagy kevésbbé jól van, az más lapra tartozik, de hogy az irkáló katonát nem szeretik, az bizonyos. Pierre Lotinak, a tengerészkapitánynak a katonaéletről írt dolgait ugyan már abban az időben is sok ezrével osztogatta szét a katonái között a francia állam. De hát az más világ, az nem itt van. Hanem azért mégis, ha olyan katonatörténeteket tud írni, amikben a katonaélet könyékig tejföl, azokért talán még sem fognak haragudni. De a szomorúakat, az egyszerű katonalelkek nehéz sóhajtásait addig ne vegye elő, amíg az idejét ki nem tölti. Kezelje addig úgy, mint a raktárholmit szokás, amiket el kell tenni arra az időre, amikor szükség lesz rájuk.

Már nem tudom, a fiatal vártűzérkatona mennyiben fogadta meg a tanácsot (a tanács úgy sem arravaló, hogy megfogadják), hogy melyik dolgát mikor írta meg, csak az a bizonyos, hogy megírta, mutatja ez a könyv, immár a második munka. Színes és eleven rajzok abból a sajátságos életből, amit az idegenbe vetődött magyar katona „oda alá“ az ő rónáitól, vadvirágos mezőitől távol honvágygyal teljesen folytat. Hol elszomorodva, hol nagyon is túlvidáman, amint a lelkülete hozza magával a kopár bércek között, amelyekről levett sapkával köszönti a Magyarország felől úszó felhőket. Annak a sivár életnek a búson-

gásai között is vannak olykor örömök, van játék, kedv, nóta, van szomorúság is és koporsó. Aki köztük élt, jól megláthatta s ha meglátta, le is írta. Aki szintén átélt egy és más, hasonló dolgokat, rajtuk visszaálmodhatja magát abba a különös világba, aki pedig nem járta ezt az iskolát, az megismerheti azt belőlük. E történeteknek kevés közük van az álmodozó poézishez, mert megtörtént dolgok s éppen az adja meg az igazi értéküket.

Szeged, 1907. október.

Tömörkény István.

Tavasz a kaszárnyában

Estéli kilenc órakor megharsan a rézkürt s a hullámzó hangok ezerszeresen verődnek vissza a kopár várfalakról. A kemény szalmazsákon heverő s az álommal küzködő regruta odaszól az öreg csonthoz, Oberkanonier János Mesterházyhoz:

— Mit fújnak, apám?

— Egy nappal kevesebbet, fiam, — adja meg a választ a kérdezett s fülig magára húzván a nehéz pokrócot, álomnak adja magát.

A boltíves, tágas szobákban lassan úrrá lesz a horkolás, de egy-két ágy még várja a gazdáját. Ezek kint kóborolnak a sáncokon, mert lám itt a tavasz, az Isten mifelénk is elpillantott s nem vonta meg tőlünk sem az enyhe napsugarat. A fiúk ott botorkálnak a fűvel benőtt, magas várfalakon s csak a késői órákban térnek nyugovóra.

A kürt hangja elült, csendes a kaszárnya, de az ablakai, a szokás ellenére, nem sötétek. Sőt egyik-másik fölöttébb világos.

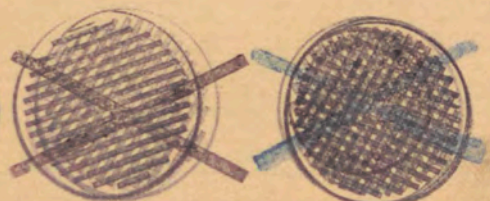

EGYETEMI KÖNYVTÁR SZEGED

A tavasz ünnepet hozott a kaszárnyába is. Az egyhanguság mintha elmult volna. Március elkergette.

A kint maradottak tekintete Újvidéken révedez, honnan erős fény szökik az éjszaka sötétjébe. Ünnep van odaát. A Duna síma tükrén keresztül örömhangokat hoz a szellő.

Március idusa van!

A bácskai erős magyarok amoda túl március idusát ünneplik. Az egetverő örömrivalgás fölhallatszik a magas várba, melynek messziről ideszakadt magyar lakói im' önkényüleg szabadságolva magukat, ott ólálkodnak a szédítő magasságú várfalon, hogy elleshessenek egy-két hangot az ünnepi zajból. Messziről úgy tetszik, mintha az éjszaka leple alatt tilosban járnának, pedig csak a szívük hevesebb verése csalta ki őket s titokban csatangolnak a várfokon, hogy részesei legyenek az odaát lakó testvéreik örömének.

A hatalmas kaszárnya egy-egy ablakából erős fényt áraszt az odatűzött néhány szál gyertya. Tilos dolog ebben a hajlékban március idusát ünnepelni, de hát a találékony, furfangos tűzér ész túltett a reglement szigorán. A három esztendő közepe március tizenötödikére esik. Innentől kezdve kifelé áll a harcos szekerének a rudja, tehátlan ez a nap nevezetességgel bír. A nevezetes nap pedig megünnepelendő. Aminthogy ünnepelik is rendre március tizenötödikét, csakhogy nem amaz okból, hogy a szolgálati idő egyik

fele eltelt s kezdetét vette a másik, hanem abból, hogy magyar szívüket nem terelte tévútra a német kommandó s még nem feledték el, hogy március 15-ike a magyar nemzetnek hosszú esztendők óta legnagyobb ünnepe. Ezért égnek a gyertyák az ablakokban, a puskacsövekben s a ruhapolcokon.

Tavasz van! A szelek kifujták magukat s nap-nap után enyhe napsugár melegíti az ágyúk szörnyeteg torkát, a vasból, bronzból s különféle vegyülékből alkotott csövet. A Fruska Góra különböző pontjaira markirozott célpontok már teljesen kivehetők s a cső teljes precizióval irányítható a megadott cél felé.

Az ágyúk mellett már nem kín a „hapták", a tenyér már nem fagy oda a széles piros zsinórhoz. Olyan kellemes, olyan idillikus dolog az ágyúval való babrálás. Az a szörnyeteg teljesen a mi hatalmunkban van. Olyan megadóan engedelmeskedik szegény. Amennyire gyűlöltük előbb, annyira szeretjük most. Hiába, nem a lajblink gombjára, hanem az ágyú csövére esküdtünk meg.

Csak olyan nagyon ne prüszkölne. Egy kissé szokatlan még a hangja. Érdes, sivító, szakítja a hallóérzéket. De egyszer majd szunyogdongásnak véljük még az ekrazit robbanását is, amely olyasvalami, hogy bizvást azt hinnéd, kedves földim, hogy most vége lesz a világnak.

Süt a nap. Árad a langyos melegség szerte. Nyomán ibolya fakad s az a sok „Brustwehr"

telistele tűzérekkel. Alig van vége az ebédnek, a sok harcos szalad a sáncokra, ibolyát szedni. Valóságos kokárdákkal térnek vissza s fölvirágozzák az ágyúkat. Olyan kellemesen vegyül az ibolya-illat a puskapor-szagos levegőbe.

Megindul az őrség is. A téli köpeny már össze van göngyölve s gyűrű alakjában fekszi meg a tűzér vállát. A kamenitzi puskaporos toronynál már idillikusabb az őrállás, mint ezelőtt. A szőlőket már kapálják s egész délután hallatszik a pacsirta szó. A torony körül sétáló őr kezében megáll ilyenkor a plajbász s a legény önelégülten írja föl a „silbak" falára: „Oberkanonier János Mesterházy öreg csont, diener 1899. Még 167 kis nap!"

A tavasz meghozta a „Marschübung"-ot is. Karlócán voltunk először s nem ittunk karlócai karcost, ellenben kutyafuttában néhányan kisiettünk Krusedolba, a híres kolostort megtekintendő; de nem láthattuk Milán király nyugvóhelyét, mert mire odaértünk, megharsant a „Vergatterung" s sietve tértünk vissza a csapathoz.

Az idő mintha mulnék. Lám, az Újvidékről átvezető hidat már egyszer bevonták s újra fölverték, mióta itt vagyunk. Ez pedig egy tél elmulását jelenti. Elmult egy tél s csak kettő van még hátra. Akadémiánk is véget ér nem sokára s akkor aztán már gyorsan telik az idő. A vonat sokáig ér Trebinjébe, a rajta való utazás is elvesz néhány napot.

Trebinje! Hej, istenem-uram, de messzire szakadtunk hazulról s nemsokára háromszor oly messzire szakadunk!

Idegenből idegenbe jutunk s mégis ott reméljük a jobb világot. Azt hisszük, hogy a török komák között kellemesebbek lesznek a napok. Már most szemléljük képzeletben a magas verkek tetejéről szépséges Montenegrót, bájos Raguzát s szaporán küldünk haza számos üdvözletet a hazánkba igyekvő fecskéktől.

Egyelőre azonban még itt vagyunk s itt virradt ránk a tavasz. Elhozta költészetét, de mi nem tudjuk belőle, csak a prózát kihalászni. Szép, elég szép minden, de mit ér a szépség, ha idegen. Ibolya hajt szaporán s mi fölékesítjük vele az ágyút! Bezzeg odahaza máshova tűztük a kékszemű, bódító illatú virágocskát.

De azért mégis tavasz van! A fűtetlen szobákban barátságosabb a lég s vasárnap délutánonként könnyed sétaruhában rándulunk át Újvidékre. Jó magam ugyan nem annyira a városba, mint inkább a Dunára igyekszem s pár garasért elringatózom a ladikon. Himbálnak a hullámok s én elbeszélgetek velük, hálásan mondván nekik köszönetet a jóságukért. Egyedül a Duna maradt hű hozzánk. Az elkísért bennünket ide is s így tavasz táján oly jól esik elandalogni a hátán.

Majd nem sokára tőle is megválunk s akkor igazán semmi sem lesz, ami az otthonra emlékeztetne, legföljebb a szombathelyi bakák Tre-

binjében rekedt hírbéli emlékezete, ami silány vígasz ugyan, de legalább arról jó, hogy reményt ad arra, miszerint az ő nyomdokaikon egyszer mi is a vonatra ülünk s meg se állunk, míg haza nem érünk.

Csakhogy addig még sokszor elhangzik a nóta:

Öreg tűzér a kapu félfája,
Barna kis lyány annak a babája.

De hát tavasz van, örüljünk neki s vessük bizodalmunkat a jövőbe. Talán nekünk is kifelhődzik még majd az ég . . .

A hegyek mögül

A magyar-bródi sáncok oly marasztaló szeretettel integetnek a Száván átrobogó vonat után, mintha vissza akarnák tartani, hogy ne menjen át az idegen határra, az idegen földre. Az utas meg, mikor sajgó szívvel nézegeti az ösmerős, hazai földet, mintha láncot érezne a szívén, melynek másik vége a bródi sáncok árbócára van kötve s tépi, marcangolja a keblet, minél közelebb röpül a vonat a bosnyák határhoz.

A bródi sáncokon katonák állanak, magyar fiúk, akik a Boszniába száguldó vonat katonautasait kendőlobogtatással üdvözlik s tele tüdővel kiabálják utánuk az istenhozzádot, meg a szerencsés útat.

A vonat meg csak robog, elmaradnak a sáncok, el a rétek s egyszer csak a Száva hatalmas vashídjára gördül a gőzmasina. Még mindig hazai területet ró, de mikor a híd közepére ér, akkor elmarad a határ, a vonat ablakain át

bosnyák levegő árad a kupéba, azt kell belélegzeni a hazai helyett.

Ettől kezdve nyomott a hangulat. Nem segít már a jóillatú bosnyák dohány sem, a török kávé meg kivált elkeseríti a kedélyt.

A Száván túl, Bosnyák-Bródban, ki kell szállni, mert onnan keskenyvágányú vasút visz a hegyek közé, az Isten tudja, hova, merre.

Az is megindul. Egy darabig a Száva mentén halad s ezalatt fájdalmasan nézegetheted a túlsó partot, melynek tarlóján csenevész füvet lenget a szél, a hazai szél. Azután az is elmarad s a kis vonat nekivág a hegyoldalaknak, melyeknek a tetejéről büszke sasok tekintgetnek alá a poroszkáló vonatra, mely oly lassan halad, mintha búbánattal volna megterhelve a kerékszöge is.

A vonaton szabadságos magyar katonák mennek, vissza, a hazúlról messze idegenbe szakadt csapattesthez. Ameddig lehetett, le sem vették a szemüket a hazai földről, de mikor az utolsó göröngyöt is elnyelte, eltakarta a távolság, akkor feltört szívükből a bánatos sóhaj s ki az apját, ki a babáját siratta.... Egyik meg énekelni kezdett, vontatott, bánatos hangon:

Elmaradt a határ megint,
Felénk már csak a távol int,
Hej, bár ne is integetne,
A szívünk se' repedezne,
Szegény szívünk, szegény jószág.
Isten veled Magyarország! . . .

Nincs különben! Ha a keserűség egyszer belopta magát a szívbe, nehéz azt onnan kitessékelni. Nagyon nehéz!

A hegyek végtelenek, a vonat lassan halad, az est közeledik. Vékony fény gyúl ki a kupé tetején, a távoli hegyek ormán mécsvilág pislog, itt-ott bánatos nótahangokat kerget a szél. Az utazás fáradalmai hatalmukba kerítenek mindenkit. Csönd lesz a kupéban. Csak néha, elvétve szól az egyik s nagysokára felel a másik. A siralomházban is ilyen nyomott lehet a pihenés.

Egy szakadékba ér a vonat. A meredek sziklák tövében ócska, kopott viskót világít meg az ajtó fölé akasztott lámpa. Abban szegény emberek laknak, félig vadak. Hej, de jó volna mégis abban a viskóban tölteni az éjszakát!

Amodébb kegyeletesen lobog egy mécses, a doboji hősök frissen emelt szobrát világítja meg. Egy gyalogos térdel a szobor előtt, egyik kezében fegyver, a másikban koszorú, mit amazoknak nyújt, mivelhogy egyebet nem nyújthat nekik. Azok is magyar fiúk voltak, akkor estek el, mikor Bród felől jövet, Maglájnál a bosnyákok az egész magyar csapatot fölkoncolták.

A vonat elrobogván az emlékoszlop mellett, halkan mormolnak valamit a későbbi kor katonái, alkalmasint valamely imafélét.

Mire ismeretlen irányban fölkel a nap, már messze jár a vonat a bosnyák földeken. A beláthatatlan magasságban különböző formájú szikla-

tömegek fenyegetnek, hogy alágördülnek. Az egyik óriási gombához hasonlít, a másik égig érő jegenyenyárhoz, a harmadik vízilóhoz, a negyedik s a többi, Isten tudja, mihez.

Napkeltekor mindenfelől ének hangzik. Sírórívó ének, mely a zsinagógák keleti dallamait hozza emlékezetbe. A muzulmánok éneke ez, akik a Ramazán-ünnepet ülik, mely negyven napig tart s arról nevezetes, hogy napkeltétől napnyugtáig koplalás a török dolga, napnyugtától napkeltéig ellenben dőzsöl, iszik, cigarettázik s a szomszédban henyél. Hellyel-közzel mozsarazást is hallani, ami reggel a koplalás, este pedig az evés és szórakozás kezdetét jelenti.

Már ez mindegy, ha a határ elmaradt. Oly szépen süt azonban a nap s a Boszna hullámai oly szokatlan tiszták, hogy kedvre kap az ember. Hisz nem is olyan sivár ez a vidék, sőt vadregényesnek is volna mondható, ha az ember kedvét tölteni járna itt. De a „muszáj" sokat elvon a vadregényesség értékéből. A regényességet egészen s nem marad belőle egyéb, csak a „vad".

Meg osztán nem is olyan sok már a hátralevő idő. Ide-stova letelik. Azután, hej, azután!...

Bizony-bizony nótaszó hallatszik a kupéból s aki hallgat rája, ily szavakat vesz ki a nótából:

Kaszárnyai sorban
Hej, de gyöngy az élet,
Három kisbíróval
Bizony nem cserélek . . .

Így osztán el is felejtődik, hogy Boszniát rójja a gőzös, sőt nemsokára maga az ember is. A gőzös kiköt. A kis kézitáska lekerül a polcról s a szabadságról megtért harcfi odahagyja a kupét. Ki erre, ki arra tart, de néhányan együtt maradnak. Ezek a végállomásbeliek, akik a gőzössel együtt értek haza. Amazoknak még hosszú az útjok, mert amúgy gyalogosan még néhány napot úton töltenek.

Az egyik szabadságos katona nyolc hónapot töltött otthon, egészségi okokból. Tizennégy esztendeje már, hogy napjában kerekes 24 liter vizet iszik meg. Mivel azonban a rettenetes mennyiségű víz élvezete egyéb foglalatosságot is von maga után, vitéz bajtársunknak nem igen maradt ideje katonáskodni. Hazaküldték hát, hogy gyógyítaná magát otthon s fogyassza a vizet az apja kútjából. Haza is ment, vissza is jött, de a napi 24 liter vízből még sem engedett. Mivel ilyképp azután sem igen lehetett katonai működésétől sokat remélni, fölülvizsgálat után végleg szabadságolták.

Megkérdeztük tőle, szívesen hazamegy-e?

— Hogy szívesen-e, mondta — meghiszem azt, otthon még a víz is jobb, mint idelent.

Szomorúan konstatáltuk, hogy igaza van, de egyben irígykedtünk is rája, hogy ezután otthon elégíti ki vízbeli szükségleteit.

Karácsony idején elég kellemetesség akad Boszniában. A hideg nem oly féktelen, mint oda-

haza, a hó meg alkalmasabb a rajta való hancúrozásra.

Csak a benszülöttek sínylik meg a telet. A meleghez szokott népség, az első hó láttára, fülig bundába búvik s egyre azon töpreng, mikor jön a tavasz. Holott a tél sincs még egészen itt, mert még alkalmas hógombócot sem lehet gyúrni.

A hegyvidék gyalogjáróján tüzesszemű devojkák a ködös téli idő dacára még mindig hallatják képletes énekeiket, mire akárhányszor juhokat legeltető, darócruhás pásztorok danája a válasz. A födött arcú, festett képű török asszonynépség még jobban eltakarja arcát az énekszóra, ami nyilvánvaló jele annak, hogy nem csak a messze országbeli katonáktól, hanem a benszülött máshitűektől is fél. Pedig mi tőlünk nincs oka félni a török asszonynak, mert egy sincs közöttünk, aki ezt a földet szívesen itt ne hagyná, törökjeivel s egyebeivel együtt.

Magyar szó

Ez a mi zengzetes magyar nyelvünk kedves nekünk idehaza is, de százszorta kedvességes, ha idegenben halljuk megcsendülni. Az idegent járó magyar, aki kedvtelésből bolyong a világban, kellemesen lepődik meg, ha magyar szót hall odakint; aki kényszerüségből eszi az idegen kenyeret, vagy aki számkivetésben rójja idegen ország földjét, bújat-baját felejti, ha honfitársára akad és vele magyarul válthat néhány szót. Megélénkül, fölizgul a lélek a messzeségben a magyar szó hallatára s innen van az, hogy mi, a kik idehaza nem nagyon szeretjük egymást, más népek országában egymásra ismerünk, megtanuljuk szeretni egymást.

Kis gyerek voltam, mikor a nem is olyan messze Stiriából visszaköltöztünk szép Magyarországba. Néhány hónapig laktunk csak kint, a dornhofeni várban s bizony csak magunk voltunk magyarok. Hazafelé utazván, németekkel jöttünk. A fehringi állomáson több utas szállt be s ezek

már magyarul beszélgettek. Édesanyámmal és kis húgommal valósággal megbámultuk a jövevényeket, mivelhogy magyarul beszélgettek és nem állhattuk meg, hogy hamarosan ki ne kérdeztük volna őket, hova valók, honnan jönnek és hogy igazán magyarok-e. Szállt azután be több utas is és mi gyermekes örömmel, nagy mohósággal hallgattuk a magyar beszédjüket.

Hát még messzebb, túl sok országon, ahol nem is tudják, hogy magyar is van a világon, annál kevésbbé azt, hogy a magyarnak hazája is van, milyen öröm éri az odatévedt magyart, ha véletlenül honfitársára lel.

Ezt az érzést leginkább azok ismerik, akiket a katonasor vetett idegenbe. A magyar katonának megvan az a sajátsága, hogy akárhova kerül, megmarad magyarnak s ha elsajátít is valamelyest az idegen nyelvből, a sajátját nem felejti s hazatérvén, a saját vidékének a tájszólása csak úgy érzik a beszédén, mint annak előtte.

De még egy sajátsága van az idegenbe került magyar katonának és ez a sajátsága megbecsülendő. Kevesen tudják, pedig régi igazság, hogy az idegen földön szolgáló magyar katona magyarosít odakint s ezzel nemzeti kultúrmissziót teljesít. Öntudatlanul cselekszi, de a magyar nyelv térhódításának áldásából és a katona dícséretéből ez mit sem von le.

Tudott dolog, hogy a magyar-osztrák hadsereg legvitézebb katonája a magyar fiú. Akár szol-

gálati pontosság, akár fegyverfogás, gyakorlatozás, kitartás, fürgeség, hűség, vagy bármely más katonai kellék tekintetében legmegfelelőbb a magyar fiú. Az is igazolja ezt, hogy az ezredbeli tisztek majdnem kivétel nélkül magyar fiút vesznek maguk mellé tisztiszolgának. Még azok is, akik nem tudnak magyarul. Mivel pedig a tiszt legtöbbet a szolgájával érintkezik s mivel a tiszt intelligenciája inkább hajlik a nyelvérzék felé, mint az e tekintetben egyűgyű magyar tiszti szolgáé: a legtöbb német tiszt úgy ahogy, megtanul magyarul a szolgájától.

Innen van az, hogy a szegény magyar fiú nyelvének terjesztése szempontjából ránk nézve kedvező nemzeti kultúrmissziót végez s innen van, hogy én mindétig hálásan fogok visszaemlékezni Horváth-Szalaira, aki Felső-Szakonyban csak béreslegény, ellenben Trebinjében és Szerajevóban magyar nyelvmester volt, mert két bécsi főhadnagyot tanított meg a magyar nyelvre, még pedig olyan eredménynyel, hogy szolgálati minősítvényükbe azt írta a felsőbb katonai parancsnokság, hogy a magyar nyelvet „jól“ beszélik.

A megszállott tartományok vadregényes tájai egyébként is lépten-nyomon emlékeztetnek a magyar katonák öntudatlan nyelvterjesztő erejére. (Erő ez, még pedig nagy, mert tudjuk, hogy a magyar nyelv idehaza sem igen hódít.)

Csupa szórakozásból, így gondolatban, tégy csak, nyájas olvasó, egy kis utazást velem és

hamarosan megérted, miért nevezik az okkupált tartományokat magyar Balkánnak. Mielőtt útra kelnénk, tudd meg, hogy Boszniában, Hercegovinában, Novibazárban és déli Dalmáciában, tehát a Boszna völgyében, a Narenta mentén, a Lim partján és a montenegrói szélen, meg az Adriának kattaró-kasztelnuóvói partján a helyőrségek túlnyomó részt magyar fiúk csapataiból állnak, amit megint csak az magyaráz meg, hogy ezen az örökké puskaporos illatú vidéken leginkább magyar fiúkra van szükség, mert annak helyén van a szíve s jó helyt van a fegyvere is.

Hát gyerünk le közéjük.

A vasi végről Zalába ér a vonat, onnan a Dráván át horvát földre visz bennünket. A magyar szó elmarad, az állomásokon horvátul kiabálnak az emberek s lassan a vasúti kocsi népe is mind idegen nyelven beszél. A nagy tábla kukoricaföldek ismerősek csak, ember, szó, minden ismeretlen már ezen a vidéken.

A zágrábi állomás nemzetközi sokaságában megüti a fület a magyar szó, de azután le a Száváig nem találsz magyar embert, csak akit a véletlen vet arra. A lélek tompul, a szem elfárad a nézésben, ismeretlen errefelé minden. Csendes az ember és hosszan nézi a hegyoldalakban sűrűn látható, gubbasztó várromokat, amelyek ellenbát mélyen hallgatnak.

A Száva partján vagyunk végre. Az innenső Bródban kellemes meglepetésben részesülünk.

Egy-két magyar baka lézeng az állomáson, vasúti szolga, főnök, pincér mind magyar. Bent az emberek is. A hosszú út fáradalma sebtiben elillan, elkergette a kellemes tudat, hogy minél messzebbre vagyunk hazulról s közben minél több idegen szót hallottunk, végre megint magyar helyre értünk.

S azon túl így van ez mindenütt. Bosnyák-Bródban kevésbbé, de lejebb: Dobojban, Zenicán, egészen Szerajevóig sűrűn hallatszik a magyar beszéd, részben katonáktól, részben lent dolgozó magyar munkásoktól, részben bennszülött bosnyákoktól, akik a magyarokkal diskurálnak, kimondhatatlanul elváltoztatott, de nekünk mégis kedvesen hangzó magyar szavakkal.

A lent szolgáló magyar katonák és az életüket ott tengető, kenyerüket ott kereső magyar munkások a velük érintkező bennszülötteket megtanítják a magyar nyelvre. Azok hamarosan tanulnak, mert a kényszerűség ösztönzi őket, a kényszerűség pedig nagy mester. Kenyeret, gyümölcsöt, túrót, kecskehúst, dohányt, cukrot árulnak és bezzeg hamarosan el tudják adni elegyes portékájukat magyarul, mert a sok magyar szóból sok ragad rájuk.

És minél lejebb érünk, annál inkább észleljük a magyar szó elterjedettségét. Odébb lejebb mind puskaporosabb a szaga a levegőnek, minélfogva mind több magyar katonára van szükség.

Amint poroszkál a vonat a hegyek között,

sűrűn halad el kaszárnyák mellett. Az ablakokból kendők lobognak és magyar nóták harsogása hallatszik be a vonat ablakán. Szabadságukat váró, azért epedő magyar fiúk énekelnek arról, hogy jön nemsokára értük a gőzös és kiszállítja őket ebből a görbe országból.

Hercegovina legdélibb csücskébe, ahol a vonat azért áll meg, mert tovább nincs útja: a végállomásra: Trebinjébe késő este érkezünk meg. Egy katona vár bennünket, az kalauzol el minden érkező idegent. Ha jön utas, ha nem jön, az az ügyeletes katona mindig ott strázsál s az utolsó vonat beérkezése után tér csak pihenőre, eligazítván előbb az esetleg érkező utast.

A városba menet föltűnik, hogy csak magyar szót hallunk. Trebinjében az okkupáció óta az egész helyőrség magyar, az megmagyarosított mindent és mindenkit. A szembe jövő muzulmán barátságosan köszön:

— Jó estét, sógor!

— Adjon Isten, sógor, — köszönünk vissza.

Azt kérdezi:

— Honnan jöttél, sógor?

— Messziről, Magyarországból.

— Az szép világ, — modja a jámbor muzulmán, — csakhogy arra hidegebb világ van.

Aztán menőben még visszaszól:

— Jóccakát, sógor!

A trebinjei hercegóc megszokta a meleget nagyon és ha életében valaha Magyarországon

járt, nem feledi el soha, hogy itt hideg van. Ott a délövi nap pajzánkodik kedvére és hideg idő ritkán köszönt rá. Mivel pedig minálunk soha sincs melegebb, mint a trebinjei legkisebb fokú hőség, az ott való hercegóc minden időben fázik, ha Magyarországba vetődik.

No mindegy, a fődolog mégis csak az, hogy Trebinje meglehetősen magyar hely és lakói, habár csak látszólag és külsőleg, szeretik a magyarokat. Hogy bensőleg milyen ez a viszony, arra világot vet az a szigorú parancs, hogy a katonaságnak csak a kincstári ciszterna vizét szabad inni, mást nem, mert hátha abba mérget kevert a hercegóc.

De ha még tovább megyünk, csakhogy most már gyalog, avagy kocsin, akkor vár csak az igazi lelki gyönyör reánk.

Trebinjén túl, a fekete hegyek birodalmának határos-határán, közel a montenegrói szélhez, Crnagore árnyékában, van egy kis falu. Mindössze nyolc-tíz házból áll, de azok szép magyar házak, kékre meszelt ablakokkal, kis kerttel, fölfutóval, akár a magyar faluban. A kis helység neve: Lasztva. Körülötte erre is, arra is látható egy-egy hercegovinai falucska, sziklaházakkal, kőből rakott istálókkal. Messziről meg se látni ezeket a házakat, mert a sziklától egyiket sem lehet megkülönböztetni. Vártára mentünk egyszer. Elől jó magam mint vártaparancsnok, utánam a három tűzér. A kanyarodónál elérünk egy vászon-

ruhás embert. Nagy karimájú szalmakalap a fején, fütykös a kezében. Léptei bizonytalanok, a mint hogy az egész ember ingatag. Közvetlen közelébe érünk, amikor az ember megszólal s csak úgy magának beszél:

— Kadarka . . . ne taszigálj . . . kapáltalak . . .

Ni csak ni. Hiszen ez magyar ember. Szólok hozzá:

— Hová, földi?

— Haza, vitéz úr!

— Hová haza?

— Lasztvára. Amoda, ni. Az a falu a mi hazánk. Mennék gyorsabban is, de a kadarka megcsúfolt, pedig én kapáltam.

— No, isten áldja földi, — szóltam és elváltunk. Hát ez a kis Lasztva valóságos oázis a hercegovinai kopár vidéken. Körülötte kis síkság terül el, amely gyepes és megterem rajta minden. Ezt a területet a magyar kormány jó ideje betelepítette szőlővel, a tisztásra házakat épített, azokban pincehelyi magyar szőlőmunkások laknak, tizenöt-tizenhat család.

Ezt a kis magyar falut nevezik Hercegovina gyöngyének. A sziklás hegyek végtelenjében, a Karszt kopár kietlenségében olyan ez a kis terület, mint egy tengerszem. Kissé messze esik Trebinjétől, tehát ritkán ér el odáig a gyakorlatozó katonaság. Ha pedig odáig megy, nem szívesen tér vissza a garnizónba.

Mi is jártunk ott, éppen tavasz idején. A bogárhátú kis házikók előtt apró gyermekek játszadoztak, a sövény mellett kutya ugatott, az ablakokban meg rozmaring nyílott. Csak addig álltunk meg, amíg ki-ki egy kis vizet ivott. Hanem jutott egy-egy messzely bor is, mert volt a pincében, leginkább pedig, mert magyar ember kezelte a pince kulcsát.

Mikor elvonultunk a hegyek felé, Horváth-Szalai vissza-vissza nézett a rozmaringos ablakokra. Nevetésre állott a szája, mosolygott a lelke, de szólni nem tudott. Addig-addig nézte a rozmaringos ablakokat, miglen tele lett a szíve . . . kicsordult a könnye.

Azt lehetett volna hinni, hogy nevet, pedig végtelen örömében ríva fakadt . . .

Pünkösdi harangszó

A harang szavából sokat értenek az emberek. Már mint az ahhoz értők. Ellenben a bosnyák, meg a hercegóc muzulmánok nem értenek belőle, mert nem régóta hallják. Ámbár hallhatják élethossziglan, akkor sem fognak belőle érteni, mert semmi közük sincs hozzá. Ők csak azt értik, mikor a müezzin a minarétről panaszosan kiabál:

— Allahu ekber, allahu ekber, la illáhu illella . . .

Azaz, hogy ezt sem értik, mert arabusul nem tudnak, csak azt tudják, hogy mikor az arabus hívogató elhangzik a minarétről, akkor nekik a dzsámjába kell menniök, reggeli, déli, délutáni, avagy estéli imádságra, napjában ötszörhatszor, aszerint, hogy nagy ünnep van, avagy csak hétköznap kell imádni Allah-t, aki jó és meghallgatja az ő jámbor, igazhívő népének a könyörgését.

Mindenféle munkáját abbanhagyja ilyenkor

a mohamedán és siet a dámzsjába. Kint leoldja sarúját és anélkül lépi át a szentélyt. Bent ájtatos imádkozás történik, állva, hajolva, térdelve és a földre borulva. Mondja is Horváth-Szalai, mikor a törököt imádkozni látja:

— Milyen jól tudja a török a gelenkszibungot.

Nevet ezen a lent szolgáló katona, a török pedig nagybuzgón tovább imádkozik és görbíti testét, amint az imádság megkívánja.

Aki muzulmán nem ér rá, hogy a dzsámjába menjen, az ott végzi imáját, ahol éppen éri. Valami ruhát terít a földre, kezét, lábát, arcát megmossa és Sztambul felé fordulva, halkan imádkozik. Nem bánja, akárki látja, mert tudja, hogy Allah is látja és ez a fő.

Vonaton utazva, a mezőn, a hegyek alatt, vagy az országúton sűrűn látni imádkozó muzulmánt, aki miatt ilyenkor összeomolhat a világ, ő nem törődik vele, ő imádkozik, más tegyen, amit akar.

Hát perszehogy ez a nép nem ért a harang szavából, és nem is kíván belőle érteni, mert ő a maga módja szerint imádja Istenét.

A harangszó nem régóta ismerős az okkupált tartományokban. Csak éppen az okkupáció óta. Sőt csak valamivel később óta, mert az okkupációt követő első években a magyar-osztrák hadseregnek nem a templomépítés volt az első dolga, hanem a táborok létesítése, azok megerősítése és a fontos hegyi erősségek megépítése. Mikor

ez a nagy munka nagyjában megvolt, a hadsereg urai csak akkor kezdtek gondolkodni azon, hogy a két országba leküldött és katonaidejüket ott töltő fiúk számára templomot is kellene építeni. Épült is néhány, először csak Szerajevóban és Mosztárban, később másutt is. (Nagyon sürgős nem volt ez a munka, sőt most sem az, amire fényes bizonyság, hogy a trebinjei szerb templom, bár fölépült, még most is raktárul szolgál, mert nem teljesen kész és még harangok sincsenek a tornyában.)

A nagy garnizonokban most már mégis van templom, ahova pedig temlom nem jutott, ott legalább kápolna áll, hogy a harang szava néha felcsendülhessen.

Fiatalságának legszebb éveit ebben a görbe országban töltő magyar katonafiú tudja csak, az érzi csak, milyen szép szava van a sziklán épült torony harangjának. Az a szerény kis kápolna, amelynek belsejét katonák festették ki, kapván ezért csillagot a gallérjukra, tisztalelkű híveket lát kisded oltárja előtt, akiket a tisztán csengő harang szava hívott oda. Más odalent a rét füve, a mező virága, de más a harangszó is. Kongása valóságos imádság, amely minden lélekben fölébreszti a hitet és a keserves sorsban élő, hazájától távol sorvadó katonafiút visszatéríti az Istenhez.

A galamb búgását megszoktuk a dúcon s alig-alig hallgatunk rá. Vadgalamb búgását, kint az erdőn azonban sokáig elhallgatjuk és be nem telünk vele.

Idehaza megszoktuk a szelid harangszót és mikor sok a dolgunk, nem igen hallgatjuk. Odalent, a végtelen hegyek és sziklák birodalmában mindannyiszor imádságos érzés üli meg szívünket, ahányszor megkondul a harang s minél távolabbról búg, sírása minél messzebbről ér fülünkhöz, annál inkább magunkba szállunk és nem foglalkozunk mással, csak azzal a minden lelket egyformán kiengesztelő tudattal, hogy itt is van hit, itt is él az istenségbe vetett bizodalom, itt sem vagyunk egészen elhagyatottak.

Nyárvégi estéken, amikor minden csendes, amikor minden hang messzire hallatszik, sajátos hangzavar tölti be sokszor a léget. Akkor van ez, amikor az esti harangszó ideje egybeesik a muzulmánok esti imájának idejével. Nagyobb helységben, mint Szerajevóban, vagy Mosztárban, ahol igen sok a török mecset és keresztény templom is több van: az egyazon időben éneklő müezzinek imája sajátságosan olvad össze a templomok harangjának a búgásával. Áhitatos ének, áhitatos harangszóval találkozik és ringatózó zsongásban tölti be a levegőt.

A katona szájában kialszik ilyenkor a pipa és távol falujában levő templomára, szülőházára gondol, meg az övéire. Illik is ezekhez a gondolatokhoz a harangszó, mert hiszen ünnep odalent még az is, ha a szegény katona gondolata szabadon szárnyalhat hazafelé . . .

A trebinjei végeken nem igen kell várni az

idő kinyílását. Tél nincs ott soha, hónak színe sem látszik s ami fehérség a hegyek tetőin néha mutatkozik, az nem hó, hanem dér, ami az esőből keletkezett. Fönt mégis hideg van s az eső dérré fagyván, azt lehet hinni, hogy hó ül a tetőn. Hideg is csak akkor van, ha bóra kerekedik. A tenger felől húzó szél nem veszedelmes, inkább langyos. A tenger felé húzó szél azonban, amely Montenegró felől jön, nem tréfál és a csontig hat. Föl is öltözik ilyenkor a török, de a katona is, mert a trebinjei klimához szokott ember nem állja a montenegrói szelet.

A bóra is elmul azonban és a rákövetkező napokban már kiállhatatlan meleg jelentkezik, bár még januáriust mutat a kalendáriom. Az idő hamarább jelzi a húsvétot, mint a kalendáriom, mert a napok egyre melegebbek s úgy kinyíl az idő kora tavaszra, mint idehaza nyárra se.

Mégis csak elérkezik húsvét ünnepe s azon mód el is múlik. Csak múljon is, mert úgyis szomorú nagyon. A haza messze van, szabadságra menni már csak azért sem érdemes, mert sok időbe telik az utazás s mikor az ember azon venné észre magát, hogy de jó is odahaza: már fordulhat is vissza. Ez az érzés nagyon keserű és a legtöbb ember inkább haza sem megy rövid szabadságra, hogy része ne legyen ebben az érzésben.

Az ünnepet tehát a legtöbb katona odalent tölti, mert hiszen a legtöbb úgy sem kaphat

szabadságot. A tétlenség unalmas, a husvéti harangszó meg fáj. Idegenben harangoznak, az az idegen harang nagyon szomorúan szól. Olyan szomorúan, hogy nagyot dobban belé a magyar fiú szíve, azután elfacsarodik s talán a könnye is megeredne, ha senki sem látná.

Az vígasztaló csak ilyenkor, hogy holnapután megint hétköznap lesz, azzal megint kevesbednek a napok, — meg az, hogy a hét végén megjönnek a rövid szabaságról a bajtársak és mesélnek majd annyit a hazai sorsokról, hogy elég lesz azt hallgatni. Hát beszélnek is, de a beszédjüknél sokkal többet ér az irás, amit hazúlról hoztak, a leánytól és még többet a küldemény, amit az otthon járt szomszéd fiúval küld az édesanya, az ünnepeket lent töltő katona-fiának.

De sokkalta más a pünkösdi ünnep! Piros ez odalent is, miként mindenütt a világon és készülődnek rá a kaszárnyában is, heteken át. Pünkösdre teljes már a nyár s habár a hőség féktelen, csak pünkösd a pünkösd. A kaszárnya szobáit frissre meszelik, az udvart rendbehozzák, a katonák templomát a padlótól kezdve kitisztogatják, a harangokat fényesre törülgetik, hogy amikor a nap rájuk süt, messzire vetítsék a sugarát.

Csendes a pünkösdi hajnal, a hegyek, sziklahasadékok, völgyek, falvak, helyőrségek mind hallgatnak. Az ébresztő hangja végre sikongón száll szerteszét, amire nemsokára visszhang támad: a kis templom tornyában megkondul a fényes harang

s most már annak a szava hullámzik a hegyen, sziklahasadékban, völgyön, faluban, a helyőrségben, mindenütt. Süt a nap és sugara megtörik a harang fényén. Egyik pillanatban a hegytetőn csillog, a másikban a messze síkon ötlik a szembe.

A katona áldja sorsát, hogy megérte ezt a hajnalt is s miután reggeli foglalkozásával végzett, megy a templomba. Csilingel a harang, bent ájtatosan imádkoznak az emberek. Horváth-Szalai fölmegy a toronyba és a pünkösdi ünnep fölött való örömében elveszi a kötelet a harangozótól s most már ő harangoz. Másképp is szól a harang mindjárt. Van, aki észreveszi, hogy magyar ember harangoz, mert csak magyar ember tud olyan szépen harangozni.

A százszor megunt, megátkozott sziklás vidék benépesedik. A katonaság elkalandoz, hogy hegyi virággal ékesen térhessen vissza a kaszárnyába. Bokrétás a sapka, mikor visszatér a harcos és az ebédjét vídáman költi el. Van hozzá egy korty bor is, jutott pünkösdre a század kasszájából.

Délután hozza a posta a leveleket. Szép pünkösdi üdvözletek érkeznek hazulról s azokra adatnak érzékeny válaszok, amikből megtudja az édesanya, meg az az árván maradt leányzó, hogy e pünkösd immár az utolsó és mikor megint őszre fordul az idő, otthon lesz a katonagyerek.

Délután megint üres marad a kaszárnya. Elkalandoznak a fiúk messzire, néhányan egészen a tengerpartig értek. Onnan a hajóval üdvözletet

küldenek haza, azután megindulnak vissza a kaszárnya felé. Este van, mire a helyőrségbe érnek, a kis toronyból hallatszik ismét a pünkösdi harangszó.

Azt mondja Horváth-Szalai:

— Az őszre talán hazasegít az Isten. Esztendő ilyenkorra majd csak bekötöm a Rozi fejit.

A harang tovább csilingel . . .

A szerelem odalent

Odalent azért jó, mert ott — a nóta szerint — nem fáj semmi. Se a szerelem, se a gond, se semmi. Odalent csönd honol és nyugalom. Ugy lehet, nincs is ott egyéb, csak csönd és nyugalom. Szerelem, gond s minden egyéb idefönt marad.

Dehát nem is odalentről van szó, hanem odébb lentről, a Narenta, meg a Lim vidékéről, hol kopár a hegyvidék, hol az égig érő hegycsúcsokon nem igen tenyész egyéb, csak száraz cserje, azt is időnap előtt elfonnyasztja a délövi nap kiállhatatlan melege. Bár nem lehetne mondani, hogy arra lefelé nincsen hideg, mert bezzeg a mosztári Pódvelezs tetején állandó a hó; a hegy ormán örökké felhő ül s ez a hercegovinai kopár csúcs arról nevezetes, hogy rajta jeget termel a „vágás", medvét tenyészt a sűrűség, a hegy lábánál gyakorlatozó legénységet pedig sorvasztja a félelmetes mosztári hőség, mely elől nincs menekvés, csak a hegytetőn, de odáig egy napi

járás a távolság, mivelhogy az úttalan utakon még a benszülött népség is csak ügygyel-bajjal mozog.

Hát erről a lent való vidékről leszen szó, meg arról, hogy szerelem arrafelé is létezik, sőt azt lehetne mondani, hogy manapság már csak arrafelé létezik.

A hispániai trubadúrok kora lejárt. Elmult, mint ahogy minden elmúlik ezen a földi pályán. A spanyol lovag, aki lóhátról lopott csókot szerelmesétől, aki ingó-ringó derékkal lejtette a „danzesz eszpanyólesz“ különféle figuráit s aki estenden méla akkordokat röppentett ki csudaszép hangú fúvolájából: a spanyol lovag kiveszett, eltünt s ma már csak hírben élnak a trubadúrok. Még talán az andaluziai haj sem ragyog már úgy, mint annak előtte, mikor a szerelem volt az éltetője mindennek.

Hanem hát odalent a hangos Lim vidékén, a raguzai tenger partján, a bájos, zöldvizű Narenta ölében, ott él még a szerelem. Az igaz, nyers szerelem hazája ez a vidék. A szerelemnél tovább nem is igen civilizálódtak a bosnyák és hercegóc benszülöttek. De ezt magas fokra emelték s elmondhatni, hogy ezidő szerint a szerelem sehol sincs annyira kifejlődve, mint odalent. Ott az emberek szív szerint szeretnek, azt lehetne mondani: vadul.

Úgy lehet, oka is van ennek a nagy szerelemnek.

Aki katona oda lekerül szolgálatra, a hazájától való nagy távolság mián mind hevesebbnek érzi kebelében azt a szerelmet, amelyet hazulról hozott magával. Sokszor gondol az apjára, az anyjára, a kedvesére s mindenek fölött a messze elmaradt édes honi földre. Szeretettel gondol mindezekre s az idők folyamán ez a szeretet sóvárgássá lesz.

Egymás között, a szolgálatban s azon kívül, csak mulik az idő. A bajtársak megértik egymást, egy nagy családot alkotnak lassanként, a kaszárnya is hazájukká lesz idők multán, csak az hiányzik, akiért leghevesebben dobog a katona szíve: a kedves, a szerető, a leány. Őt nem pótolja senki és semmi.

A lent való asszony- és leánynépség daróc-ruhát visel, abba bujik el a katonaság kandi szeme elől. Szép ritkán akad köztük s az intelligencia hiánya, mely még a módos leányt is munkába fogja, útját állja asszonyi bájai fejlődésének. Ilykép a nőket alig lehet megkülönböztetni a férfiaktól, mert akárhány, sőt a legtöbb, bő nadrágot visel, akár a férfinépség s ugyanazt a munkát is végzi.

Természetes tehát, hogy a mindenféle munkában megedzett, napsütött leányzó nem bír semminő hatással a mi lent szolgáló katonáinkra. S ha nem vándorolnának ki magyar leányok, akik odalent egy portára verődve árulják a kétes értékű szerelmet: bizony-bizony, úgy volna a sor, hogy

szegény, messze idegenbe szakadt katonáink a hosszú három esztendő alatt jóformán lányt se láttak, annál kevésbbé szerettek.

Vannak ugyan, még pedig elég tekintélyes számmal, török hölgyek, akik, azt lehetne mondani, válogatás nélkül szépek, de hát ezek még a szemmel sem közelíthetők meg. Arcukat fátyol fedi, melyet, ha idegennel, kivált katonával van találkozásuk, mélyen ábrázatukra vonnak, hogy egy porcika se lássék féltve őrzött arcukból. Ennek dacára sokszor lehet nyilt török női arcot látni. Mikor többen összejönnek s útjuk valamely szűkebb utcán visz át, a nyári hőségben akárhányszor fölvonják a fátylat, hogy szabadabban érje arcukat a levegő. Ilyenkor látni csak, hogy a török nő milyen szép. Arca, melyet napsugár sohasem ér, eredeti alabástrom színét viseli. Láttam kevésbbé szép török nőt, de csunyát nem. A nélkül állítom ezt, hogy az udvariasság csak némikép is erőt venne rajtam.

Tehátlan ezek sem arra valók, hogy a lent való katonáknak szolgáljanak szerelmi tárgyul. Így hát csupán bensőleg él a katona szerelme, mert a médium, akié ez a szerelem, messze van onnan.

Ahogy azonban a benszülöttek szeretnek, az érdekes és határozottan irigylésre méltó. Csenevész szokásaik között ez a legkiforrottabb. (Mert tán van abban valamely igazság, ha a szerelmet is szokásnak nevezi az ember.)

Alighogy lekerültünk a monarkia háta mögé (úgy is mondják: az Isten háta mögé), abba a görbe országba, már harmadnapra szemtanúi lehettünk egy végtelenül kedves jelenetnek.

Éppen május elseje volt. Fölvezényeltek bennünket egy közeli verkre, hogy váltanók le a bakákat s figyelnők mi a vidéket két hónapon keresztül.

Egy darabig a vasúti töltés mellett haladtunk, azután lekanyarodtunk a mezőn át a hegyhez vivő dűlőútra. A vonat éppen érkezőben volt; május elsejére való tekintettel virágdíszt viselt a mozdony s föl voltak virágozva a kocsik is. A hegy lábánál pihenőt tartottunk, hogy erőt gyűjtsünk a fölfelé való gyaloglóshoz. Amint a kanyargó szerpentinhez értünk, közvetlen az út mellett, a nap melegét szaporán visszaverő sziklák között, egy parányi zöld pázsiton szerelmes párt pillantottunk meg. Messziről nem lehetett őket egymástól megkülönböztetni, mert mind a kettő darócruhában volt, csak közelebb érve láthattuk, hogy az egyik leány, a másik férfi.

Körös-körül, fent és alant kecskék legelésztek a sziklák gyér fűszálai között. A leány volt az őrzőjük, a legény pedig a harmadik határból lovagolt ide, amit abból következtettünk, hogy megnyergelt lova a közelben legelészet.

A szerelmesek átölelve tartották egymást s ajkuk hosszú, végnélkül való csókban találkozott. A csapat közvetlen mellettük haladt el, de ez

mit sem feszélyezte őket. Egy-egy gúnyos megjegyzés is hangzott feléjük, de a szerelmesek mit sem törődtek azzal. Utánunk sem néztek, mikor már távol voltunk tőlük. A hegytetőről mikor lenéztünk, ők még folyvást csókolták egymást. Az ebédet is elköltöttük fönt a hegyi erősségen, mikor ők még mindig szerelmeskedtek. Csak nagynehezen váltak el s mindaddig lobogtatták egymás felé kendőjüket, míg a legényt el nem takarta a hegyoldal. Az oldalban megállt a legény s vontatott hangon, hogy minden szótag érthető legyen a hangot visszaverő szakadékok között, kiáltotta a leány felé:

— Do vidzsenya, Zulejka moja! (A viszontlátásra, Zulejkám!)

A leány ugyanazon a tördelt hangon kiáltotta vissza:

— Do vidzsenya, Józó! (A visszontlátásra, Jóska!)

Azután eltünt a legény. Pihent lova száguldva vitte a messze kéklő hegy alatt fekvő faluba, hol jól tudták, hogy a napot Zulejkánál töltötte s dehogy vette ezt rossz néven tőle bárki is. Zulejka pedig hazaterelte falkáját a hegyoldalban gubbasztó kis kőházukba, mely mellett egy bekeritett tisztáson fejte meg azokat a leány anyja.

Sem Józó, sem Zulejka, de szüleik sem vetettek ügyet más emberre, a két gyerek szerette egymást, tőlük ugyan össze is dőlhetett a világ, ők csak egymásért éltek. Mikor ajkuk hosszú,

szenvedélyes forró csókban találkozott: nyargalhatott mellettük a förgeteg, nem zavarta őket az ég haragja, sem az emberek irígysége.

De hisz' arrafelé nem irígyek az emberek. Kinek-kinek csak akad párja, azt azután szeretheti kénye-kedve szerint . . .

Ugyanazon a helyen, csak valamivel idébb, ahol a hegyi s a faluba vezető út keresztezi egymást, láttunk egy ízben idillikus jelenetet. Lent voltunk a városban s vittük föl a hegyre a másnapi eledelt. Az Ibrahim szamár poroszkált előttünk, a hátán levő fanyeregre volt kötve a hús, meg a liszt. A türelmes szamár nagyokat ásítva ballagott, mi hasonlókép utána.

Egyszerre csak nyakát szegve, megáll Ibrahim. A szamaras nagyot ütött a hátára, de a szamár nem mozdult. A szentnek sem ment tovább egy tapodtat sem. Noszajtjuk mindenképpen, a puskatussal, mogyorófa vesszővel, mit sem használ.

A szamaras, ki már ismerte Ibrahim szeszélyeit, fürkészve nézett körül, hogy ugyan mi készteti a mi jámbor teherhordónkat a makacságra. Tájékozódott jobbra, balra, előre, hátra, miglen rájött Ibrahim csökönyösségének az okára.

Mintegy kétszáz lépésnyire előttünk leányok voltak láthatók, kik a messze fekvő Csicsevó faluból két lovat hajtottak Trebinje felé. Hangos énekszóval voltak a leányok, de hirtelen elhallgattak, mert a szomszéd Pridvorce faluból két szilaj lovas vágtatott feléjük. Paripáik mint a szellő vágtat-

tak s a leányok mellé érve, azon mód megállottak, akárcsak gyökeret vert volna lábuk.

A két lovag leugrott a nyeregből, ki-ki szabadjára hagyta lovát s egyik ezt, másik amazt a leányt kapta el. Már-már azt hittük, hogy komoly beavatkozásunkra van szükség, hogy a nőrablást megakadályozzuk, mikor rájöttünk, hogy ezek tulajdonképpen szerelmesek, kiknek ezen a nyilván előre megállapított helyen és időben légyottjuk van. Hogy a leányok előbb értek a kiszemelt helyre s hogy a lovagok késtek, annak kétségtelenül megvolt a maga oka, de ha nem is volt, akkor sincs baj, mert a szeretkezésre maradt még idő elég. Ámbátor meglehetősen alkonyodott már, de hiszen a szerelem s a tiltott csók a homályban úgyis élvezetesebb, mint világos nappal, mindenek szemeláttára.

Elértvén a helyzetet, Ibrahim lassan megindult. Elhaladtunk a szerelmesek mellett, kik észre se vettek bennünket, föl se tekintettek, csak akkor, mikor Ibrahim egy percnyi beszélgetést folytatott az egyik trubadur lovával. Ezt azonban csak ők ketten értették, aminthogy mi sem értettünk egy szót sem abból az enyelgő beszédből, mit a devojkák folytattak a két legénynyel.

De nemcsak a szerelem — a szemérem is ki van fejlődve ennél a sajátos ízlésű népnél. A két legény ugyanis egy-egy szikla mögé bújt szerelmesével s ott temetkezett a csók tengerébe. Az egyik ugyanis nem kíváncsi arra, hogyan

csókolódzik a másik, amúgy is része van benne mindkettőnek. Illetlen dolgot egyik sem követett el, az pedig illendő, hogy a szerelmesek szeressék egymást, de ne más szerelmesek szemeláttára. Hogy mi láttuk őket, az nem számít; a svába, ahogy bennünket odalent neveznek, nem jön tekintetbe.

Ennek bizonyságául szolgál az az eset is, mely a mosztári fönsíkon történt. Ez a fönsík ezer méter magasságban terül el s határa belát-hatatlan. Ezen az ezer méteren emelkedik a két-ezer méter magasságú Pódvelezs, melynek vég-nyulványai Montenegróba érnek.

A mosztári fönsík nyáron át a tűzérség gyülekező helye. A roppant kiterjedésű hepehupás téren tartják a tűzérségi lövőgyakorlatokat. Egy ilyen alkalommal többen kint voltunk a lövendő céloknál. Azaz hogy azoktól oldalt, pár száz méternyi távolságra, hogy a lövedék s annak szilánkjai ne érjenek bennünket. A sziklák mögé bújva, figyeltük az ágyúgolyók járását, pusztító hatását, de legkivált azt, hogy hány golyó esik le vakon, a nélkül, hogy explodált volna. Ezekre azért kell különös gonddal figyelni, mert ha a lőtéren maradnak, iszonyú veszedelemmel fenyegetik a benszülötteket, kik azt is ócska vasnak vélik és elzsákolják. Csak akkor térnek észre, mikor a golyó a zsákban eldurran s gyengéd pusztítást visz végbez a komsia testében.

Hát ilyen célzattal voltunk kint a hegyek között, meg azért is, hogy a benszülötteket ne

eresszük be a lövési vonalba. Ők ugyanis a szilánkokra tépett vasdarabokat összeszedik s a mosztári zsibvásáron olcsó pénzen eladják. A keserves pár fillérért ugyancsak megízzadnak, de a fáradtságot nem számítják, mert a pénznek roppant nagy előttük az értéke.

A lövési idő alatt a sziklai bozótok között heverésznek s mikor a kürtös az ágyúknál is, meg a célnál is lefúj, végét jelezvén az aznapi lövésnek, mint az éhes sáskák lepik el a lövőteret s mint a gombát, szedegetik össze a vas- és rézdarabokat. Akárhányszor csatározásuk van az avizó-posztokkal, mert még lefúvás előtt el akarják árasztani a lövőteret.

Tehát egy ilyen alkalommal történt, ami itt írva vagyon.

Az avizó-posztok pihentek, egyik-másik puskáját átkarolva, aludt. A vasdarabokra éhes bosnyákok és hercegócok festői képet alkotva heverésztek szanaszét, a fölperzselt gyepen. Az öregebbek aludtak, a fiatalabbja a szerelemnek áldozott.

Voltak köztük egészen fiatal s idősebb leányok, ki-ki a maga kiválasztottjával. Pajkosan hancuroztak a gyepen, egy suba alá bújva s egyáltalán nem feszélyezte őket a fegyveres katonák jelenléte. Sőt a gúnyos vigyorgás sem volt rájuk hatással. De sőt az sem, mikor egy célt tévesztett srapnel szilánkjai a bozótba repültek. Ők szenvedélyesen ölelték, csókolták egymást.

Érdekes volt maga a helyzet is. A leányok a nap melege ellen védekezendő, fekvő helyükben arcukat daróckötényükkel leterítették. A legény megkerülve a leányt, ellenkező irányban vágta végig magát a gyepen, olykép azonban, hogy arca fekvő helyzetben is a leány arcával találkozott. A barna arcok ilykép csak találkoztak s ha még oly keskeny volt is a kötény, elfödte a szerelmesek arcát. A kötény alatt a legény kedvére csókolgatja a leányt, aki megosztja vele a hűselőt nyujtó takarót s dehogy van az ellen kifogása, hogyha a legény sűrű csókkal kergeti el az álmot a szeméből.

Csak akkor éreztek fel, mikor megharsant a kürt. Itt is, ott is párosával emelkedtek föl a reggel óta várakozó benszülöttek, kiknek kivált a fiatalabbja valósággal belefáradt a szerelmeskedésbe.

Keresvén a vasdaraboket, egyre dévajkodnak egymással a fiatalok. A nap úgy süt fölöttük, mintha mindent föl akarna olvasztani s tán ez a roppant hőség az oka, hogy odalent az emberek annyi hévvel és forrósággal szeretik egymást.

Mikor a városból visszajövet, pár fillérrel gazdagodva ügetnek vékony dongáju lovaikon a hegytetőre, akárhányszor megesik, hogy az izmos karu legény lekapja lováról a leányt s a saját nyergébe ültetvén őt, szilaj ügetésben nekivág a hegyek birodalmának s vidám énekszóval viszi haza a leányt.

Kivált a muzulmánok között gyakori az ilyen eset. A török nő ugyanis, aki arcát még a szellő ellen is óvja, többnyire kitűnő lovas. Arcát elrejti az idegen elől, de a sportot illetőleg annyira emancipált, hogy a lovat épp úgy üli meg, mint a férfi. Tehát éppen megfordítottja a művelt nyugati nőnek. A mi dámáink az arcukat szabadon mutogatják, ellenben a török hölgyek fátyollal vonják be. Emellett azonban, mikor lovagolnak, éppen nem fukarkodnak azzal, hogy pompás lábikráikat mutogassák. A mi hölgyeink is megteszik ugyan ezt, de csak a kevésbbé diszkrétek. Ellenben láttam lovagló török bégnét, aki igen természetesnek találta azt, hogy lovaglás közben kilássék idomos lábaszára, csak gyönyörű arcát borítsa fátyol.

Ilyen a szerelmi sors odalent.

Nem lehetne azért mondani, hogy néha-néha nem jut ki belőle a katonának is, de hát az ritkán esik. A nős katonatisztek családjukat legtöbbnyire itthon hagyják, tehát szobacicus irányában igen kicsiny a személyválogatás.

Horváth-Szalainak, a mi nevezetes bajtársunknak jutott azért mégis egyszer egy gömbölyűképű, barnapiros leányzó; az egyik kapitánynál szolgált s nem állt mással szóba, csak Horváth-Szalaival. Irígykedtünk a gyerekre nagyon, de nem sokáig, mert a Lidi gondolt egyet s elment a tengerpartra, ott vállalt újabb szolgálatot.

Horváth-Szalai szabadságot kért, hogy a

EGYETEMI KÖNYVTÁR SZEGED

leányt új helyén meglátogathassa, de nem kapott. Elment hát engedelem nélkül. Ezért már kapott szabadságot, teljes huszonegy naposat, szigorított egyes képében. Vídáman lépdelt le az egyesbe, hol nagyokat aludt a kemény nyoszolyán, sokat gondolt a hazai tájakra, meg arra, hogy hű szerelme miatt kénytelen a börtön hűvösén raboskodni.

Különben egyebet is tett Horváth-Szalai a börtönben.

Unalmában magyar szóra tanítgatta az egyesben sűrün jelentkező patkányokat . . .

A csonka honvéd

Vági Jóska baka volt, még pedig a javából. Amolyan alacsony termetű komárommegyei tizenkettes magyar baka, kinek tizenöt bajtársa az emlékezetes bileki „menetelés“ alkalmával oly engedelmesen hullott el a kravicai szorosban, amint ez az igaz magyar bakához illik. Jó nevelésű, kitartó fiúk a komáromi bakák, de közülök is kivált Vági Jóska, aki bár az utolsók között állt a sorban, de mindig első volt, akár a strózsák kitömésében, akár a derékszíj fényesítésében, akár a gyakorlatozásban kellett kitenni magáért a századnak.

Még azok közül a régibb tizenkettes bakák közül való volt, akik akkor kerültek Trebinjébe, mikor az ezredet oda helyezték. Hogy megjött a parancs s hogy az ezred felkészülődött: Vági Jóska hazanézett Igmándra, hogy a jóságos öreg édesanyjától elbúcsúzzék. Elköszönt a leánytól

is, a Rozitól s aztán megindult a regimenttel együtt, lefelé, lefelé, amerre a madár se igen jár s ha jár is, tova repül onnan ízibe.

A gőzös rohanvást szelte a vidéket, de arra lefelé csöndesebben poroszkált. A hegyek között a gőzmasina is kifárad, kivált mikor egy egész regiment a terhe.

Hetednapra kötött ki az ezredet vivő katonavonat a trebinjei végállomáson. Tovább amúgy sem mehetett volna, mert a síneknek ott vége szakad. Azon túl csak gyalogolni lehet, ami kiválóan kellemes mulatság a Karszt kopár vidékén, a keskeny, rendezetlen gyalogösvényeken. Olyannyira kellemes, hogy egy-egy nagyobb szabású gyakorlatozásnak befejezéseképp a fél ezred „maródit“ szokott jelenteni.

Nagy volt abban az időben a sürgés-forrgás a trebinjei garnizonban. Egy ezred érkezésben, egy ezred távozóban! Sok időbe került, míg a nyolcvanhármasok az egész erősséget és védelmi tábort átadták a tizenketteseknek — de mikor a nagy munka véget ért: akkor felszökött a jókedv hőmérője (természetesen a nyolcvanhármas bakákban) s harsány zeneszó mellett vonultak ki az állomásra, hol ezalatt visszafelé vette a frontot a katonavonat s oly jókedvűen vágott neki a sziklák birodalmának, mintha bizony a nyolcvanhármas bakák hazasóvárgó s örömmámorban fürdő lelke hajtotta volna a kerekeket.

Azután megint csönd lett Trebinjében. Vági

Jóska regimentje lassadán beletalált a lent való szolgálat kerékvágásába s nem sokára a komáromi bakák is buzgón kergették a félig vad benszülötteket a hegyi erősségek közeléből, mikor ezek birkalegeltetés okából azokat megközelítették, avagy az őrhelyekről, hova azzal a célzattal közelített a komsia, hogy az őrtálló katonának pompás illatú montenegrói dohányt kináljon potom árért.

A trebinjei garnizonban kiváltképpen nagy az őrség. Talán sehol annyi fontos pontot nem őriznek, mint odalent. Napjában 317 ember áll szolgálatban. S mily szigorú ez a szolgálat! Aki egyszer a vártán valamely kis ballépést követett el, az megtudná mondani, milyen mértékkel mér a trebinjei hadbíró.

Elég az ahhoz, hogy a mi Vági Jóskánk elég jól érezte magát odalent is. Rendszerető, lelkiismeretes, pontos baka volt, akit föllebbvalói szerettek s kihez bajtársai ragaszkodtak. Innen van, hogy mikor a montenegrói szélen eltörte a lábát, az ezred csonka honvédjének nevezték el.

Nagy sor volt az, mikor a Vági Jóska lába eltörött. Fölalarmírozták érte az egész viszokai határőrséget. Így esett a sor:

Tavasztájt megmozdult az ezred. A kozmácsi és grábi határőrséget fölváltották új századokkal. Az összes helyi erősségek legénységét is kicserélték. Ez a csere is pár napig tartott s közben a messze határőrvidékről a trebinjei központba megtérő századok a határőrvidékre vonuló századokkal

oly parázs csatározást műveltek a hegyek között a találka alkalmával, hogy a szakadékok fél napig sem győzték visszaverni a szapora puskadörgést.

Így került ki Vági Jóska a montenegrói végre. A kozmácsi határőrség viszokaglavicai erősségére különítették sokadmagával s azontúl onnan figyelte a felhők járását, meg olykor-olykor a vidéket, hogy nem jár-e katonaszökevény a közelben, vagy nem csempésznek-e át a montenegróiak cukrot, dohányt s egyebet a határon. De leginkább csak pipálással telt az idő s hogy a mulatság teljes legyen: a kártya is előkerült a nyoszolya rejtekéből.

Egy szürke délelőttön Vági Jóskát leküldték a hegyoldalba fát vágni. Váratlanul hideg idő köszöntött be, a montenegrói szél meg havat hozott. Vági többedmagával leereszkedett a meredek hegyoldalon s a csenevész végvidéki erdő fáit vagdosták, hogy legyen tűzrevalójuk. Egy makacs bükk megszegte a derekát, nem engedett a fejszecsapásoknak. A feketebajszú Vági Jóska az egyik kiálló ágba kapaszkodott s úgy húzta lefelé a terebélyes fát. Eközben a fatörzs engedett s egy hatalmas fejszecsapásra a fa recsegve dőlt ki, maga alá temetve az ágon függő Vági Jóskát, aki rémesen kiabált segitségért. Ugyan kiabálhatott már szegény, az eltörött jobblábon az már mit sem segített.

Nyomban ment a telefonjelentés a trebinjei csapatkórházba s a parancs, hogy egy betegszállító

kocsi azonnal induljon ki Kozmácsra. Ezalatt Vági Jóskát hordozható ágyra helyezték s négy bajtárs megindult vele a kocsi elé. Vitték Vági Jóskát, vitték, azután kocsira helyezték, mely lassan haladt vele a kaszárnyának igen szomorú épületébe, a kórházba.

A Vági Jóska szomorú esete szigorú vizsgálatnak lett az okozója. A hadbíró háromszor is kiszállt a határra, tízszer is kihallgatta az egész legénységet, de a dolognak csak az lett a vége, hogy Vági Jóskának levágták a lábát. Csuklóban, valamicskével a térde alatt fűrészelték le a szállítás ideje alatt egészen elüszkösödött lábszárat. Szegény Jóska csak állta a kínszenvedést. A jó öreg főtörzsorvos háromszor is elaltatta szegény fiút, ki iszonyú fájdalmában még a mélységes álmából is fölérzett.

Másnap már csonka volt Vági Jóska. Kínszenvedésében hevesen káromkodott, olyannyira hevesen, hogy az ezredorvos nem tudta hallgatni, kifordult az ajtón. Hát még mikor a levágott lábat, eltemetés előtt, megmutatták neki. Bakancsostul (a megaludt vérbe dagadt lábról a bakancsot nem lehetett eltávolítani) került a földbe a Vági Jóska jobb lába, ő maga meg majd másfél esztendeig nyomta az ágyat a kórházban.

Áprilisi szelek jártak. A kórház előtt leveles díszt öltött az eleven sövény. A terebélyes ákácok csalták ki a gyógyuló betegeket az udvarra, hogy az ákácillat siettesse gyógyulásukat. A fák alatt

olvasgatták a hazulról jött leveleket, mik mind szomorúságról beszéltek, meg arról, hogy mennyire várja odahaza az édesanya a fiát . . .

Vági Jóska, hogy az idő mult s a seb hegedt: megtanult mankón járni. Mindkét hóna alá kapott egy-egy fekete mankót, azokon járt-kelt, eleinte lassúdan, később mindig kényelmesebben. A szobában nagy fekete karosszék kínálta meg pihenővel, amolyan régi világból való táblabíró-szék, melyen üldögélve úgy meg-megbúsult szegény Vági Jóska a lába után, hogy könnyet fakasztott mindenki szeméből.

Valamelyik falubeli kamerád megírta a szomorú esetet annak a jóságos igmándi öregasszonynak is, meg a Rozinak is. Jött nemsokára a levél hazulról, melyből azt lehetett olvasni, hogy a Vági Jóska édesanyja a kezét tördeli kétségbeesésében, mivelhogy fiának kezét-lábát levágták. Imigyen túlozva érkezet a hír a Vági Jóska falujába, pedig már nem volt ok a kétségbeesésre, mert Jóska igenhogy jól érezte magát a mankóval is. Ha kedve kerekedett, két mankóját magasra emelte és egyetlen lábán szapora csárdást járt, melyhez a mankók összeverésével maga szolgáltatta a zenét. Csak akkor szomorodott el, mikor századja elmasírozott a kórház ablaka alatt. Ilyenkor könnyek gyültek a szemébe s eltemetett jobb lábára gondolva, sírt keservesen, a balvállárol alácsüngő lövő-bojtott (igen jól lőtt a Jóska) pedig a sarokba dobta, mondván:

— Viseljen más emberfia, nekem már nincs rád szükségem.

Szép fekete bajuszát is szívesen átengedte volna másnak, aminthogy vadonat új kincstári ruháját mind egy szálig kicserélte a kórházból a századhoz távozó bakák kopott ruhájával.

— Úgy se vagyok én már katona! — mondotta Jóska s igaza volt. Egyszer, délutáni betegséta alkalmával, Vági Jóska egy padon ülve kártyázott egy másik lábadozó beteggel. Szilajan ütötte a kártyával a padot, miközben hátulról odalépett a kapitánya s csöndesen vállon ütötte a csonka vitézt. Vági hátratekintett s egy pillanatra fölébredt benne a régi katona. Kihúzta magát, de nem tudta hamarjában, szalutáljon-e, vagy levegye a sapkáját. Hát csak állt haptákban, féllábon s csöndesen megeredt a könnye. A kapitány elértette a helyzetet s leültetvén a csonka fiút, egy doboz szálas törökdohánynyal kedveskedett neki.

Ilynemű apró adományokkal valósággal elhalmozták Vági Jóskát s jövőjéről is gondoskodtak. A mankóját gummilábbal cserélték ki s úgy eresztették haza a délceg bakából csonka honvéddé lett katonát. Az utra egy egészségügyi katonát adtak melléje kísérőként.

A Trebinjét észak felől eltakaró Leotár-hegy alatt mikor a gőzös elrobogott, Vági Jóskából föltört a keserűség s mindenki megindult, mikor hallotta őt énekelni:

Ha fölmegyek a Leotár hegyére,
Föltekintek a magasságos égre.
Én Istenem merre van az én hazám,
Merre sirat engem az édesanyám . . .

A gőzkocsi vitte-vitte a csonka honvédet, aki hazáig, ha mégannyi könnye lett volna is, mind elsírta volna . . .

Soroznak

Nótaszót hoz be az útcáról a szellő. A júniusi napsugár rengeti-ringatja a hőségtől megsűrűsödött levegőt s magához ölelvén a nóta hangját, viszi ki a pusztára, ahol nem egy édesanya sír azalatt, míg a besorozott legény szilajon énekel:

Ne sírj, anyám, szép a magyar regruta,
Földön úszik a nemzeti pántlika.

El-elnézem a fiúkat. S amint nézem őket, akaratlanul megmozdul valami itt belül. Néhány hete szenvedni láttam a szegény újoncokat, mikor még magam is az ő kenyerüket ettem; ma meg vígadnak, újjongnak s nyilván egyik sem gondol arra, hogy a mainál még rosszabb napok is nek majd.

Hej, pedig nem így lesz abban a bizonyos hónapban, amelyiknek elsején be kell rukkolni. A sok szép nemzeti pántlika, miket ma

még büszkén lenget a szél, egyetlen szóra lekerül a kalap mellől s szépecskén meghúzódik három esztendőn át a láda fenekén. Csak ünnepnapok unalmas délutánján kerül elő, de ekkor sem azért, hogy a sipka mellé varrja a gazdája, hanemhogy el ne felejtődjék a színe, meghogy az árvaságba esett legénynek egy percre felderüljön a képe. Mert a pántlika láttán mindig arra gondol a harcos, hogy talán mégis eljön a várva-várt október, amikor még egyszer, utóljára fölpántlikázhatja a szabadságos kalapját.

Hanem messze értünk a sorozástól.

Most, a nyárban, mintha szokatlan volna ez a hangos jókedv itt a városban. Ilyenkor a mező hangos, ahol nemcsak a pacsirta, de a lányok danája is fölveri a mély csendet. A város ilyenkor színtelen s bizony-bizony jól esik látni a fesztelen pusztai magyart, aki egy kis elevenséget hozott a júniusi hőségtől olvadó aszfaltra.

A parasztszekér, mely mostanában a mezei élettől terhes, rakásszámra hozza a regrutákat. Jó ülés esik a kocsiderékban, de a felcser elé álló legény nem derékaljnak használja a kocsiderék puháját, hanem tánchelynek. Rozmaring virít a pörge kalapon, a rozmaringra meg pántlika van kötve, amit úgy lenget a szellő, mikor az egymásba fogózkodó legények a robogó szekéren rakják a táncot, mintha lakodalmas menet tartana a tanyára.

Nóta sokféle van, de az már régen igaz,

hogy annyi dal, mint a kortesvilágban és sorozáskor, sohasem terem. A jó Isten a megmondhatója, hogy hol szedik, merre találják, ki írja és dallamosítja meg a nótákat. A puszta szép világ. És költői mindenek fölött. De ám a benne élő, ott dolgozó és verejtékező ember csak azt tudja róla, hogy nehéz ott a sor, mert az anyaföldet plántálni kell. Hogy a puszta költői is azt ők nem tanulták sehol, ellenben nótáznak az eke szarva mellett róla, énekelvén olyan kötetlen dalokat, mikből minden formai kellék hiányzik, csupán a szív, meg a dallam van benne.

Amint végigjárják itt az útcát, lépten-nyomon éneklik az ott kintről hozott üde dalokat, miket a mult hét termett. Avagy feltehető-e, hogy poéta-ember írta ezt a dalt:

Szabadulnék, jaj de nem lehet,
Letöltöm a három évemet;
Egyet töltök a hazámért,
Kettőt az édes babámért.

Ott kint született biz' ez, ahol már sok szépnek van a bölcsője. A tanulatlan, érzékileg nyers fiú lelke fölérez olykor mégis. Mikor három évre búcsúzik a rónától, az édesanyjától, a hármas határtól, meg az eke szarva mellől, az érdes falusi kebel csak leveti lassadán a kérgét és zsong-bong, akár a méh a virág körül. Nincs is annál üdébb, nincs is annál igazabb, szebb, találóbb és kifejezőbb, mint mikor a szilaj falusi fiú lelke szólal

meg. A keresetlenség, az őszinteség, a nyíltság olyan poétikusan nyilatkozik meg minden szavában, mintha csak a Petőfi könyvéből olvasna tündérregéket. Hej, a szűr alatt de igazi szív dobog! . . .

Soroznak. Lesi-várja a legény, mikor jön rá a sor. Az izgalom ott ül az arcán, de nem attól fél, hogy beválik, hanem attól, hogy nem veszik be. Kedvtelve legel a szemem egy szép szál fiún. Olyan sudár, mint a jegenyenyár. Odaáll a vizitáló orvos elé, aki sokáig vizsgálja elül-hátul, azután kimondja a szentenciát, hogy:

— Untauglich!

Mikor tőrt döfnek a szívedbe, felszisszensz, de mikor ez a barnapiros legény meghallotta, hogy ő belőle nem lett katona, akkor nehéz sóhajtás tört elő abból a nyers kebelből és rimánkodva kérte az urakat:

— Tekintetes urak, ne tegyék meg velem ezt a csúfságot!

Az urak nem értették a fiút, azért ő megmagyarázta ezt a csúfságot:

— Mit mondok majd odahaza, hogyha megkérdik a lányok, hogy miért nem lettem katona?

Összemosolyognak a komoly katonai emberek és megkérdik, hogy hát milyen katona szeretne lenni. Felelet helyett kérdéssel válaszol a legény:

— Hát milyen katona lehet a magyar ember?

Azt mondja a polgári elnök:

— Huszár!

— Hát én is ammondó vagyok! — vágja ki a fiú s igen nagy az ő öröme, hogy a tekintetes urak nem engedik őt csak amúgy pántlika nélkül hazamenni.

Egy-egy faluból olykor tíz-tizenöt legény kerül sor alá. Már amilyen a falu. Nagy falu több embert ád a császárnak, kicsiny kevesebbet.

A legénység vezetője és kalauzolója a bíró. De csak az ezredorvosig. Mikor végzett a mérték alatt való álldogálással s mikor az orvos kimondta a maga mondanivalóját, akkor már a maga ura a legénység. Amit észre is venni a fegyelmetlen viselkedésükről. Olyan szaporán ugrálnak az asztalra, onnan meg a padlóra, akár a fiakecske. Igaz, hogy a fejek betörése is leginkább ilyenkor szokott elkövetkezni.

A puszta mikor integet karcsú gémeskútjával a sorozásról jövő legények elé: akkor megint a bíró az úr. Ő vitte őket sor alá, ő hozza haza őket. Őt okozza az édesanya, akinek katona lett a fia s őt átkozzák a lányok, akiknek szeretőjét haza küldte a felcser. Feszeleg, kényeskedik az ujonc s röstelkedik a másik, aki megmarad a lányok vígasztalójának. Amaz most a feltétlen úr, aki csak amúgy jókedvében áll szóba az itthon maradt pajtással.

Pedig, hej, megsíratja majd még azt az órát, amelyikben a gyöngyélet alá sorozták. Aminthogy sokan megsíratták már azt.

Hogy tovább ne menjek, az én kenyeres bajtársam, Horváth-Szalai, akivel kevés jót, de nagyon sok keserűséget éltem át, nem igen tett egyebet a vasárnapok délutánjain, minthogy szilajon káromkodta a fölfelé menő atyafiságát annak az ezredorvosnak, aki őt katonának diktálta. Pedig hát a Horváth-Szalai jó katona volt. Pörge kalapban és bő gatyában vonult be velünk együtt s az egész úton senkinek sem volt olyan jó kedve, mint ennek a szakonyi kurucnak. Mindig az őrmester urat áldta a nótáiban s volt is ennek az áldásnak olyan következménye, hogy Horváth-Szalai nyilván most is arról beszél otthon a kendertiloló lányoknak.

Tenger tábla földek életét öleli-érleli odakint a nap. Szorgos munka folyik a táblákon, mit pár napra megakasztott most a sorozás. Szedik, viszik a dolgos fiút, kevesebb lesz odakint a munkáskéz. Októberre majd jön helyébe másik, gondolja a gazda, de haj, mikor jön vissza ez, gondolja az édesanya.

Megjön majd, meg. Csak győzzed várni, te szegény szülő. Még el sem ment. A keserűség még nem vette kezdetét, majd csak akkor, amikor az a sasszemű, mérges káplár rákiált a nyárfalevél módjára remegő magzatra:

— Úgy állsz ott, te kajla, mintha odahaza az apád parasztházánál lőcsnek való fát válogatnál.

Szép ez a biztató s bele is nyilallik a fiatal katona szívébe. Felelnie azonban nem szabad,

mert ha kinyítná a száját, akkor úgy járna, mint Horváth-Szalai, aki alig két hetes katona korában jó hűvös helyről ezt írta haza a Rozinak:

Zireg-zörög a vasajtó,
Talán jön a szolgabíró;
Vizitálja a vasamat,
Nem találja rabságomat.

Nem a szolgabíró vizsgálta pedig a vasát, hanem az ügyeletes tiszt, aki mikor megkérdezte Horváth-Szalaitól, hogy mire gondol most árvaságában, ilyképp adta meg az őszinte választ:

— Arra, hadnagy úr, hogy az idei regruták, akiket majd csak ezután soroznak, tudják-e vajjon, hogy mi az a kurtavas? Mivelhogy én már tudom.

Míg ezt elmondta az én kamerádom, azalatt a szakonyi nagyútcán talán éppen úgy kurjongtak a legények, mint most, jövén a sorozásról.

Messze földről — kaszárnyából

1906. január.

Nem jött levél, üzenetet se hozott senki, mégis tudom, hogy nagy a szomorúság mostanság a messze távolban levő anya-garnizonban. Az ott való időjárásról sem hozott hírt senki, mégis tudom, hogy az időjárás is szomorú odalent, a hegyek birodalmában. Esik az eső naphosszat, könnyeznek a hazulról jövő felhők, az öreg baka szerint:

— Sír az ég.

Idehaza még fekete a világ, vagy ha nem fekete, hát szürke. Kemény hidegek vannak, fagyos az út, a víz befagyott. Ellenben a Narenta, a Boszna, a Lim, meg a Trebinjcsica vigan szökellnek medrükben, mely most igen tele van. A téli vízállást növeli a folytonos eső, meg a félelmes hegyüregekből alászakadó alkalmi vízesés.

Szomorú az idő odalent nagyon. A benszülött ilyenkor fekete kávét iszik és finom csempészett dohányt szív. A kávésibrik mellől nézi az esőt s maga elé bámul. Lábát maga alá húzza, két kar-

ját összefonja s ha már sok kávét ivott s elég jóillatú dohányt fújt a levegőbe: zengzetes melódiába kezd s elbájoló keleti dallamokat énekel. Szól a nóta a plevnai oroszlánról: Oszman pasáról, a görög háború hőséről: Edhem pasáról, Hamid szultánról s véget érvén az üszküdarvidéki dallam, pattog az ének az árulókról: Damad pasáról, aki a plevnai oroszlánt cserben hagyta, majd Murat pasáról, aki a török-görög háborúban szerzett olyan érdemeket, hogy nemzete a vakságot kívánta neki.

Így tölti idejét a hercegovinai muzulmán szomorú időben. Dolga nincs, gondja annál kevesebb. Eszik, iszik, dohányozik, énekel, alszik. Ha elhagyta egyiket, kezdi a másikat s ha már mindeme foglalkozásának eleget tett, kezdi elülről.

Máskép van a sor a kaszárnyában. Mert ilyen épület odalent tudvalevőleg igen sok van, bentlakója még több. Az itthon való csapatok békeállománya rendszerint kicsiny, a balkáni csapatoké ellenben mindig nagy. Azt mondja a fórsrift, hogy a boszniai, hercegovinai és novibazári seregek létszáma folyton a fölemelt békeállomány arányában tartandó, amit a katona csak úgy ért meg, ha ezt a körülírást így fejezzük ki: „Erhöhte Friedensstand.“

Hát a létszámnak ez a meglehetősen ok nélkül való fölemelése sem helyes dolog. Igazolja ezt néha a helyzet. Igazolta most két éve s igazolja ma is. Nincs újonc, behívják hát a póttar-

talékot. De ám csak idehaza. Itthon is rászolgáltatnak először a legénységgel pár hónapot (nyilván azért, hogy egyhamar ki ne jöjjön a gyakorlatból) s csak karácsony táján eresztik haza. Azután jön a póttartalék. Öreg emberek, kik annak idején két hónap alatt sajátították el az összes haditudományokat. Családos a legtöbb. A kaszárnyához érve, tétován néznek körül, azután elnyeli őket a nagy épület. Odabent tünődhetnek szegények, hogy mikor kerülnek megint haza. Jó, hogy tünődni szabad, így legalább az ember gondolata haza-hazaszállhat.

A megszállott tartományok legénységét azonban nem eresztik haza mindaddig, amíg az ujoncok be nem vonulnak. Így rendeli a félszeg katonai törvény. Az „Erhöhte Friedensstand" tehát gyötrődhetik tovább odalent, messze idegenben és gondolkodhatik azon, hogy mikor jön már a parancs, mely az ő hazabocsátásukról regél.

Aminthogy tünődik is szegény. A téli esős időjárás kiválóan alkalmas a búsulásra. Amikép a benszülött a kávéhoz, cigaretthez, énekeléshez folyamodik, azonképpen a lent való magyar fiúk alig tesznek mást, mint pipálnak, isznak (de nem kávét, hanem bort, vagy pálinkát), nótáznak és leginkább szomorkodnak. A gyakorlótér víz alatt áll, a hegyoldal vizes, a szakadékok között való gyakorlatozás tehát lehetetlen, a kaszárnya udvarán sem lehet tenni semmit. Nincs hát egyéb foglalkozás a katona számára, mint egy kis szo-

bában való tisztelgési gyakorlat. De hát az nagyon unalmas, minélfogva jobb abbanhagyni. Nem marad hát más, mint az unaloműzés.

Hej, nehéz mesterség ez. Ha még volna rekruta, azzal el lehetne tölteni az időt. De ám nincs. Aki két év előtt még az volt, ma már az is öreg csont.

— Egy manővert átszenvedtem már, nem vagyok suba — mondja a fiatal katona s az öreg, a szabadságát váró vén csont, azt mondja rá:

— Amíg engem látsz, addig bundás maradsz, kisöcsém.

Majd hozzáteszi engesztelésképp:

— Csakhogy még sokáig látsz, édes fiam.

De aztán, nehogy az öreg katonát megillető tisztelet és tekintély csorbát szenvedjen, olyan hangon, melyből kiérzik az öreg katona büszkesége, szól oda a fiatalabbhoz:

— Szaladj fiam a kantinba, hozz apádnak egy deci mérget.

Vontatottan felel a suba:

— Mehetek.

— Mire tizet olvasok, itt légy!

S látván, hogy kedvetlenül, akaratlanul óvakodik kifelé a bundás, utána kiált:

— Pedig már kilenc!

Erre megindul a fiatal katona s szalad a kantinba, hogy megvegye az egy deci mérget, ami nem más, mint pálinka. Pénzt nem adott rá az öreg, mert az nem szokás. A fiatal katona

tartozik traktálni az öregebbet ilyen olcsó traktátummal. Majd ha ő megöregszik, őt traktálják a jövendő fiatalok.

— De mikor lesz az? — kérdi reménytelenül a fiatal harcos, mikor erről esik szó.

— Arra a másik Isten is megöregedik — mondja rá egy barna képü fiú, aki magas száll legény, szép fekete bajúszát a bajúszkötő úgy fölkunkorította, hogy dugóhúzóhoz lett hasonlatos.

— Az már soha sem lesz — mondja tovább s a fiatal nem mer szólni. Persze, hogy nem, hiszen az a magas fiú három posztócsillagot visel a hajtókáján. Amit az mond, az szent, bárha tréfából mondta is.

Míg így tart a beszélgetés, odakint zuhog az eső. A magasabb régiókban hideg lévén, a magas hegyek kopár csúcsai fehérek lesznek. Azt hinné az ember, hogy hóval fedvék, pedig dehogy. Az eső odafönt dérré fagy s mikor a felhők elvonúlnak, a hegytető fehér. A benszülöttek s az öreg katonák tudják ezt, csak a regruta, ki még nem telelt odalent, hiszi, hogy íme, hó ül a hegyormon.

Mindez mellékes azonban, csak az nem, hogy az öreg katonát, aki már októberben leszolgálta az idejét, még most sem engedik haza. Újság arra a vidékre is jár. Nem a közembernek, hanem a tisztnek. De hát a tisztnek van szolgája s az nem arra való, hogy a tiszt úr által már kiolvasott lapokat el ne vigye a századhoz. Így aztán

újságolvasásban is van része a legénységnek, minélfogva általában tudatik, hogy az országgyűlés nem szavazta meg az idei ujoncokat s ennélfogva az is tudatik, hogy hazamenetel egyelőre nem lesz.

Bár a tisztek, legkivált a százados, váltig biztatják a tovább szolgáló fiúkat:

— Csak türelem, fiaim, nemsokára szabadságra mentek.

S nyomaték okából, hogy az öreg hatonának a tisztek által is respektált tekintélyében fogyatkozás ne essék, a fiatalabbakat szétoszlatják. A biztató az öreget illeti. A fiatal ne tudjon az öregek dolgáról. A sorból halk susogás hallszik:

— Mindig csak türelem! Az is elfogy, mi mégis itt maradunk.

— Csönd, te szociálista — inti le a susogót a százados.

S van ebben a csöndes és szelid leintésben valami jellemző. Annyi mindenesetre, hogy lám, a százados nem záratja le tüstént az elégedetlenkedőt. Bezzeg, ha fiatalabb katona merészelné ilyen megjegyzéssel kísérni a kapitány szavait, nyomban a sötétre kerülne. De az öreg, aki már hónapokkal azelőtt leszolgálta az idejét, az más, az egészen más. Annak a háborgása jogos, ha egyébként tilos is.

Persze tisztje válogatja. A humánus gondolkozású tiszt úgy tesz, mintha nem hallaná az elégedetlen katona morfondirozását, ha hallja is, nem törődik vele. A szilajabb tiszt persze nem

tűri az ilyen viselkedést s a keserűségében fölfölsóhajtó katonát lecsukatja. Hogy ennek mi a következménye, mutatják a két évvel ezelőtt történt példák.

Most két éve épen úgy volt, mint ma. Nem volt sorozás, tehát regruta sem volt. Megjött a parancs, hogy visszatartanak bennünket.

— Meddig? — hangzott a kérdés.

— Nem sokáig — volt a válasz.

S azután mindennap biztattak bennünket, hogy csak legyünk türelmesek, hiszen legfölebb november végéig lesz csak így, azután meglesz a sorozás és mi karácsony előtt okvetlen otthon leszünk.

Hát mi bizony a karácsonyt is Trebinjében töltöttük s az új esztendő is ott köszöntött ránk. Csakhogy már előbb történt valami. Hogy mi, arra már nem igen emlékeznek az itthonvalók, legfölebb mi, akik átéltük azokat az izgalmas napokat.

Alsó-Hercegovina garnizonjait nagyrészt magyar csapatok tartják megszállva. Le egészen Bilekig. Azontúl a fekete hegyek birodalma következik, a Crna Gore, amit mi úgy nevezünk, hogy Montenegró. Karácsony táján a bileki garnizon bakái, már mint az öregek, megmozdultak. Nem ízlett nekik a szolgálat. A bakonyvidéki, fehérvári fiúk nyiltan elégedetlenkedtek s egy részük fellázadt.

A hegytetőről harapózott alá a lázadás. A

hegytetőkön tudniillik verkek vannak, azokban meg katonaság tanyáz. A hegyi erősségben igen jó dolga van a katonának, mert semmi dolga sincs. Nyolc-tíz napban egyszer kerül rá a szolgálat, az őrtállás, a többi napon semmit, de semmit sem tesz. Csak pipál, kártyázik és ír haza levelet. Ennek a semmittevésnek s a hazulról jött levelek és újságok olvasásának az lett aztán az eredménye, hogy a legénység zúgolódni kezdett s hangosan követelte hazabocsátását.

Vasárnap délután volt, — sohasem feledem el. Az egyik bileki verken, a nagy szobában parancskiadásra sorakozott a legénység. A legidősebb altiszt: Cser János szakaszvezető állt a front előtt. Várták a verk parancsnokát, a fiatal hadnagyot, hogy adná ki a napi parancsot s azután ők oszolnának szét. A folyosóról egyszer csak hallatszik a hadnagy kardjának csörtetése, majd benyomul a délceg kis hadnagy. Cser János elkiáltja magát:

— Hab't Acht!

A legénység úgy tesz, mint mikor azt vezénylik: Ruh't! Vagyis nem haptákba álltak a fiúk, hanem inkább előrevetették jobblábukat. Cser János, a szakaszvezető, aki szintén szabadulását várta, tovább vezényelt, persze németül:

— Szakasz, jobbra nézz!

Minden fej balra vágódott. A hadnagy kardjára csap s izgatottan kiáltott:

— Mi ez?

Cser János rendíthetetlen nyugalommal felelt:

— Hadnagy úrnak alázatosan jelentem, negyvenhét ember, meg a szakács, de az nem számít.

Hangos kacagás következett. A legénység hahotában tört ki, majd megbomlott a kettős sor s a hadnagyot kiszorították. Az kirántotta kardját, de a legénység beszorította őt a szobájába. Az ajtó zárja fordult s a hadnagy biztonságban volt. A verk ugyanis rettenetesen erős épület. Kőből van az egész, ajtói, ablakai vasból valók. Így hát az elzárkózott hadnagynak nem lehetett ártani, a vasajtó nem engedett a nyomásnak.

A legénység hangos énekszóval levonult a városba. Egyenesen a tábor felé vette útját. A karsztok birodalma visszhangozta a kaszárnyában tilos nótát:

— Kossuth Lajos azt üzente . . .

A lázadó legénység befordult a tábor nagykapuján, melynek őrsége nem tudta, mire vélje ezt a széles jókedvet. De megtudta aztán, hogy Cser János elkiáltotta magát:

— Riaszszuk el a sast!

A sas ott gubbasztott a tábor kapuja fölött. Két szárnya volt, feje szintén kettő. Cser János fölmászott, az utálatos, pléhből való madarat leszakította a kapu homlokáról s a sárba dobta. Húszan-harmincan tapostak rá egyszerre.

— Befelé — kiáltott harsányan a szakaszvezető s a fiúk bevonultak a táborba. Ott nyomban körülfogták őket az öregek. Együtt énekelték, hogy

mit üzent Kossuth Lajos. Pár perc mulva az őrségen lévő öreg katonák is hozzájuk csatlakoztak.

— Ebből baj lesz — mondta Cser János — az őrség ne jöjjön, ne hagyja el a helyét.

— Elhagyjuk mi — mondta Molnár Lajos trombitás — de még Bileket is elhagyjuk. Hazamegyünk magunktól, ha nem eresztenek.

— Ki a városba! — volt a jelszó.

S a szerencsétlen, elvakult fiúk rohantak ki a városba, vesztükbe. Útjuk a korcsmába vezetett.

— Száz itce bort, Juszuf! — kiáltott Cser János a muzulmán korcsmárosra, aki magyarul is ért, de hogy is ne értene, mikor alig hall egyéb nyelvet, csak a magyart. Odalent korcsmába csak a katona jár, a török nem iszik bort. Juszuf ennélfogva megtanult magyarul s a parancshoz képest, ha száz itce bort nem hozott is, telerakta az asztalt borral telt kancsóval.

Szilaj mulatság következett. Szigorú tánc járta, bár leány nem volt kéznél. Egyszerre csak elkiáltja magát valaki:

— Le az öreggel!

Ki az az öreg? Csak nem Juszuf, a korcsmáros? Nem hát. Hanem az az arckép, mely a magyar királyt ábrázolja. (A megszállott tartományokban, nyilvános helyeken mindenütt látható a magyar király, a királyné és a török szultán arcképe.)

Egy fiú lekapja a király képét, a földhöz vágja, majd táncot jár rajta.

— Miért nem engedsz haza? — ordítja keserűséggel.

De ekkor megszűnik a dáridó. Fegyveres patrul jön. Parancsnoka egy tiszt; kivont kard a kezében, revolver a csipőjére csatolva. Szuronyos bakák nyomulnak a korcsmába, mely lassan kiürül. Nagy a patrul, közrefogja a lázadókat s kíséri a táborba.

Másnap hozza a hírt a postafödözet Trebinjébe. Harmadnap meg erős eszkort a lázadókat a trebinjei helyőrségi börtönbe. Így tart ez egy hétig. Naponta újabb transzport érkezik. Egyik engedetlen volt, a másik lázított, a harmadik a vártaparádén, eme szent aktus alkalmával, a Kossuth-nótát énekelte.

De Trebinje se maradt csöndes, aminthogy Avtovác és Stolac legénysége is föllázadt. Persze, ott mindenütt magyar fiúk szolgálnak s egyik sem akart elmaradni a másik mögött.

A trebinjei ezred harmadik századának kiszolgált legénysége karácsony előtt pár nappal kivonult a pályaudvarra, hogy hazautazzék. Kétszáz baka terelte vissza őket a táborba. De egynek sem görbült meg még a hajaszála sem. Aminek az volt az oka, hogy századosuk tatai magyar ember volt. Hálásak is voltak a fiúk. Bár még a következő év júniusának elején is Trebinjében voltak, tehát közel háromnegyed évet szolgáltak idejükön túl: májusban díszkardot adtak át századosuknak.

Így volt ez akkor. A szegény öreg baka, aki végső elkeseredésében az italhoz folyamodott s annak hatása alatt tilalmas dolgot követett el, nehéz rabságra került. Egyik-másik még most is ül a pétervároradi várfogházban.

A helyzet ma megint a régi. S ma még úgy sem lehet tudni a lent való öreg katonák szabadulásának az idejét, mint most két éve. Akkor csak lett rend a politikában, de vajjon most lesz-e? És vajjon van-e rend és nyugalom a lent való öreg katonák között? Egyelőre nemcsak aggasztó, de semmiféle hírek sem érkeznek onnan alulról. Tán okultak a példán a mai öregek, akik akkor fiatal katonák voltak, de akik — igen jól emlékezem — sokszor sóhajtottak föl a mi keserűségünk láttán:

— Hát mink mikor kerülünk ki ebből a görbe országból? Ki tudja, nem járunk-e úgy, mint maguk?

Úgy jártak bizony, szegények. És kétszeres sajnálkozással lehetünk irántuk, mert megérdemlik. Az „Erhöhte Friedensstand"-nak ugyanis sok a káros következménye. Odale mindig sok embert visznek, annyit, hogy akárhányszor szabadságolni kell a második évfolyamát leszolgált legénység egy részét is. Ezek a szerencsés fickók oda vannak az örömtől, az ott maradottak meg a keserűségtől és irígységtől. De sokszor lecsap ezekre az idő előtt szabadságolt katonákra is a balsors. Az újoncok közül ugyanis minden évben hazaküldenek egy pár nyomorékot. Ezek helyett,

aztán visszahívják a két évi szolgálat után szabadságolt katonák közül a kevésbbé jól minősítetteket, hogy szolgáljanak még egy évig, rájuk fér. A szabadságot megízlelő katonának keserű állapot az újra való bevonulás, de hát nincs másképp. Fölesküdött, hogy tűzön-vízen, árkon-bokron keresztülgázol, ha noszajtja a parancs.

Hát azok, akik látni kénytelenek, hogy a velük egyidőben bevonult bajtársak két év után hazamennek! Akik 1902 októberében bevonultak, azoknak 1905 októberében telt ki az idejük. Ámde onnan alulról sokan már 1904 októberében hazajöttek, a többi pedig, aki ott maradt a harmadik esztendőre, még most, 1906-ban sem jöhet haza, mert nincs, aki fölváltsa. Ez ám a siralmas állapot s nem csoda, ha a bileki zendülés annak idején megtörtént. Szállingózik ugyan haza egy-kettő, akit valamely önként jelentkező újonc leváltott. Az ilyenek távozása csak növeli a keserűséget s éppen nem csoda, hogy ha a megcsontosodott katona ríva fakad, mondván:

— Istenem, hát mi lesz velünk?!

Persze, persze . . . A fiatalságuk elröpül, ők meg ott senyvednek, idegen országban s húzzák az igát — német komandóra.

. . . Eső veri a határt, zápor mossa a Karszt kopár, itt-ott cserjével benőtt szikláit fehérre. Mikor aztán kisüt a nap, ragyog, tündöklik a Karszt oldala, reménységet ojtva a szegény öreg katona szívébe. A napok hosszabbodnak, a raguzai he-

gyek már tisztán láthatók, Albánia felől langyos szellő fujdogál . . .

Tán hozza az öreg katonák szabadságát.

Őket meg hozza Isten, messze földről — kaszárnyából haza, még mielőtt szomorú sorsuknál is szomorúbb hírek érkeznének felőlük.

Október

Az már bizonyos, hogy ez a hónap a legmozgalmasabb az esztendőben. Ekkor van legtöbb dolga az utcaseprőnek, mivelhogy a sárga, lehulló falevelek nem várhatnak addig, amíg a szél elsodorja-pergeti őket; októberben esnek a legköltőibb őszi tivornyák, — ilyenkor dominál a murci, — a kávéházak októberben a legélénkebbek, — s ugyancsak októberben legelevenebb az utca is.

A gyepű ilyenkor a legvonzóbb. Már akinek az. A határ, melyet az őszi napsugár mindkevesebbé melenget, őszi időjárásos képet ölt; a hangulata kissé nyomott, kissé kedvetlen, de mindenekfölött vonzó. A búbos pacsirta már szaporán ugrál a barázdák között, a lombhullajtás meghozta a kedvét s félénken csacsog, miközben el-elkap egy megkésett sáskát, repülvén utána a túlsó határba.

A dűlőutak mentén húzódó gyepű között sírva susog az októberi szellő; bánatosan, félve

zizegnek az elsárgult ágak; az apró madarak kedvetlenül tollászkodnak a sűrüben.

A falu ilyenkor szebb, mint bármikor. Pedig az apró házak előtt való virágos kertekből ami virág még el nem virúlt, annak a tője is árva marad, merthogy kell az őszi rózsa az új katona kalapja mellé. A fehér őszi rózsa elvándorol, ha messzebb nem, a szomszéd határig, ott akad helyette másik. Így aztán fogy a virág, dísz nélkül marad a kert, csak a lombok, a levelek sárga változata ad egy kis színt, egy kis hangulatot az őszi képnek.

Októberi szelek járnak. Legtöbbnyire nóta hangjait hozzák. A töredezett szavakból kivehető a régi dal, mely szerint októbernek elején be kell rukkolni. Amint hozza a szellő a hangot, az ekhó az áriát, csak megérzik a hangok zűrzavarából valamelyes vígság, némi fájdalom, egy kis keserűség, helylyel-közzel egy kevéske öröm.

Merthogy nem vagyunk egyformák. Te tán örülsz annak, ami miatt én bánkódom, ami nekem kedvet ad, az ő neki talán kedvét szegi. Embere válogatja.

Aminthogy összeválogattak minket is annak idején s kemény parancsot adtak, miszerint tűzönvízen, árkon-bokron, mindenen keresztül kötelességünk átgázolni, az ellenség után — csak arról nem vala beszéd, hogy merre tartozunk nyomulni az ellenség elől.

Ez a parancs soknak jól esett, akárhánynak meg lidércként feküdte meg a keblét.

Októberről szólván, elmondok egy októberi történetet, olyant, amely itthon kezdődött s messze földön ért véget.

Úgy volt, hogy Sánta Sípos Erzsi elől elsorozták a legényt, Mészáros Jóskát. Szép volt a leány, nem kevésbé a legény; igen egymáshoz illettek. A leánynak az öregapja valahogyan szert tett az előnevére, mely osztán, bár az egész familiában soha egyetlen ember sem sántított, rajta maradt a családon. Hát viselték a megtisztelő predikátumot, bár nem volt abban se áldás, se átok.

Hogy a Mészáros Jóskát besorozták, sok pántlikával terhelte meg a kalapját s emigy lakodalmas külsőben tért meg a falujába. Többedmagával jött, de kipántlikázva csak az ő kalapja volt, ami annyit jelentett, hogy a fercsel csak őt találta érdemesnek arra, hogy katonának vigye.

Örült a fiú, hogyne örült volna. Hisz már maga az a valóság, hogy a faluban csak egyetlen új katona akadt a sorozáson, egy fejjel kiemelte őt a legénység sorából; az igaz, hogy három évre kiemelte. E miatt se bánkódott, de annál inkább az Erzsi, akinek igen tetszett a legény pántlikásan, de, mi tagadás, mégis csak jobban tetszett volna a nélkül.

Miután elmult a tavasz s elköszöntött a nyár is: mosolyogva, derűs képpel állott elő az ősz. Nótásan jött, vigságot hozott. Már mint a legény-

ségre, akik örültek annak, hogy az október elviszi a Mészáros Jóskát messze-messze, ahova hetek alatt ér az ember s honnan csak évek mulva térhet vissza. Azon is örültek, hogy a Sánta Sípos Erzsi, aki évek óta kevélyen nézte le még a legrámásabb csizmás legényt is, magára marad, mert aki vele lesz, az nem alkalmas társ, lévén annak bánat az igazi neve.

Hát így volt. Mészáros Jóskát elvitték. Elől ment a sorban; egy fejjel magasodott ki a többi közül.

Az Erzsi a vasútig kisérte, de a szemével még tovább is. Azután eltűnt a gőzös, már a füstje sem látszott. Ellenben folyt a Sánta Sípos Erzsi könnye, alig győzte törülgetni. Telesírta a zsebkendőjét, amint bizonytalanul lépdelve haladt az országúton hazafelé. A bokrokban madarak csicseregtek, az úti porból az októberi szél felhőt formált, a távol jegenyék bánatosan bólintgattak.

A leány szíve lassan dobogott. Valamikor tele volt, sokszor ki is csordúlt. Meg-megállt, vissza-vissza nézett, törülgette a szemét s a kezét sokszor emelte a szívéhez. Olyan volt biz az, mint a szemérmes kódisnak a tarisznyája.

*

Hetek multak, már vége felé közelgett október hónapja. Csak nem jött hír a legényről. Már azt rebegték a rossz nyelvek, hogy a katonákat vivő gőzös alatt leszakadt a Száva hídja s a sok szép magyar fiú a Száva vízébe fúlt.

Ámde az irígységre idővel mégis csak lecsap az igazság s ha tönkre nem is teszi, egy időre elnémítja.

A falu öreg postása: Szekeres Bálint levelet hozott. Ritkán történik, de azért néha-néha mégis előfordul. Úgy volt címezve a levél: Sánta Sípos Erzsébet szeretőmnek, Hosszútörzsökön, a falu temploma mellett, szép Magyarországon.

Az volt írva benne, hogy a kaszárnya táján nagy a melegség, sokat verejtékezik a szegény ember, bár a reggelek elég hűvösek. Elmondta további során az írás, hogy a káplár, akit Márton Dánielnek hívnak s aki odahaza harmadik szomszédja és legakaratosabb szélcsapója volt Erzsinek, igen kegyetlenül bánik a Jóskával; reggel-este, éjjel-nappal hajtja s hibáztatja akkor is, amikor nem hibás, keresi ott is, ahol jelen sincs.

Igen megfeküdte a Márton káplár kegyetlensége a Jóska gyerek szívét s azt írta a leánynak, hogyha ez soká így tart, akkor megszökik, avagy elemészti magát.

A leány nagyot sóhajtott, azután levelet írt s postára tette. Azt üzente levele által, hogy útra kel, ha még oly messze van is a kaszárnya s szemközt néz 'a Márton Dániellel, aki ha ő miatta bántja a legényt, hát majd ő miatta fogja ennek megadni az árát.

Másnap már útban is volt. Kis batyut vitt a hóna alatt. Nem volt benne egyéb, csak egy kar-

tonrékli, egy kis kalács, meg valami kis pénz. Könnyű terhével szaporán lépdelt, keresztül az erdőn, melyre őszies fényt szórt a bágyadt októberi napsugár.

Nem jutott azonban messze a leány. Valahol a Dráva partján egy szép reggelen a holttestére bukkantak. Ma sem tudni, hogyan lett vége az életének.

Ment haza a szomorú hír Hosszútörzsökre, onnan meg a Jóska után a kaszárnyába. Akkor ért a legény füléhez, mikor a délelőtti gyakorlatról vonult be a század. Az ebéd nem ízlett a fiúnak. Inkább sírni szeretett volna, de nem volt hozzá bátorsága. Fiatal katona ne sírjon, de öreg se, mert akkor keményre vetik meg a derékalját.

Hanem gondolt valamit a Jóska gyerek, amiről azonban senkinek se szólt.

Délután, mikor megint kivonultak, sehogysem tudott lépést tartani a kamerádokkal.

Az esze elkalandozott. Csak akkor mutatott készséget, mikor a Dániel káplárral együtt rajvonalban fölkomandirozták a hegyoldalba. Onnan szapora vaktüzet szórtak az ellenségre. Vígan ment a lövöldözés. Egyszerre egy erősebb durranás vegyült a puskaropogásba. Alighogy észre lehetett venni. Utána még egy. S ezzel a Dániel káplár svarmjában lassúbb lett a puskák sütögetése.

Mikor a parancsnok alant sorakozót fúvatott, két ember hiányzott. A káplár, meg az újonc, a Mészáros József.

Az októberi napsugár éppen lehanyatlani készült a raguzai partok mögé, a tengerbe. Végső sugarai két magyar fiú kiömlő vérére vontak bíbor fényt.

Ma az októberi napsugár a fejfájukra akasztott koszorú leveleit csókolgatja valahol a trebinjei temetőben.

Alsó szél fújt...

Erős Jóskát és Mészáros Pistát a Kemenesről sorozták be katonának, hogy azonban vasi gyerek létükre lekerültek Hercegovina alsó csücskére, arról ők mit sem tehettek. Mentek, mert vitte őket a komandó szerint igazgatott gőzkocsi.

Szép vidékek, gyönyörű tájak maradtak el a vonat mögött. A zalai végeken kicsapott szívükből a keserűség hulláma s mikor a vonat a gyékényesi határnál átszelte a Dráva hatalmas vashidját, menten megülte mindkettőjük szívét a szomorúság, a végtelen bánat. Azon túl tarolt kukoricaszáron kívül alig lehetett egyebet látni, a nagy tábla földeken nem kergetett a szél mást, csak a száraz kukoricaszárról lehámlott foszlányt, meg a messze idegenbe tartó újoncsereg szétfoszlott reményeit.

Beköszöntött az éjszaka is és a vukovári kikötő révébe terelték a fáradt csapatot. Nem sokára indult a hajó, neki a vaksötét éjszakában

rémes hullámokat hányó félelmes víznek. Haragosan tajtékzott a Duna, habjai néha felcsaptak a fedélzetre. Reggelre kiderült. A hajó vígan síklott a víz iránt. Kéklő hegyek maradoztak el, melyeknek oldalában régi várak romjai, omlatag kőfalai meredeztek az égnek s ásítoztak akkorákat, mint a födélzeten gubbasztó két vasi gyerek, már mint az Erős Jóska, meg a Mészáros Pista.

— Merre vagyunk, testvér? — kérdezte réveteg tekintettel Jóska, az Erős.

— Azt csak a jó Isten tudja, vagy tán az se, — felelte ugyanoly tekintettel Pista, a Mészáros.

— Hova érünk, testvér, — folytatta Erős Jóska.

— Az Isten tudja, vagy tán az se, — mondta megint Mészáros Pista.

— Oda megyünk, ni, — mondta egy jó óra mulva a szakaszvezető, ki a regrutákat ekszpediálta s a messze távolban kéklő hegyre mutatott. A hegy tetején erős várfalak meredeztek, a pétervárади vár messzire látszó falai.

A pétervárади vársáncok alatt csakugyan megállt a hajó. A regruták kiszálltak s vállukra vetve a hazulról hozott katonaládát (egyik-másik négy-öt katonát is kiszolgált már), megindultak a hegytető felé.

Csakhamar elnyelte őket a kaszárnya. Erős Jóska és Mészáros Pista azonban nem sokáig

maradtak a pétervárádi kaszárnyában. Levezényelték őket Trebinjébe. Két heti pétervárádi újonckodás után már vitte is őket a gőzös lefelé, mindig messzebb.

A bródi sáncok is elmaradoztak már s következtek Bosznia hegyóriásai. A két kemenesi gyerek szólni sem igen tudott az ámulattól. Ekkora hegyeket, ilyen szakadékokat ők még soha sem láttak. Föl is érzett Erős Jóska:

— Szőlő terem-e ugyan ezeknek a hegyeknek az oldalán?

— Terem ám — sas meg medve, magyarázta a kalauz, aki magyarul is tudott.

Szerajevótól lefelé még több volt a csodálni való s mikor a kis hegyi vonat átfúrta magát az iváni hosszú alagúton, Hercegovina fehér karsthegyei magaslottak elő.

Mindegy már, no. A vonat hosszú poroszkálás, tekervényes hegyi utakon való kalandozás után szerencsésen, de fáradtan elért Trebinjébe. Este volt, késő este, a csillagok milliárdja ragyogott az égen, a két kemenesi magyar pedig hallgatagon, fáradtan tartott a város (dehogy város, biz még csak falu se) felé. Az út mintha bánatkővel volt volna kirakva.

Nehéz sor a katonasor, kivált odalent, de hát fölösleges volna róla beszélni, mert ismerik sokan, próbálták elegen. Azért hát ne is emlékezzünk meg az Erős Jóska, meg a Mészáros Pista szomorú sorsáról, inkább ugorjunk három

évet s elevenítsük fel azt a kedves epizódot, a mely miatt voltaképpen lekalandoztunk Hercegovinába.

Idővel megszokták a fiúk a lent való életet, mivelhogy olyan anyagból vagyunk mi formálva valamennyien, hogy idővel mindenhez hozzátörődünk. Hát persze, hogy megszokták a délövi meleget, sőt tréfálkozni is volt kedvük helylyelközzel. Hogy is ne? Hát milyen volna az élet odalent, ha nem zajlanék néha? Megszokták biz ők s üteget építvén az ezer méternél jóval magasabb hegytetőn s verejtékezvén a perzselő hőségnek csaknem kiállhatatlan melegétől, a sziklák között köveket kereső Mészáros Pista dévajon kiáltott át az egyik szikla tövében követ talicskázó Erős Jóskához:

— Kemenes-Mihályfán hó van!

Csöndes humor csillant föl a dévaj kiáltásban, mely azt akarta példázni, hogy bár otthon is nyár van, de az otthon való nyár akár télnek is beillenék a hercegovinai kemence rekkenő hőségéhez képest.

Hát így multak a napok s a kemenesi gyerekek lassadán beleöregedtek a katonasorba. Lepergett az idejük s már-már szabadulásukat várták. Sorsuk is jobbra fordult, mert, mint az öreg csontokat szokás: el-elkomandirozták őket holmi kellemesebb szolgálatra.

Öreg katonának föltétlenül kellemes szolgálat például, ha elviszik az ellenőrzési szemléhez

parádézni. A tartalékosok gyámoltalan serege hadd gyönyörködjék az öreg csatár morfondirozásán.

Erős Jóskát és Mészáros Pistát éppen ellenőrzési szemlére vitte magával Mosztárba a főhadnagy úr, a hadkiegészítő parancsnok segédtisztje. Jó magyar fiú volt a főhadnagy is, s ugyan mi egyéb lehetett volna a Jóska, meg a Pista, mint jó magyar, hiszen kemenesi volt mind a kettő.

Mikor megindult velük a gőzös, gőgös megelégedettséggel szólt Erős Jóska :

— Hej, testvér, az Isten is tudja, hogy nem sokára úgy megindulunk, hogy vissza sem jövünk többé!

Nótára is gyújtott mindjárt :

Hazafelé áll a kocsim rúdja,
Haza megyek, az Isten is tudja.
Haza megyek, legénynek maradok,
Azt veszem el, akit én akarok.

A gőzös azonban egyelőre csak Mosztárban kötött ki, hol másnap kezdetét vette az ellenőrzési szemle. A nagy darab hercegóc tartalékosok sorjában jelentkeztek s mikor a délelőtti turnus elfogyott, a kemenesi két magyar már éppen eleget szedett be a képletes ízü dalmát borból. Mondta is Erős Jóska :

— Most már akár meg is ölelném a Rozit.

Ámde csak a gyéren bútorozott korcsma-

szoba füstös oszlopát ölelhette meg, azt is azért, hogy el ne essék.

— Ha más nincs, ez is jó, — mondta.

— Tudnék én jobbat is, — biztatta Pista. — Gyerünk ki a vízre csónakázni, az való az öreg tűzérnek.

— Az, — mondta meggyőződéssel Erős Jóska, bár nem igen tudta, mért való a csónakázás az öreg tűzérnek.

Sapkájukat félrecsapva, oldal-fegyverüket hanyagul a jobb oldalra lökve, megindultak a Narenta felé.

Alsó szél fújt. Erős alsó szél, mely a víz folyásának zúdulva, haragos tajtékokat csalt a zöld színű Narenta egyébként síma tükrére.

A két vitéz csónakba szállt. A hajóhíd közelében eveztek s eleinte mi baj sem történt. A lapátok szilajon merültek a víz alá, a csónak röpült.

A főhadnagy úr, a jó magyar fiú, ki az ellenőrzési szemlének alatta szintén nem tudta kellőkép ellenőrizni a dalmát bor megengedhető mennyiségének fogyasztását s ennélfogva szintén hajlandó lett volna a maga Roziját megölelni, a partról nézte a két vitézt. Mosolyogva nézte őket, szinte hízott a gyönyörűségtől, hogy lám, az ő jó tűzérjei még alsó szél fújásakor is neki mernek vágni a haragvó haboknak.

Azonban nem sokáig volt teljes a mulatság. A folyó közepén örvénybe ért a csónak. A hul-

lámok eszeveszetten táncolták körül a kis lélekvesztőt s a két kemenesi magyar legott kijózanodott. Roppant erővel igyekeztek a csónakot kiterelni az örvényből, de igyekezetük hiábavalónak tetszett. Kiabálni kezdtek végre.

— Segítség! Itt veszünk! Emberek, segítsetek! Komsia, gyertek!

— Majd megsegít az Isten! — kiáltott a partról a főhadnagy, majd hozzátette:

— Segíts magadon, vén tűzér, az Isten is megsegít!

A kemenesi gyerekek már-már a jó sorsra bízták magukat, mikor Erős Jóska egy véletlenül sikeres lapátmerítéssel kilökte a csónakot az örvényből s életük meg volt mentve.

Sebesen eveztek a part felé s annak közelébe érve, a főhadnagy előtt való respektus okából meglassították a tempót. A csónak méltóságos lassúsággal farolt a parthoz s a két tűzér ugyanoly méltósággal szállt partra.

— Itt vagyunk már, — szólt Mészáros Pista.

— Persze, hogy itt vagyunk, — mondta Erős Jóska.

— Hát persze, hogy persze, — erősködött Pista, a Mészáros.

— Ne hencegj, gyáva kutya, — intette a főhadnagy Mészárost, — ha az imént rémületedben orditoztál!

— Az csak tréfa volt, főhadnagy úr, — szólt évődve Mészáros.

— Hát csak nem is féltünk, — erősködött Erős Jóska.

És megtapasztalván maga alatt a biztos talajt Mészáros Pista, az öreg katona végtelen büszkeségével vágta ki a rezet:

— Iszen csak alsó szél fújt. Tudtam én, hogy nem maradhatok a vízben. *Még értem, ha regruta volnék.*

A főhadnagy, hogy megelégedő tetszését nyilvánítsa, barackot nyomott mindkettő fejére.

Szerajevón túl

Aki katona a magyar Balkánon, az okkupált tartományokban szolgálja idejét, hazáját és királyát, valamely elfogódással veszi kezébe az újságlapot, mikor arról a vidékről, legkivált pedig azon a vidéken szolgáló magyar katonákról van benne írás.

Az bizonyos, hogy Bosnyákország szép ország, valaminthogy azt is tudjuk mi, öreg bosnyák katonák, hogy Szerajevóban igen jó katonának lenni, de azt is tudjuk ám, hogy a szerajevói garnizont kivéve, gyötrelem és nyomoruság a lent való katonának az élete.

A katonára nézve Szerajevó a parádé városa. Ott székel a hadtestparancsnok, aki egyszersmind kormányzó is. Ott van egy hadosztály-, néhány dandárparancsnokság, a hadtest vezérkara és a hadtest számtalan katonai hivatala. Szerajevóban székel a bosnyák-hercegóc országos kormány, amelynek feje szintén a hadtestparancsnok.

Szerajevó az idők folyamán úri város lett s

a török kényelem olykép rendezte be a küljebb eső területeket is, hogy a katona mindenütt talál magának megfelelő, otthonias, kényelmes és ami fő: olcsó fészket. A bor, a sör, a kávé olcsó, a magyar cigány pedig ingyen húzza a magyar katonának.

A Szerajevót körülvevő hegyek kimagasló csúcsain megvonuló hegyi erősségek lakatlanok, csak az őrség tanyáz azokban, huszonnégyóránként. Minden délben leváltja az őrséget az új várta, minélfogva a hegyi erősségben csak az őrség állandó, de állandó lakói nincsenek. És a szolgálat sem nehéz Szerajevóban. Csak azt a katonai gyakorlatot végzik a lent való csapatok, amit az itthon valók. Ha aztán véget ért a napi foglalkozás, ki-ki mehet, amerre akar. Szerajevóban pedig sokfelé mehet a katona, mindenütt talál kellemességet.

Szerajevóig zöld még minden: a hegyoldal, a mező, a vasút mente. A város meg olyan, mint a hazai városok, azzal a különbséggel, hogy a Szerajevóban összeverődött értelmiség bizonyos nemzetköziességet kölcsönzött ennek az egyébként is sajátságos keleti városnak, amelyben még azért is jobb dolga van a katonának, mint másutt, mert a monarkia minden részéből odatelepült vegyes lakosság hazúlról hozott cselédsége, kivált a leányfajta, neki való társaság híján, a katonasággal vegyül össze. Minélfogva a vacsoráért sem sok pénzt fizet a katona s ha hívja haza az esti

kürtszó, vidáman siet, mert szép, kényelmes, tiszta kaszárnyába ér.

Igy Szerajevóban.

Csakhogy van ám odalent más garnizon is és mivel van, nem minden alap nélkül való a magyar közvéleményben gyökeret vert az a hit, hogy a kopár hegyek birodalmában kín és szenvedés a magyar katona élete. Egy magyar katona azt mondta egyszer:

— Ha még egyszer három évet kellene szolgálnom, megint Szerajevóban szeretném azt az időt eltölteni.

Ugyanő szolgált Trebinjében is, de arra a garnizonra már sokkal kevesebb szeretettel emlékezik vissza.

Aki utaztában Trebinjében tölt pár napot, kivált kora tavaszszal, vagy késő őszszel, amikor a hőség nem féktelenkedik, szintén kellemes emlékekkel tér haza. De akit arra kárhoztatott a sorsa, hogy a fehér Karszt sziklás ölében, Trebinje táborában töltsön három keserves esztendőt, annak kissé keményebbek az emlékei.

A mosztári, sztoláci, trebinjei, bileki, aftováci, lubinjei, stb. verkeken most is hónapokig tanyáz az odavezényelt katona és lesi, egyre lesi a vidéket, hogy nem jön-e valahonnan Montenegró felől az ellenség? A trebinjei és bileki végeken emelkedő óriási hegyek csúcsain épült apró erősségek lakói pedig még egymással sem érintkezhetnek, mert örök szolgálat az életük. S hogy

mikor teríti le őket egy-egy vad hercegóc puskája? Hát azt igazán nem lehet tudni. Mert mikor az őrséget kiterelik a montenegrói határra, ahol a havon, a pokrócra heveredve (pokrócot kell magával vinnie a katonának, mert másképp megfagyna a havon és kifújná belőle a lelket a montenegrói szél), órák hosszáig azt lesi a legénység, hogy mikor lopja át a csempész a határon a montenegrói kávét, cukrot és dohányt, akkor igen sűrűn ropog a fegyver. A katona nem tréfál s ha a csempész meg nem áll, rálő. De a csempész sem fegyvertelen s a golyót nem magába, hanem a katonába bocsátja, ha úgy hozza a sor.

Hogy öröme nem akad a távol Hercegovinában a magyar katonának, azt megszokja. Hiszen maga a messzeség a hazától elvon minden örömet. De ám még kisded szórakozás sincs. Ugyan mit műveljen az a nyomorúlt lubinjei baka vasárnap délután? Vagy a boljanicsi deszkatáborba rekesztett szegény magyar fiu? Pénze van, kedve is volna azt elkölteni, de ugyan hol? A kantinban töltse a vasárnapot is, hiszen egész héten át ott volt a szállása. Kimenjen sétálni a hegyek közé? Hiszen mindennap ott gyakorlatozik.

Nyomor az ilyen, a világtól elzárt fészekben az élet. Nyomor, gyötrelem és keserűség. A völgyet kavics nyergeli, a hegy sziklából van, emberfia ameddig a szem ellát, sem akad, hát mit csináljon az ide kárhoztatott magyar katona? Lefekszik, alszik, ha tud és álmodik az otthon-

valókról. A másik rész az asztalt üli körül és levelet ír haza. Egy csomó az ablak köré gyűl és kórusban énekli a hazai nótákat, amiket de sokszor visszaver a szakadatlan hegyláncolat.

A szomorúság csak fokozódik, mikor kinyílik az idő. A nap hosszú, a hőség tűrhetetlen, a szolgálat, mert pihenés soha sincs, gyötrelmes. Ha a fegyverfogás és a rajvonal már a karikacsapás szerint igazodik, vagyis kifogástalan, akkor egyéb foglalkozás kerül sorra. Teszem az útcsinálás, ütegépítés, vagy jelzési művelet egyik hegycsúcsról a másikra. Csupa olyan mesterség, ami csak arra jó, hogy az idő muljék és hogy a magyar fiút sorvaszsza a délövi nap félelmes melege.

A levest nem oly forrón eszi meg az ember, ahogy föltálalják, — szokás mondani. Ezekben a garnizonokban sem halálbüntetés a szolgálat, de szükségtelen elhitetni a magyar közvéleménynyel, hogy jó sora van már odalent a katonának. Riasztgatni senkit sem kell, de mi, akik ott lent töltöttünk három évet, jobban tudjuk a balkáni sort, mint az, aki három napig gyönyörködött Szerajevó szépségeiben és megtudta a szerajevói magyar katonáktól, hogy bizony ott jó szolgálni.

Tessék csak ellátogatni Hercegovina déli csücskére és verejtékezni az ötven fokot jóval meghaladó hőségben. És nézni, csak úgy messziről, a szakadékok között gyakorlatozó katonaságot. Ezeket a magyar fiúkat tessék megkérdezni, Balkánt utazó jó urak, hogy terhes-e a szolgálat

és jó-e katonának lenni? Még szavukat sem igen veszik, mert „cibillel“ a katona odalent nem is beszélhet.

Miért kedvezőtlen az előítélet az okkupált tartományokban való katonai szolgálattal szemben? Azért, mert odalent az osztrák az úr, az ő igája van mindenen. Német komandóra húzza az igát a magyar katona, az osztrák parancsol a bosnyáknak, a hercegócnak, a novibazári töröknek s mivel a lent szolgáló sok magyar fiút sem nézi a benszülött másnak, mint osztráknak, vagy a legjobb esetben svábnak: gyűlölettel van iránta.

A nyaranta utazgató jó magyar testvérem írhat Szerajevóról és Boszniáról, amit akar, nekem és mindazoknak, akik éveken át ettük odalent a keserűség kenyerét és ittuk a ciszternákban összegyülemlett esőlét: hiába ír. Aki utazik, nyitva legyen a szeme, hogy impressziót gyűjtsön, mert a vidék mihamar elmarad. De aki az átkos tájékon tölti fiatalságának legszebb éveit, az csukott szemmel is több impressziót gyüjt, mert mire kikerül a görbe országból, azon veszi észre magát, hogy a vidékkel együtt a fiatalsága is elmaradt.

Ellenben Szerajevó ellen semmi kifogása a vén harcosnak. Ott jó és kellemes szolgálat esik s bizony jó magam is elmondhatom:

— Ha még egyszer katonának kéne lennem, bezzeg Szerajevóba kívánkoznám legszívesebben.

Igazság a hegyek között

Az igazsággal is úgy vannak az emberek, mint sok más fogalommal. Nagyon megoszlanak róla a vélemények. Egyik emígy magyarázza, a másik amúgy, minélfogva legtöbbször az az igazság, hogy voltaképpen nincs is igazság.

Néhai való jó Farkas Zsiga bácsi például úgy volt vele, hogy sohasem tett igazságot. Nem értett hozzá, pedig bíró volt Saághon, a szép Kemenesalján.

Róla vagyon följegyezve a régi anekdota, amely úgy igaz, ahogy még ma is példálóznak vele a Kemenesen.

Beállít egyszer Zsiga bácsihoz a hivatalba egy atyafia, gondolván, megkéri az öreget, hogy keresse ki az igazát. A Zsiga bácsi asztalán mindig ott volt a feszület, figyelmeztetve a bírót, hogy igazságos legyen, a feleket pedig, hogy igazat mondjanak. Nézi az atyafi a keresztet, és biztosra veszi, hogy itt eltalálják az igazságot, mert a feszületen szenvedő Isten igazat tesz.

Ráköszönti a rokon Zsiga bácsira a harmatos jó reggelt, mire a bíró barátságosan kérdezi:

— Hát te, öcsém, mi járatban vagy?

A rokon rögtön kap a szón és nagyhirtelen kivágja:

— Az igazságomat keresem, bátyám-uram, nemzetes bíró uram.

Meggyőződés van a bíró atyjafia hangjában, abbéli meggyőződés, hogy a jó rokon, a jó bíró, a Zsiga bácsi majd előteremti az igazságot.

De hát Zsiga bácsi tapasztalati férfiú, aki nem hajlik egykönnyen a szóra. Most sem kérdezi a rokontól, hogy hát mi is a baja, hanem bizalmasan, majdnem szemrehányón mondja neki:

— Marha te! Itt keresed az igazságot?

És nevet szívből, azután mind a két kezével hadonászva folytatja:

— Itt keresed? Hászen odafönt sincs — és kezével az ég felé mutat.

Azután a földet keresi tekintete és mély hangon, meggyőződéssel mondja:

— Ott van az igazság, odalent a földben. Majd ott megtalálod, de idefönt ne is keresd, mert úgyis hiába keresed.

Az atyafi azon mód ki is fordult a szobából, belátván, hogy itt ugyan hiába járt, mert igazat nem kapott, csak igazságot hallott.

A Farkas Zsiga bácsi mondása nagyon ismerős arra túl a Dunán, a kemenesi tájakon s ott az emberek nem is igen keresik az igazsá-

got, mert tudják, hogy a földben majd úgyis ráakadnak.

A hegyek között, odalent a megszállott tartományokban, abban a két katonai államban, meg a novibazári szandzsákban egészen különleges igazságot osztogatnak. Odalent csak egy-két ezred katonaság tartózkodik, ami ezen kívül még tanyáz, — pedig igen sok tanyáz, — az mind önálló kisebb csapat, zászlóalj, vagy század, avagy különítmény. Ezek fölött az önálló csapatok fölött azoknak a parancsnoka az úr, más senki, mert annak nem komandiroz senki. Ami úgy értendő, hogy például a komáromi ezrednek Trebinjében állomásozó egyetlen zászlóaljához az itthon levő ezredparancsnoknak semmi köze. Az csak küldi le a ruhát és előlépteti a sohasem látott, előléptetésre kiszemelt legénységet. De minden egyéb dologban a zászlóalj parancsnoka az úr.

Még tarkább a helyzete annak a négy vártűzér századnak, amelyik Szerajevóban, Mosztárban, Trebinjében és Bileken táboroz. A szerajevói és a trebinjei század a pétervárádi harmadik, a mosztári és a bileki század a gyulafejérvári második önálló vártüzér zászlóaljhoz tartozik. De a századok odalent teljesen önállók és csak egyetlen ember az úr fölöttük: a századparancsnok.

Van ugyan Szerajevóban a négy századnak egy fölöttes hatósága, a tűzéri szemleparancsnokság, de hát az csak olyan, mintha nem is volna. A szemleparancsnok egy törzstiszt, aki

tavaszszal és őszszel útra kel és meglátogatja a négy századot. Őszszel azért, hogy megnézze az újoncokat, tavaszszal meg azért, hogy lássa, mekkora előhaladást tettek a hadi tudományokban. Ezen túl csak az a dolga, hogy útiköltségét és napidíját (mindkettő elég tekintélyes) fölvegye, meg hogy írásban tudassa a századparancsnokokkal, hogy szép volt minden, rendben volt minden, de hát a legénység inkább a talpán járjon, mert a csizmák sarka nagyon kopik és sok patkóra van szükség. A patkó pedig drága.

Az igazság okáért írjuk ide, hogy még egy tűzéri nagy úr volt odalent. Ez a tűzérségi igazgató, aki idehaza dandárparancsnok. Generális az illető, s mivelhogy ennyire fölvitte az Isten a dolgát, ő csak egyszer kel útra és pedig tavaszszal. A tavaszi szemle okából tesz látogatást a tűzéreknél s miután azok elléptek előtte, megkérdezi a legények összességétől, hogy van-e valami hiba, kell-e valami, mert ha kell, hát ő biztosan nem adja meg.

Az úr, a föltétlen úr tehát a századparancsnok a vártűzérek fölött. Ő rendelkezik, ő osztogat parancsot, ő kergeti a legénységet a hegyek között, ő tesz igazságot, saját belátása, jó vagy rossz kedve szerint. Ha jó ember az illető parancsnok, akkor jó dolga van a századnak s a hazától messze eltöltött idő vígabban mulik. De ha szigorú ember a százados úr, akkor jaj annak a századnak. Kétszeres keserűség lakozik a szegény

katona szívében, mert a sziklák birodalmában egy sziklaszívű ember önkényétől függ éjjelük-nappaluk. S a segítségre semmi kilátás. A többi tiszt a százados szerint „dolgozik", az ő fölfogásához, akaratához képest kezeli a legénységet. Nincs védelem, nincs menekvés ilyenkor s a szegény katonát emészti egyfelől az örökös rettegés, a félelem, hogy nem kergetik-e ki éjnek idején a félelmes hegyi szakadékok közé, avagy valamely csekély öltözködési hiba miatt nem zárják-e le pár napra. Kivált a szolgálatban retteg a szigorú parancsnok legénysége. Ha vártán van a század, huszonnégy órán át a hapták uralkodik. A vártaszoba fanyoszolyája gazdátlan, nincs, aki ráfeküdjék, mert akit ott ér a százados úr, biztosan garnizonáristomba kerül.

Viszont ha jó lelkületű ember intézi a szomorú árvaságra, hontalanságra, kemény három évi szolgálatra kárhoztatott legénység dolgát, akkor aranyvilág van odalent is. Az ellentét szembeötlő s az igazság kihámozása igen nehéz, sőt lehetetlen. Avagy tessék vele megpróbálkozni.

Nyár volt. Olyan nyár, aminő idehaza sohasem köszönt be. Ami fű akadt, azt a délövi nap hamarosan fölperzselte. A trebinjei sáncárokból kiszáradt a víz s a minaréten csak este jelent meg a müezzin, mert napközben nem merte az erkélyre tenni a lábát, attól félvén, hogy a rekkenő hőségtől lefordul a magasból.

A legénységnek ebben a borzasztó időben

megengedték, hogy a vártaszolgálat alatt is kényelmesebben öltözködhessék. A gallért le szabadott vetni s az ujast is ki szabadott gombolni.

Ebben a nyári hőségben egyszer ránk került a szolgálat. Negyedmagammal egy kúlához kerültem s másnap délig a hídat őriztük. Csak bevonulásunk után hallottuk, hogy mi újság van a századnál.

Úgy esett, hogy a hadi töltények raktárához vezetett őr éjjel elaludt. Mikor a vártaparancsnok „fölvezette“ az új őrt, hogy a régit leváltsa, kellemetlen meglepetés érte. Az őr a raktárba vezető lépcső alsó fokán ült és aludt. A töltött fegyvert átölelve tartotta, (hogy rögtön fölérezzen, ha valaki hozzányul s a fegyver a kezében legyen) a feje lekonyult. Jóizűen aludt az istenadta s az őt fölváltó őr, valamint a vártaparancsnok lépteinek a zaja sem ébresztette föl; a pokoli hőség olyan mély álmot varázsolt a szemére, hogy tőle ugyan az egész raktárt ellophatták volna.

A vártaparancsnok rögtön átlátta a helyzet veszedelmesen komoly voltát s mivel az új őr is tanúja volt a jelenetnek, azt el nem titkolhatta. Meg volt pedig benne a jó szándék, mert az alvó kamerád a falujából való volt, s együtt vonultak be katonának. Ha ő maga tud csak az esetről, akkor eltitkolja, de mihelyest tud arról más is, egy harmadik is, akkor följelenti még az apját is, mert sohasem lehet tudni, hogy a harmadik mikor járatja el a száját.

Most már úgyis mindegy, gondolta a parancsnok s odalépvén az alvó őrhöz, megveregette a vállát. Az ijedten érzett föl és fegyveréhez kapott:

— Ne bántsd Jóska, — mondta a várta-parancsnok — most már hiába. Gyere testvér a fővártára, leváltalak, aztán eredj szépen az egyesbe.

Úgy is lett. Rögtön lezárták a Jóskát.

Másnap azonban fordulat állott be. A századparancsnok, egy derék, egyenes gondolkozású magyar ember, rögtön kihallgatást tartott. Elment a hely színére is, ahol meg kellett mutatnia a bajba került embernek, hogy miként ült le, miért ült le. Az mindent elmondott s egyre csak azt hajtogatta, hogy nem tehet róla, nem akart elaludni, de a hőség erősebb volt nála és legyűrte, elnyomta.

— Elaludtam, százados úr — beszélt a fiú — most már nem tudok magamon segíteni. Védekezni sem tudok, csak az igazat mondom meg.

Mivel ilyen esetekben nem a százados, hanem a haditörvényszék ítélkezik, az esetet be kellett jelenteni a katonai állomásparancsnokságnak. Ott azonban kijárta az a derék százados, hogy az ügyet visszaadták az ő kezébe, hogy ítélkezzék ő maga. Ő pedig úgy ítélt, hogy hét napi szigorú egyessel büntette a fiút — papiroson. Őszinte vallomásáért és igazmondásáért nem küldte le a sötétre.

Hogy ebben mennyi az igazság, a fölött le-

hetne tűnődni, valaminthogy gondolkodóba ejti a gondolkozni tudó embert a Horváth-Szalai esete is, mert az sem mindennapi.

Valamely terepszemle volt Trebinje fölött, a karszton. Csupa törzs- és főtiszt vett részt a szemlén, melyet egy ezredes vezetett. A Leotár-hegy oldalán kezdődött a szemle, ahova csak gyalog lehet eljutni, úgy is nehezen.

A százados tehát meghagyta Horváth-Szalainak, mikor ez este a másnapi parancs átvétele végett a harapós százados irodájában félénken megjelent, hogy másnap délelőtt tiz órára várja a lóval együtt a Kravica-hegyi kőkeresztnél. Horváth-Szalai ismételte a parancsot s mivel jól ismételte, még egy parancsot kapott. Azt, hogy most már takarodjék.

Horváth-Szalai másnap jól megnyergelte a százados lovát és elvezette a megjelölt helyre. Ott várt türelmesen s el nem mozdult volna onnan a világért sem. Elérkezett tiz óra, el is mult, de a százados csak nem mutatkozott. Dél is elmult, még sem jött, Horváth-Szalai azonban várt, várt, nem mozdult.

Jóval déli egy óra után érkezett a szerpentinen a tiszti társaság. Lóháton mindenki, csak Horváth-Szalai századosa gyalog. Nehogy elmaradjon, lépést igyekezett előre a kis lovas csapat. A keresztnél a százados fölült a lovára és otthagyta a lovászt. Villámokat lövellt a szeme, amiből Horváth-Szalai sejtette, hogy baj lesz.

Pedig a fiú nem hibázott, ellenben a terepszemlét vezető ezredes megváltoztatta a programot, amiről Horváth-Szalai nem tudott. Ő tehát várt a megjelölt helyen, amint az neki parancsolva volt, a századosa pedig másfelé járt, mert másfelé kellett mennie.

Aznap megtudta még Horváth-Szalai, hogy mi lesz a büntetése. Két napi egyes járt ki a hibáért, amit nem ő követett el, sem a százados, hanem az ezredes úr, aki egyszerűen programot változtatott és nyugot helyett dél felé vezette a tiszteket.

A másnapi parancs átvétele miatt a lovász félénken jelentkezvén, a százados rárivallt:

— Kutya, hát én gyalog járjak te miattad?

— Százados úrnak alásan jelentem . . .

Akart valamit mondani, de a százados megint rárivallt:

— Kétnapi egyes! Majd megtanítlak, te bitang.

Horváth-Szalai kedvére gondolkodhatott az egyesben, hogy hát miért is kapta a büntetést. Nem jött rá szegény, pedig egyszerű a titoknak, illetve ennek a katonai igazságszolgáltatásnak a nyitja.

A százados úr nagyon mérges volt, hogy gyalogolnia kellett, amíg többi tiszttársa lovagolt. Erről a legénye persze nem tehetett, tehát büntetni sem lehetett miatta. De mivel közbeszólt és védekezni akart, illetlen magaviseletért lezáratta két napra.

Ezért ugyan neheztelni is lehetne, de abban meg az a hiba, hogyha neheztelésre megy a katona, akkor a tűzérségi szemleparancsnok még jobban megbünteti, a tűzérségi igazgató úr meg annál is jobban.

Így mérik az igazságot a hegyek között. Ámbátor jár vele egy kis humor is, mert ugyanakkor, mikor Horváth-Szalai a két napi egyest kapta, a századosnak nevenapja lévén, távozás előtt elszántan jelentett még valamit. Ezt nevezetesen :

— Százados úrnak alássan jelentem, Isten éltesse a százados urat a nevenapján.

— Jól van, — szólt a rideg katona s egy forintot adott a fiúnak. Az meg szíverősítőt szerzett rajta, hogy a büntetést könnyebben állja.

A kürtös

Nemes csajághi Horváth Zoltán baka korában főhadnagy volt az egyik kerületi parancsnokságnál és mint állomás tiszt rendelkezett az irodában és sokszor azonkívül. Török András ugyanakkor baka volt az egyik hercegovinai ezredben, különben pedig kürtöse volt az egyik századnak.

A cimborát főhadnagy korában tekintetes úrnak tisztelték a bakái, most azonban, hogy a nyugalom napjait élvezi és az egyik szabad királyi városnak fürge tollú nótáriusa — tiszt korában megszerezvén a cibil tudományokat — most mondom honvédnek tisztelik s ha valakinek valami keresni valója van a tanácsnoknál, az rendszerint így végez vele:

— Menjen a honvédhez, az majd elintézi a dolgát.

Török Andrásról nem tudni, mi lett vele később, de kürtös koráról lehet tudni egyet-mást. Mivel pedig a róla tudott dolgok szoros kapcso-

latban állanak a főhadnagy úrral, gyerünk vissza mindkettőjük katona korába.

A főhadnagy úrnak, ha ellenőrzési szemlére, vagy egyéb katonai ügyek elintézése végett bárhova mennie kellett, Török Andrást, a kürtöst, mindig magával vitte, mert kürtösre mindig szükség van, anélkül a kirándulás nem ér semmit. Kellett egy irnok is, de ebben a tekintetben a személy mellékes vala, a fő az volt, hogy irnok is légyen kéznél.

Novemberi szelek jártak s a nappalok meglehetősen rövidek voltak már, mikor azon a bizonyos őszön ellenőrzési szemle volt egyik hercegóc városban. A tekintetes főhadnagy úr pontosan kivonult, vele szintoly pontosan Török András, a kürtös, meg egy irnok, akinek a neve immár nem tudatik, de nincs is rá szükség, mert ő rá úgy sem jut szerep ebben a históriában. Annyi csupán, hogy a főhadnagy úrnak szobát bérelt a nagyvendéglőben, olyan szobát, amelyhez előszoba is szolgált, két ágygyal, a kürtös és az irnok részére. Ezt elintézvén, az irnok eltünt s akár elő se kerüljön most már, úgy sincs rá szükség.

A főhadnagy jó magyar ember lévén, kedvelője volt és ma is az, a nedűnek. Minélfogva ilyen kirándulások alkalmával mindig meghagyta a két tagból álló kíséret egyikének, hogy okvetlen józan maradjon, különben baj keletkezhetik. Ezúttal az irnok volt a józanságban a soros, minélfogva a kürtös mihamar el is szelelt, oldal-

fegyverével és kürtjével egyetemben. A kaszinó korcsmájába ment és a maga módja szerint ott szórakozott.

A főhadnagy mihamar összetalálkozott a kerületi főnökkel, aki a szemle polgári biztosa volt és aki esti szürkületkor vitte őt a kaszinóba, hogy ne legyen egyedül. Hát nem is lett, mert a kaszinó mihamar megtelt és a főhadnagy, mint vendég, központja lőn a társaságnak, akinek minden szabad, de akinek egyszersmind erkölcsi kötelessége, hogy legtöbbet igyék, mintegy követendő példaadásképpen.

A főhadnagy semmiképp sem vétett a vendégjog ellen és jól kezelt mindent: a társaságot, a hangot, a bort, a tréfát, mindent. Vidáman mulatoztak az urak, mi hija sincs semminek, általános tehát a megdöbbenés, amikor lóhalálban jön a vendéglős és rémülve szól a vendéghez:

— Főhadnagy úr, az istenért, jöjjön hamar, csináljon rendet, mert a kürtös megveszett, mindjárt megöl egy finánccot.

— Az áldódat, Török András, — kurjant a főhadnagy, — mi ütött hozzád? Nézzük csak, no.

Azzal fölkelt és sebtében átment a vendéglő kevésbbé uras szobájába. Ott látja ám, amint a kürtös szorongat egy finánccot. A kürt a nyaka köré csavart zsinórral a hátára van erősítve, de oldalfegyvere, a szíjjal együtt, leoldódott derekáról és mint parittya hadaródott a levegőben, köz-

ben élénken oda-oda koppanván a finánc combjához.

A főhadnagy azon mód közbeveti magát és hatalmas pofont mérvén részben a kürtös, részben a finánc képes felére, azok kétfelé szakadoztak s ezzel megszünt a háborúság. A pofon megtette hatását s a harcias ellenfelek távolról néztek farkasszemet egymással.

A főhadnagy ilykép elosztván az ideiglenes és momentán igazságot, a felek kihallgatásához fogott, hogy aztán teljes igazságot szolgáltasson. Nem mondhatni ugyan, hogy túlságosan igazságos volt, mert kihallgatván a verekedőket, világosan láthatta, hogy a kürtös nem jobb a finánc-nál s ez sem annál, mégis a finánccot dobta ki, a kürtösre pedig ráparancsolt, hogy mihamar hordja el magát és takarodjék haza.

— Igenis tekintetes főhadnagy úr, — szólt a kürtös és leült egy asztalhoz.

A főhadnagy aztán, hogy a finánc eltávozott, magához intette a kürtöst és most már komolyan kihallgatta. Ennek előadása szerint úgy esett a sor, hogy a finánc túlságosan büszkén rendelt egy fél litert bort, mire ő átszólt hozzá:

— Spenót bakter, ne olyan hangosan, mert úr is van jelen.

A finánc nem állta szó nélkül, ő is átszólt:

— Szeretném látni azt az urat.

— Hát nézz meg engem jól, ebugatta finánca — kevélykedett a kürtös.

Mire a finánc ezt a sértő választ adta:

— Te vagy az úr? Te csak baka vagy, nem úr. Hiszen a kürtös nem is katona.

— Nohát, tekintetes főhadnagy úr — mondta Török András — ezt csak nem veheti föl egy baka egy rongy spenót baktertól. Nem is vettem föl, hanem megszorongattam és kiadtam neki az ötből a hatot.

— Jól tetted, András — szónokolt a főhadnagy — de most már takarodj haza, azt mondom, különben megbánod.

— Parancsára, tekintetes főhadnagy úr — szólt a kürtös s kifizette borát, azután távozott, egy másik — korcsmába.

A főhadnagy, eligazítván a sort, visszatért társaságához, ahol magasra szökött ekkorra már a jókedv és a visszatérő vendéget háromszorosan megéljenezték. Elbeszélte hamarjában, hogy mi történt odakint s mivel a rend megint helyreállt, nagyarányú koccintás és visszakinálás következett.

Kevés beszédből sokat lehet érteni, hát még sok bortól hogy el lehet ázni! Az asztalnál pedig sok bor elfogyott, tehát az is érthető, hogy a társaság derekasan elázott, a főhadnagy úrral egyetemben. Hogy a bucsúzkodás miként történt, azt tudni nem lehet, mi se tudakoljuk tehát, hanem gyerünk tovább, mivelhogy az urak is tovább mentek.

A főhadnagy úgy hajnali öt óra tájt ért a szállodába és szobájára találván, mihamar ágyba

került. Még hamarabb el is aludt, az alkohol fölös élvezete rögtöni álmot varázsolt szemeire s azok szabályosan lecsukódtak.

Csönd honolt a vendéglőben, de a községben is, mert novembervégi reggeleken senki sem kel korán, kivált ha az idő nem szép. Akkoron pedig hevesen esett az eső és még reggeli hat órakor is vak sötétség uralkodott.

A kürtös, már mint Török András, éppen hat órakor vetődött haza valahonnan a szállodába. Italos volt az ártatlan és léptei fölöttébb ingatagok valának. Valamiként mégis oda talált a szobához, de be nem juthatott, mert annak ajtaja zárva volt. Mivel pedig a kulcsot elfeledte magával vinni, kint rekedt a boldogtalan.

Az ilyetén árvaság némileg magához térítette a kürtöst és nagy keserűen dünnyögött magában:

— Én uram, teremtőm, de el is vagyok anyátlanodva.

Talán a könnye is kicsordult, amit tudni egyébként nem lehet, de az tény, hogy mikor a szomszédos toronyóra harangja elverte a reggeli hat órát, a kürtös ösztönszerűleg leoldta kürtjét és azt szájához emelve, lassú léptekben megindult a folyosón és a kürtön fujni kezte az ébresztőt, amit a kaszárnyában november havában reggeli hat órakor fujnak.

A hosszú folyosón sikongott a kürt és a falak, meg a mélyedések ezerszeresen verték vissza a hangot:

— Tra-tra-tra-tra-ra-ra-ra-ra-ra-ra . . . Kelj föl katona, megfőtt a zupa.

A szállodában soha sem észlelt szokatlan lárma íziben talpra állított mindenkit: portást, szobaasszonyt, szobaleányt, szobapincért, szállodást és a sok vendéget.

Vagy husz vigéc ugrott ki az ágyból és gyertyát gyújtván, az ajtóhoz sietett.

— Mi az? Was ist denn das? Sta je to? — hangzott mindenfelől.

A kürtös pedig csak fújta az ébresztőt s miután az egész taktust elvégezte, megpihent és a kürtöt visszacsatolta a vállára.

A főhadnagy is fölébredt, de az ő ébredése külön leírást igényel.

Egy órával az előtt szunnyadt el, tehát mélyen aludt. A recsegés-ropogás, amit a kürtszó előidézett, mégis fölébresztette. Ijedten ült föl ágyában s azon tűnődött, először, hogy hol is van voltaképpen. Gyufát gyújtván, látja, hogy a szálloda szobájában van. Azután azon tűnődik, hogy vajjon fiú-e vagy leány. Csakhamar rájött, hogy persze hogy — italos. De a kürt csak szól és fújja az ébresztőt. A főhadnagy most már az ajtóhoz szalad s mikor azt kinyitja, éppen elhallgat a kürt. A folyosón nagy ribilliót lát, a kürtös meg kötözi vissza a kürt zsinórját a nyakára. A főhadnagy rákiált:

— Mit művelsz, te állat?

Török András a részeg ember egykedvűségével, nembánomságával szól:

— Tekintetes főhadnagy úrnak alássan jelentem, *gyakorlom magamat.*

A főhadnagy elneveti magát és nevet soká, igen jóizűen. Azután megkérdezi a kürtöst:

— Hát valuta dolgában hogy állsz?

— Nincs egy megveszekedett vasam sem, tekintetes főhadnagy úr, — feleli a kürtös.

— Ehol-e hát, — szól a főhadnagy és kiadós barackot nyom a kürtös fejére.

Az elértvén a helyzetet, ágyához surran és lefekszik. Úgy a főhadnagy is. A vigécek is visszabújnak az ágyba, minélfogva az ébresztő csak arról volt jó, hogy az embereket fölriaszsza álmukból.

Az ellenőrzési szemle különben sikerült, amit az is bizonyít, hogy a kürtös megint elázott, most már az irnokkal egyetemben. A főhadnagy urat pedig hagyjuk pihenni, mert a szemle után borszemle következett, ami után igazán pihenés dukál.

A manőverről

Áll a nyár, áll a hőség. A katona meg masiroz, vagy menetel, ahogy tetszik. Leginkább nem tetszik ugyan a hadfinak, mert a meleg nyárban való próba-hadakozás bizonyosan fölér amolyan útmenti háborusdival. A pihenés rövid a nyári manőver alatt s erre az időre a vasárnapi munkaszünet sem érvényes. Vasárnap épp úgy áll a manőver, miként hétköznapon s a hajnali trombitaszó vasárnapon is eltereli a legénységet a programban megállapított irányba.

Amíg fiatal a katona, porosfülünek hívják. Bezzeg porosfülü most valamennyi, ámbátor ez nem volna túlságos baj, sokkal nagyobb hiba az, hogy a takarodóra csakhamar következik az ébresztő s a zenekar csinnadrattája is inkább a falubeli lakosságnak tetszik, mint az annak ütemeire lépkedő seregnek. A zene is csak arra való, hogy a bum-bumra a ballábra lépjen az ember. Ez ugyanis a katonás járás.

Mivel a katonaélettel és a nyári manőverrel

járó sok fáradtság, viszontagság és keserűség majdnem mindenki előtt ismerős, így írásban szívesebben foglalkozunk ennek a görbe sornak a kellemesebb részleteivel. Az epizódok között sok a mulatságos. A kellemetlenség mindig ismétlődik, a derűs epizódok azonban mindig újak. Íme, egy-kettő közülök.

Tüzet szüntess!

Mosztár fölött, a pódvelezsi fensíkon bömbölnek az ágyúk. A vártűzérek lőnek. Az ágyúk torka a hetedik számú hegyi erősség lövő réséből hányja a gyilkos granátot és srapnelt a távoli célok felé. Javában tüzel az üteg, kiki a helyén van: a fürge tűzérek, az ütegparancsnok, a tűzvezető, a jegyzék-vezető, a megfigyelő és hátrább, meg oldalt a tisztikar.

A határt lezárták, a céloktól pár száz lépésnyire oldalt a megfigyelő csapat állomásoz és telefonon értesíti az üteget, hogy melyik lövés milyen hatást tett, hol esett le a lövedék, hol durrant szét a gyilkos golyóbis.

Az ütegtől pár száz lépésnyire oldalt egy fegyveres tűzér vigyáz, hogy a lövő vonalba eleven ember, vagy állat be ne tévedjen.

Egyszer csak riadalom támad. Kint, a markirozók csoportjánál ijedten lengetik a zászlót, a távolból kűrthang jelzi, hogy baj van. A telefonon sürgeti egy altiszt, hogy tessék a tüzelést beszűntetni.

Az ütegparancsnok harsány hangon adja ki a parancsot:

— Tüzet szűntess!

A lövés megszűnik, teljes lesz a csend. Az ütegben mozdulatlanul áll mindenki, csak a parancsnok idegeskedik és tudakozódik, hogy mi a baj.

Egyszer csak hangot hoz a szellő. Az a fegyveres tűzér, aki arra vigyáz, hogy a lövő vonalba senki be ne tévedhessen, a domboldalról, a bokorból kiabál. Hangját elkapja a szellő és viszi az üteg felé. Mintha a föld alól jönne a tompa, mély hang:

— Egy lú van a suszlíniába.

Az ám, ni. A messze távolban, a célokhoz közel, egy benszülött hercegóc lova bitangol s egyenesen a cél felé tart.

A generális lövet tovább. A golyó a ló előtt esik le s legott fölrobban. A ló megijed és vágtat tovább. Még egy lövés eléje s a ló oldalt szalad. Így szabad levén a vonal, folytatják a gyilkos tüzelést.

A lövés befejeztével, mikor már szabad a társalgás, mindenki azon nevet, hogy mily földöntúli hangon érkezett a jeladás, hogy egy lú volt a suszlíniában.

Egy pohár sör

Az ezred egy boszniai városkában pihent meg. Másnapra kivételesen pihenőt rendeltek el,

mert oda várták a hadtestparancsnokot, tehát előkészületeket kellett tenni.

Az uradalmi intéző kényelmes udvarházába két főhadnagy került szállásra. Az intéző szívesen látta a tiszteket s legjobb boraiból kínálta őket. Hogy szívesebben fogyaszszák a kitűnő nedüt, maga is velük tartott. A poharazás a kora hajnali órákig tartott s ekkor az intéző szobájukba kísérte a tiszteket.

Mihamar elnyomta őket az álom, mert hiszen kétszeres fáradtságon estek át: a napi gyakorlaton és a kiválóan jó bor kezelésén.

Magasan volt már a nap, mikor a fiatalabb főhadnagy fölébredt. Érezte, hogy nem aludta ki magát teljesen és irígyelte kamerádját, aki jóizűen aludt. A szobát elsötétítette s visszabújt ágyába. De nem bírt elaludni többé s maradása nem lévén az ágyban, fölkelt s az ablakon át félhomályt varázsolt a szobába.

Fejét eközben valami csalafintaságon törte s ki is eszelt hamarosan valamit. Egy poharat fogott a kezébe s a szobában föl-alá járva, mint a vasúti pályaudvar pincérei, nagy hangon kiabálni kezdett:

— Egy pohár sörrrt, egy pohár sörrrt tessék, krremlássan, egy pohár sörrrt.

Eközben figyelte alvó bajtársát, aki kezdett mozgolódni. Ez pedig folytatta:

— Friss sörrrt tessék, krremlássan, friss sörrrt.

Az alvó tiszt kifelé fordult az ágyban s félálomban a kezét nyújtván a sört kináló bajtársa felé, álmos, rekedt hangon szólt:

— Hát adjon egy pohárral nekem is.

Keze mindjárt le is hanyatlott, jó maga pedig tovább aludt. Amaz hahotázott a sikerült tréfán és sietett a tiszti étkezőbe. Ott rögtön előadta a jelenetet s mire az álmos kamerád is megérkezett, már ő volt a nap hőse, rajta mulatott mindenki. Ma is élcelődve kérdik tőle:

— Parancsolsz friss sörrrt, főhadnagy úr?

A főhadnagy megszokta a tréfát, de a sörről leszokott.

A csákóforgó

A huszárló nem olyan ló, mint más ló, hanem művelt ló, jó ló, engedelmes, a kürtszóhoz szokott, a lövéstől meg nem ijedő, mindig használható, tehát jó ló. Vagyis huszárló.

Egyéb sajátsága között az is nevezetessége a huszárlónak, hogy a leghevesebb vágtatásban ha hirtelen megállítják, egy-két lépést hátrafaral. Onnan van ez a szokása, hogy a rajta ülő huszár erősen megrántja a kantárt, mikor megállítja s ha a ló már megállt, akkor is húzza a kantárt, minélfogva a ló hátralép.

Így van ez akkor is, ha egy egész ezredet megállítanak a vágtatásban. Tehát ha megáll is az ezred, voltaképpen akkor sem áll meg, hanem hátrál egy sort.

A Narenta partjára érkezett egy huszárezred. A két osztály külön haladt. Az egyik osztály parancsnoka, egy fiatalabb őrnagy, nagyon haragos volt a megállás után való mozgásért és mindig sivított a hangja:

— Állj, ha mondom, ne mozogj. Ne táncolj hátra!

De hát ez nem megy olyan könnyen, ehhez a félezred lovát újfent tanítani, szoktatni kellene, ami pár nap alatt lehetetlen.

Hogy a hirtelen vágtatásból megállította az osztályt, a lovak, szokásukhoz képest, hátraléptek, egy lépést faraltak. Az őrnagy mérges lett, nagyon forgott a szeme és vékony hangon, hogy mindenki hallja, haragosan kiabált:

— Ne mozogj, ha mondom! Ha állj-t vezényelek, akkor állj meg! Nem akarok több mozgó csákóforgót látni.

Amire hátulról kihallatszik ám a sorból egy mélységes bariton:

— Hát ne nízz ide!

Nehezen lehet a nevetést visszatartani, az ajkak keményen összeszorulnak. Az őrnagy nem tud semmit, nem hallott semmit, de a tisztek jól hallották és este, az étkezőben, elmondják magának az őrnagynak is. Ő maga nevet legjobban s dehogy is haragszik a közbeszólóra. Akinek a kilétét úgysem tudná kideríteni, bárha őrnagy mert is lenni. Mert a huszár — huszár, nem pedig len fecsegő vén asszony.

Merre van észak?

Az ezred a táborhoz közeledett, az összpontosító gyakorlatra. Az egyik főhadnagyot vagy tizenkét emberrel jó előre elküldték, hogy gondoskodjon az ezred részére kvártélyról és minden egyébről.

A főhadnagy lelkiismeretesen tett eleget föladatának és a határon várta az ezredet. Az ezred időközben új parancsnokot kapott. Nem lehet tudni, milyen ember az új ezredes, a főhadnagy tehát elébe ment, hogy kellő jelentését megtegye.

Az új ezredes az ezred élén lovagolt, a tisztekkel. A főhadnagy eléje ment, keményen tisztelgett, előírásosan bemutatkozott, azután megtette hosszú jelentését, hogy:

— Az ezredtörzs itt, az iroda ott, ez és ez és amaz a zászlóalj emitt, a tisztikar amott, a tiszti étkező a sarkon, a konyha az árokparton van, stb.

Egyvégbe, hiba nélkül elmondott a kvártélymester mindent s mikor a jelentés kimerült, az új ezredes végignézte a főhadnagyot s pillanatnyi szünet után hangot adott. Ezt mondta:

— És?!

A főhadnagy tűnődik és gondolkodik, hogy ugyan mit felejtett ki még a jelentésből. De nem talál már semmi jelenteni valót, hiába tünődik. Az ezredes pedig ezalatt türelmetlen lett és még egyszer megszólalt:

— Nos, és?!

Most már nem tűnődik a főhadnagy, hanem eltökélve emeli föl a kezét és elszántan szól:

— És erre van észak!

Hogy valóban észak felé mutatott-e, az nem bizonyos, de az tudatik, hogy az ezredes mosolygott s most már meg volt elégedve. Valamint az is bizonyos, hogy tiszttársai mindig tőle kérdik, hogy merre van észak? Akkor is, ha nyári manőverekre következő kisded tivornyáról hazatérve, tudakolják az út irányát.

Őszi szemle

Szemle sokféle van, csak olyan nincs, amelyiket a katona szeretné. Akárki tartja, csak szemle a szemle, mert a szobaparancsnok épp úgy „meganstandolja“ a katonát, mint akár a brigadéros. Az „anstand“ pedig nem jó sor, mert ritkán jár büntetés nélkül. Így hát már most az is bizonyosnak tetszik, hogy nincs szemle büntetés nélkül.

Volt ugyan egyszer Dolnja-Túzlában, amelyik nem járt büntetéssel. De ezért azért nem járt büntetés, mert nem tudta meg a fölebbvalók közül senki.

Őszi ellenőrzési szemlére voltak hivatalosak a bosnyák tartalékosok, a túzlai kerületi főnök hivatalába. Október hatodikának délelőttjére hirdették az ellenőrzési szemlét, minélfogva a hadkiegészítő parancsnokság tisztje, az a bizonyos Horváth Zoltán főhadnagy, már előző este megérkezett Szerajevóból, a másnapi szemlére.

A főhadnagy betért a vendéglőbe s korainak találván a lepihenést, újságot olvasott és iddo-

gált. Cimbora nem akadt, tehát egy darabig egyedül szórakozott. A vendéglős, valahova Baranyába való magyar ember, később társú szegődött és annyira belemelegedtek a beszélgetésbe, egymás sorsának fölpanaszolásába, hogy az éjfél elmultát észre sem vették. Volt még a pincében egy kis magyar borocska, azt fogyasztották. Annak az íze nagyon emlékeztetett a hazai tájakra, a tőle származó gyengébb, majd erősebb mámor pedig teljesen magyarrá varázsolta a két honfitárs minden gondolatát, érzését és bizony már egyik sem törődött azzal, hogy hajnalba kérezkedik az idő.

Nem is vált el a két ember egymástól, csak reggel. Akkor a korcsmáros ajtót nyitott, a főhadnagy pedig a kerületi főnök hivatalába tért. Ott már sorakoztak a tartalékosok, egyik-másik pedig az átellenes templom lépcsőjén szundikált.

A főhadnagy fölment az irodába, ahol a szemléhez szükséges minden előkészületet megtett addigra a vele jött írnok.

— Végezzünk hát sebtiben — rendelkezett a főhadnagy, akinek ábrázata nagyon elárulta, hogy sapka alatt töltötte az éjszakát. Jókedvű volt és sietni akart, hogy a jókedv megtartson egészen Szerajevóig, hadd lássák otthon a kamerádok, hogy az ellenőrzési szemle jól sikerült.

Éppen szólítgatni akarták a tartalékosokat, amikor a templom tornyában megkondult a harang.

— Tűz van? — kérdezte a főhadnagy.

— Dehogy — volt a válasz — mise lesz.

— Mise? Ilyen kora reggel?

Elmondta erre egyik írnok, hogy a dolnjatúzlai magyarok október hatodikának gyászünnepét ülik s hogy a templomban az apát fog misézni.

A főhadnagynak hazafias ötlete támadt. (Nyilván a magyar bor hatásaként.)

— Misére! — adta ki a parancsot — és elrendelte, hogy az ellenőrzési szemlére jelentkezett összes bosnyák tartalékosokat vezényeljék a templomba, hogy hallgassák végig a gyászmisét és imádkozzanak az aradi vértanúk lelki üdvéért.

Ő maga tartott elől s a nagy darab bosnyákok utána. Bent a templomban az oltár díszőrségéül állította föl a tartalékosokat és megimádkoztatta őket.

Jó óráig tartott a mise, mialatt a bosnyákok buzgón imádkoztak, egyik-másik azt hívén, hogy az ellenőrzési szemlét mise vezeti be.

A gyászszertartás után Horváth Zoltán főhadnagy tisztelgett az apátnál és megköszönte, hogy alkalmat adott neki az aradi vértanukért való gyászszertartás meghallgatására, az apát viszont azért mondott köszönetet, hogy a főhadnagy szíves volt díszőrséget állítani.

A díszőrség erre kivonult a templomból s odakint átalakult megint tartalékos sereggé. A főhadnagy pedig szemleparancsnokká változott

és most már csakugyan sebtiben végzett a szemlével. Beírván az utolsó tartalékos katonakönyvébe is, hogy az ellenőrzési szemlén megjelent és hogy az egészsége jól szolgál, beszédet intézet hozzájuk és lelkükre kötötte, hogy október hatodikát kegyelettel őrizzék meg emlékezetükben.

A tartalékosok elvonultak, ki-ki a maga faluja felé.

Anstand nem volt a szemlén s arról mint kiválóan jó sikerűről számolt be a főhadnagy a hadkiegészítő parancsnokságnak. A szemle megtörténtét beírták a nagykönyvbe, a gyászmiséről azonban abban a könyvben nincs említés. Mert ha volna, akkor Horváth főhadnagy minősítése alighanem szintén emlékezne a túzlai gyászos szemléről.

Így csak mi emlékezünk arról, akik idegenben, őszi szemlekor kegyelettel adózhattunk az aradi vértanúk emlékének.

Öreg emberek

Nemrég olvastam az újságban, hogy az öreg Krisztics Nedó megünnepelte 147-ik születése napját. Elmondom hát, hogyan találkoztam vele:

Valamely kisebbszerű nyári manőver alkalmával róttuk a boljanicsi hegy-völgyet. Éppen a község végére értünk, amikor a kürtös lefújt. Nosza, elárasztotta a sok szomjas katona a kis falut. Minden vityillóra jutott néhány harcos. De legtöbben Krisztics Nedó hajléka előtt szorongtak, mert az öreg parasztnak korcsmája volt s ő maga elégítette ki a szomjas hadat. Pedig már akkor is kevéske 145 esztendő búját-baját hordozta roskatag vállán.

A kisded lakmározás és italozás után leheveredtünk a kantin körül. A küszöbön ült a vén paraszt. Száraz volt, mint őszidőn a villámsújtott

fának az ágai. Jobb kezében kávésibriket tartott s miután egyet szürcsölt, nagyot szippantott a csibukjából. Az ábrázata olyan volt, mit a hólyag, amelyet fölfújnak, azután összeesik.

Odalent divatos lévén a tegeződés, természetesen tegeztük az öreget.

— Hány esztendős vagy, te Matuzsálem, — kérdeztük tőle.

— Hej, koma, — felelt az öreg, — én már régi ember vagyok. Innen-onnan harmadszor leszek ötven esztendős.

— Ne tréfálj, Nedó. Nem él istenember gyereke olyan sokáig.

— Pedig én emberfia vagyok, mégis százhetvenötödször tavaszodott már ki életemben a gracsanicki völgyben.

A csontos, száraz ember ezzel tenyerére mutatott s mondá:

— Bezzeg másfélszáz esztendeje lesz innen-onnan, hogy Nedó Krisztics ezekkel a kezekkel keresi meg a kenyerét.

— Hát feleséged volt-e?

— Volt, de már eltemettem.

— Mikor?

— Éppen száz esztendővel ezelőtt, hogy egyetlen leányom a világra jött.

A vén embernek könny csillogott a szemében. Úgy ült ott a küszöbön, mint egy darab régi világ. Ekkor látszott meg, hogy igazán öreg ember. A szemében csillogó könnyet egy előtörő

újabb könny leszorította a szeme héjáról. Lepergett a kezefejére. Ott csillogott egy darabig, azután szétmorzsolta az öreg. Csibukját is letette s csak nézett maga elé. Nézte a kopár, mélyen hallgató hegycsúcsokat.

— Hát a leányoddal mi lett?

— A curka (leány) is elment már.

— Hová?

— Az anyja után.

— Mikor?

— Annak is kilencven esztendeje már.

Lassan fölkelt az öreg, megigazította félrecsúszott tüszőjét s bement a házba. Egyetlen szobáját ketten lakták. Ő, meg a tehene. Az egyik sarok a tehéné volt, a másik az övé. Megbecsülte lakótársát nagyon, mert az látta el a szükséges eledellel.

— No, Nedó, Isten áldjon meg jó egészséggel! — mondtuk neki távozóban.

Az öreg hálálkodva köszönte a kapott garasokat. Az alpári vityilló ajtajából sokáig nézett utánunk, azután megint a hegyeket nézte, miken ha nem lát is sokat, de legalább gyakorolja magát a nézésben. Meg osztán megérdemlik azok a hegyek ezt a gyengéd figyelmet, mert ha mindenki itt hagyta is Nedót a régiek közül, a hegyek itt maradtak s öregségüket példázván, épp oly kopár az ormuk, mint a Krisztics Nedó koponyája.

Öreg emberek sűrűn találtadódnak Boszniá-

ban. Elég tisztes kora van például Omer effendi Alecskovicsnak is, aki Trebinjében árulja a szentjánoskenyeret, meg a fügét. A tavaszszal mult 129 esztendős. Szép gömbölyű fejét színtiszta fehér haj takarja, állát hasonló szakáll fedi. Csak akkor árulja el korát, ha beszél, meg amikor megy. A szava már érthetetlen, a járása bizonytalan. Régi jószág már a macskája is, amely szintén nyöszörögve fogadja a hazatérő gazdát, kivált ha nem hoz neki kecskehús-hulladékot. A macska kedvelt háziállat a töröknél s olyan jó sora van, hogy elöregedhetik a vackában. A vén Omer effendinek ez a macska a lakótársa. Néha napján még dörömböl is az öregnek, akinek ilyenkor mosolyra áll a szája, de bizony fanyar ez a mosoly s a gyerekre emlékeztet, aki mézeskalács után korán szedett vadkörtébe harapott . . .

Nem mai gyerek már Abdul Rahmed bég sem, aki valamikor polgármestere volt Trebinjének. Addig-addig intézte a hivatalos ügyeket, míg végre kikopott a hivatalból. Huszonhét éve húz már nyugdíjat, mire életének kilencvenharmadik évében szolgált rá. Ma tehát 120 esztendős, de agg kora ellenére még szorgalmasan eljár a dzsámjába, napjában ötször is.

. . . Erre mifelénk nem öregednek el annyira az emberek. Ritka a százéves ember nagyon. Odalent pedig még a másfélszázéves emberek sem igen akarnak meghalni. Például Juszuf effendi Muzur 152 éves volt s még sem halt meg, hanem

az aftováci temetőben egy bogumil sírkő zúzta agyon az öreget, amikor a vihar elől odamenekült. Ha a vihar a düledező sírkövet el nem dönti, talán még ma is él Juszuf.

Különben Isten éltesse Krisztics Nedót, ott a gracsanicki völgyben! . . .

Trebinjétől — Bilekig

Ez az írás a *Budapesti Hirlap* 1903. augusztus kilencediki számában jelent meg, húsz nappal a bileki katasztrófa után. Akkor elpusztult bajtársaim emlékének tartozom azzal, hogy ebben a könyvben külön fejezetben emlékezzem róluk.

Július 19-én este hangos volt a trebinjei Defensions Lager. A köpönyeg már délután koszorúba volt fonva, a borjú megtömve, a fegyver kipucolva; várta az ezred az elvonulást. Nagy meleg volt ezen a napon is, de estére kelve Bilek felől enyhe szellő fujdogált s a komáromi ezer fiú jó kedvre hangolódván, énekelt. Harsogott az egész tábor a jókedvű fiúk nótájától s késő volt már, mikor csönd ült a barakok közé.

Július 20-án hajnalban megint eleven volt az élet a táborban. Tömött rendekben sorakoztak a fiúk. Eljött a generális úr is, hogy végig nézzen az útra kész ezreden. Megszámlálták a legénységet, kilencszáztizenhét ember állott hapták-

ban. Hajnali négy órakor Török ezredes úr parancsára megszólalt a kürt, a jó öreg Abroncsi bácsi elfújta az ezrednek a Zum Gebetet, azután a Hrupjela-kaszárnyában lakó zenekar belevágott a nótába s harsány vezényszóra a Király-utcán át kifordult az ezred a bileki utcára. A bileki nagy kapuig haptákban tartott a mars, azontúl mindenki úgy lépdelt, ahogy akart. Alig ért az ezred a dinamit-raktárig, Montenegró felől, a kozmácsi Viszoka-Glavica csúcsán megjelent a nap. Első sugarai éreztették már, hogy perzselő meleg lesz ma.

A trebinjei, meg a bileki hegyi dandár nincs messze egymástól, mindössze 28 és fél kilométernyire. Gyönyörü országút köti össze a két erősséget, nincs mása egész Bosznia-Hercegovinában. Az útnak sehol sincs hirtelen emelkedése. Csak az a baj, hogy sehol semmi árnyék, a sokat emlegetett Trebinjcsica folyó pedig több kilométernyire kanyarog az országút testétől.

Fönt járt már az ezred a Leotár oldalán, mikor váratlanul megszólalt a kürt. Haptákot fújt a kürtös, azután hallatszott a vezényszó, mely fölkergette a legénységet az 1329 méter magasságu Leotárra. Nekigyürkőztek a fiúk s csörtettek föl a sziklákon. A napszárította fehér sziklák között ügygyel-bajjal mozgott a legénység, de mozgott mégis s voltak már olyanok is, akik a Leotár tetején pihentek s nézték, hogy erőlködik a hátramaradottak serege.

Ezalatt egyre följebb hágott a nap s a hőség kellemetlenné kezdett válni. Török ezredes a hegy tövében rosszul lett s a parancsnokságot átadván Grünzweig ezredesnek, kocsira ült és Bilekre hajtatott. Az új parancsnok minden habozás nélkül sorakozót fuvatott. Jó nagy idő mulva előkerült a legénység a sziklák közül s folytatta útját a Kravica-hegy felé. Itt megint fölhangzott a vezényszó:

— Schwarmlinie!

S a bakák nekiestek a Kravicának.

Itt már baj lett. Az imént megkergetett legénység a perzselő hőségben elnyult a sziklák és hasadékok között. Ekkor jöttek rá az urak a hibára, hogy tudniillik a brigádparancs szerint nem a Leotár, hanem a Kravica tulsó oldalán volt az ellenség, a Leotár megmászása tehát elhibázott dolog volt s előkészítője a később bekövetkezett veszedelemnek. Pap Mihály dr. ezredorvos, a regiment bálványozott főorvosa, jelentette az őszbecsavarodott ezredesnek, hogy nyolcvan ember képtelen a tovább való gyakorlatozásra. Ezredes úr Grünzweig azonban kiadta a parancsot: Tovább! — hát tovább kellett menni. Pap ezredorvos nemsokára megint az ezredes elé járult s jelenté, hogy háromszáz embere beteg.

— Tovább! — hangzott a parancs s csakugyan, ideje volt tovább menni, mert Moszkó felől előtünedeztek a fehérgyolcsos harminckettős, ötvenkettős és hatvankilences bakák és vaktöltéssel

szaporán adták a tüzet a trebinjei ezredre. Istenem, uram! de nagy meleg volt már ekkor. A baka arca vörös lett, megdagadt s a fül eltompult a roppant forróságban. A komandót már senki sem hallotta, csak ment előre, aki tudott s gépiesen sütögette a fegyvert, akinek még nem olvadt ki a kezéből. Pap ezredorvos úr még egyszer kísérletezett Grünzweig ezredesnél, sápadtan jelentvén neki, hogy kilenc ember meghalt, 700 ember az út mentén hever, a többi meg öntudatlanul végzi a gyakorlatot. A hős ezredes megint kurta parancsot adott: Tovább! Talán mentek volna a bakák, hanem odaát, az ellenfél táborában Dragoni generális lefúvatott s ezzel vége volt a gyilkos manővernek.

A trebinje-bileki országúton mindennap őrt állanak a két garnizon bakái. A trebinjei postakocsit őrzik, mely napjában viszi Bilekbe a postát. Ötven-ötven lépésnyire álldogálnak egymástól az őrszemek s unalmukban tréfásan átkiabálnak egymáshoz. Július 20-án meglepően megsokasodott az őrszemek száma. Minden lépésnél néhány ember. De nem a postakocsira vigyáztak, hanem egymásra: a halottakra, a halni készülőkre, meg az elájultakra. Egy szegény tót fiú a másik bajtársa élete árán menekült meg a haláltól. Egy benszülött vizet hozott, hogy a legénységen segítsen. Míg a tót fiút itatta, azalatt a mellette lévő meghalt, de mit tehetett a szegény hercegóc, mikor mindkét harcos olyan esdő tekintetet vetett a kancsóra.

Írtak az újságok egy Hladky Gusztáv nevű morva fiúról, aki káplár volt az ezredben és szintén ott veszett a bileki országúton. Mindez igaz, csak az tévedés, hogy a fiú morva volt. Tót anyanyelvű, magyar fiú volt Hladky káplár, akinek emléke megérdemli, hogy ide írjunk róla egyetmást. Szép, szőke fiú volt ez a káplár, a gyakorlatozásban utolérhetetlen. Infanterista korában fölebbvalói sokszor a sor elé állították, hogy megmutassa, mit, hogyan kell csinálni. Egyszer Grünzweig ezredes a front előtt megdicsérte érte a szép káplárt. Így hívták őt, mert igen szép fiú volt. Szőke haja hullámzott a homlokán, s ha egyet lépett, ingott-rengett a karcsu dereka. Ez a szőke fiú, mielőtt az ezred elmasirozott, gyűjtést rendezett a trebinjei magyar bakák között — *a magyar iskolahajó javára.* Már 7 korona 33 fillér volt együtt s az összeget Nevezinjében akarta kiegészíteni 10 koronára, hogy onnan elküldje. A derék fiú már a kisérő levelet is megfogalmazta, mely így hangzik:

„A magyar iskolahajó magasztos eszméje, melynek derűje mi hozzánk is beragyog a messze földön lévő kaszárnya ablakán, minket, trebinjei magyar bakákat is áthatott s itt küldjük filléreinket, hogy mi is hozzájáruljunk a magyar tengeri hajózás oly annyira óhajtott diadalához.“

Sokan megsiratták a szép káplárt, de kivált egy hadnagy, a tizenkettedik ezred legöregebb hadnagya zokogott keservesen a sírjánál. Ezt a had-

nagyot Hladky Rudolfnak hívják s édes testvérbátyja a Bileken eltemetett szőke káplárnak.

Ezredes úr Grünzweig von Eichensieg, mint alezredes szerepelt az ujságokban, holott az ezredesek sorában is az öregebbek közül való, lévén az ármádiában 185 nálánál rangban fiatalabb ezredes. Ez az úr már erősen őszbecsavarodott s régi ezredes létére mindeddig nem lett ezredparancsnok. A 12. gyalogezredben foglalkozása abból áll, hogy a trebinjei gyakorlótér közelében a Bregovi kaszárnya mellett levő tennisz-téren napestig veri a labdát, amihez nagyon ért.

Van a trebinjei ezredben egy fiatal százados, akinek csúpa gyönyörűség tisztelegni, mert a legutolsó gyalogosnak is gavallérosan visszaszalutál. Magyarul sem igen tud, mégis szereti a magyar fiúkat s addig-addig törte magát a szép magyar nyelvért, míg mégis megtanulta s ma már minden nehézség nélkül érintkezik a magyar ajkú legénységgel, sőt az őrség elosztásánál, ha ő van szolgálatban, olyan talpraesett tanításokat osztogat a vártaparancsnokoknak, hogy a magyar tiszt se különbet. Ez a fiatal százados — Moravec Jaroszláv — szintén elvonult az ezreddel s arról nevezetes, hogy az ő századjában egy embernek sem lett baja. Pedig ő sem tudott árnyékba menekülni, mert árnyék azon a vidéken nincs, hanem amikor érezte, hogy a hőség elviselhetetlen, akkor habozás nélkül pihenőt adott s a századdal az összes fegyvereket gulába rakatta, azután a ko-

szorúba font köpenyegeket fölbontatta és a gulákra teríttette, miáltal árnyék keletkezett s a század elmenekült a perzselő nap elől. Ezt Grünzweig ezredes is megtehette volna, de nem jutott eszébe, sőt ha egy csöppnyi emberszeretet lakoznék benne, akkor hirtelenében fölverette volna a tábori sátrakat, hova csak a fejével menekülhessen be a baka, a lábaszárát ugyan tűzheti a nap. Az ilykép rögtönzött árnyékban a derék százados figyelemmel kísérte a próbaháború lefolyását, jegyezgetett a zsebkönyvébe s amit oda följegyzett, az lesz a halálos ítélete Grünzweig ezredes úrnak.

Julius húszadika egyébként mindenütt kritikus nap volt idelent. Szerajevóban 49° C., Mosztárban 61° C., Trebinjében 58° C,, Bileken 56° C., Moszkóban, a hol a rémes eset történt, 63° C., Nevezinjében 43° C., Stólácon 67° C., a mosztári fensikon pedig a Podvelezs tetején, 1000 méter magasságban, ahol e napon kezdődött a vártűzérség gyakorlata, árnyékban 38° R. hőséget mutatott a hőmérő.

Méltatlan dolog történt a meggyötört ezred tisztjeivel. Azt írták róluk, hogy ütötték, kardlapozták a legénységet. Nem igaz! Bár mindenik ezrednek oly derék magyar tisztjei lennének, mint a trebinjeinek. Ők maguk is sokat szenvedtek, bár könnyebb volt a felszerelésük, mint a legénységé, a harcképteleneknek és betegeknek pedig odaadóan segédkeztek; a veszedelem

beálltával nem is hederítettek többé Grünzweig ezredes parancsaira.

Appel báró lovassági tábornok, a magyar-osztrák hadsereg legöregebb katonája, buzgón vizsgálja az ügyet Trebinjétől Bilekig. Hogy minő eredményről számol be ura-királyának, még nem tudni. Amikor Trebinjéről Bilekre hajtatott, a kravicai hegy lábánál rögtönzött síremlék előtt gyakran törülgette egyetlen szemét, mely a messze mult időkből épségben maradt meg a sok sebből vérzett öreg generális gond- és viharbarázdálta férfias arcán.

*

A tizenkettedik gyalogezred elhagyta azóta Trebinjét és most Ausztriában állomásozik. A gyilkos menetelés egyes szereplői is elmultak azóta. Az öreg Appel generális meghalt, szintúgy telekesi Török István ezredes is. Az a fiatal százados pedig: Moravec Jaroszláv, még Trebinjében főbelőtte magát. Ifjú menyasszonya nem volt hajlandó Trebinjébe menni, tehát a százados áthelyezését kérte. Át is helyezték — a lengyel határra, ahová menyasszonya szintén nem akarta őt követni. A százados hát megvált az élettől s ott pihen a trebinjei temetőben.

A tizenöt magyar baka sírján azóta emlékoszlop áll. Sudár kő, mintegy jelzi a bátorságot. Az van írva rája: *Meghaltak kötelességük teljesítése közben!*

Én tudom s velem együtt sokan mások, hogy lelketlen parancs kergette őket a halálba.

Béke poraiknak!

Jön a baka haza felé

Abileki garnizonból kora tavaszszal indítottak útnak Magyarország felé egy zászlóalja fejérvári bakát. Gyalog jött a hatalmas csapat Trebinjéig, ki-ki a vállán hozta a ládáját, az egyetlen hazai emléket, amit magával visz minden ember a messze idegen földre, ha véletlenül oda szólítja a parancs a császár sótlan, keserű kenyerét fogyasztani. Aki nem ösmeri, az nem is tudja, hogy minő kedves kis jószág is ez a puha fából összerótt készség. Mennyi vigasztaló erőt rejt magában! Mert bizony ha előfogja olykor a szomorúság és a honvágy, rá-ráborul és ha senki nem látja, könnyet is hullajt rája.

A kora tavasz dacára pajzánkodott már a nap és úgy déltájon nyárba illő hőséget ontott a Karsztra. A még odahaza megbarnult képü bakonymenti fiúk jócskán fáradtak voltak, mikor bemarsoltak Trebinjébe, de ám azért amint fölharsant a fogadásukra megjelent trebinjei katonazenekar klarinétája, úgy kiegyenesedtek, mint a

legsudárabb fiatal nyárfa és a haza-menés fölött való örömükben a hosszú út fáradalma után nótába fogtak és énekeltek a trebinjei hercegócoknak a bakonyi menyecskéről olyan szép dalt, hogy a minaréten megjelenő müezinnek tátva maradt a szája. Hát még mikor megindultak, mi meg csak néztünk utánuk! Hej, én uram istenem, milyen gyönyörűen hangzott az a szépséges magyar nóta! . . . Azóta sem hallottam olyan szép magyar dalolást. A zenekar a tábor udvaráról kivonuló zászlóalj elé lépett és belevágott a Radetzky-indulóba. A szabadságosok kikanyarodtak az utcára, onnan meg a vasút felé. A vaskocsikból egyszerre csak kiröppent a három esztendei rabság alól felszabadult fiatal lélek repeső hangja és összeolvadt a magyar nép kesergő imájában :

Ne sírj, ne sírj Kossuth Lajos,
Lesz hazádnak szabadsága . . .

Örömkönny ragyogott a szemünkben, mosoly fakadt az ajkunkon, szólni azonban nem tudtunk. Valami csodálatos érzés ült a lelkünkre, ami könnyet fakaszt a legerősebb szívből is és elnémítja a kitörni készülő hangot.

Sokáig tartott ez így. Mindaddig, amíg láttuk a hosszú, fekete vonatot, mely úgy kanyarodott el szemünk elől a görbe vidéken, mint egy elnyújtott fekete fátyol. Azután hogy eltünt, ahogy

láthatatlanná lett az utolsó kendőlobogtatás is: mint a mély üregből előtörő hang, áradt ki lelkünkből a sóvár búcsúszó:

— Isten veletek . . . köszöntsétek a mi nevünkben is az édes, a szép magyar hazát.

Még soká hallani véltük az ő hangjukat is:

— Testvérek, majd üt az óra nektek is!

Dehogy lehetett ezt kiállani.

Horváth-Szalai, aki legvidámabb, erős tréfás katona volt köztünk, sírva fakadt s otthon a tábor udvarán ökölbe szorította a kezefejét és úgy fenyegette meg a kapu fölött gúbbasztó kétfejű vas-sast:

— Átkos madár, szakadjanak le a szárnyaid! . . . Ha szállni tudnál, én se lennék itt . . .

Hát ugyan nem is soká volt Horváth-Szalai a gúbbasztásban megfeketedett madár előtt, mert a vártaparancsnok értesülvén a vitézi fohászkodásról, azon mód vitette őkegyelmét az egyesbe. A fanyoszolyán aludt egyet a vén csatár s mire fölébredt, a század már menázsizott. De ezzel is győzött Horváth-Szalai, mert nem maga vitte a csajkáját a konyhába, hanem oda vitték helyébe az ebédet.

Ibolyanyiláskor lesz négy esztendeje ennek a történetnek. Nem volt katonajárás, tehát újonc hiányában nem akadt egyéb dolga a felsőbb katonai hatalomnak, minthogy ott fogott bennünket Trebinjében, a rendes konvenció mellé vígasztaló szót is adván:

— Csak egy-két hétig legyetek türelemmel, fiúk. Hazamentek aztán és egy berukkolással kevesebb lesz a rezervista-sorban.

A türelem csak tartott egy darabig, de hát ez is olyan a katona életében, mint a prófunt. Ha eszik: fogy, ha nem eszik: elszárad. A prófunt fogyott, a hetek ellenben szaporodtak, ilyenformán a komiszszal együtt fogyott a türelem is. Azonban erről sem tehettünk. Aki nem győzte a várást és ennek így, vagy amúgy, szabályba ütköző módon jelét adta, azt mint renitenskedőt, hadi törvényszék elé állították és szigorú bűntetéssel toldták meg a türelmét. Oly szigorúval, hogy három baka három-három esztendei várfogságot kapott. Úgy lehet, ma is ott türelmetlenkednek a péterváradi vársáncok között.

Az életben — úgy gondolom — a katonának van legtöbb alkalma megtanulni a sorsával való megbékülést. Amihez különben három esztendő éppen elég idő. Hej de sok minden úgy történik ez alatt, amint ő nem akarja. Legkivált a határőr-szolgálatra levezényelt embereknél. Itt sohasem bizonyos a szabadulás ideje. Várja, várja az ember, hogy talán ma, talán holnap jön a legszebb parancs, amely valóra váltja a békétlenkedők álmát. Az azonban sokszor nagyot késik. Nagyon nagyot ... A hetekből hónapok lesznek és a jelszó mindig ugyanaz:

— Türelem, türelem! Haza mentek, mire fenik a kaszát a búzához.

Nem csoda aztán, ha kitör a bakából a keserűség. A nagy keserűség, ami ebben a cifra világban bűnné lesz egyszerre, mihelyest nem a vele érző ember hallja meg.

— Nem akarok én zupás lenni! Szolgáljon, akinek kedve van hozzá, — hallatszik ki a sorból a szó.

És utána nem is olyan nagyon sokára a börtönajtó zárjának a csikorgása. Viszik a *zendülőt,* hogy ne izgathasson.

Az a híres hercegovinai katonai zendülés azonban megtanította azokat, akik az akkori öreg katonák sorsára jutottak, arra, hogy békén viseljék magukat, mert különben még szomorúbb sors vár rájuk. A példa fogott rajtuk és eltűrték mindazt a keserűséget, ami a nem kevesebb, mint tizennégy havi tovább való szolgálással járt.

Bár a lelkek izgalma ki-kiváltott egyikből is, másikból is holmi meggondolatlanságot, amiért szolgálniok kellett még pár hónapig. De ezek számára is volt vígasz. Nem a kiállhatatlan nyári hőségben utaztak haza, hanem a kellemes őszi időben. A nyáron nagyot aludtak a börtön hűvösén s olyan gyönyörűt álmodtak az őszi szabadulásról, hogy fölébredvén, még az étel sem kellett. Jobb lett volna álmodni tovább.

Az új esztendőbe való átfordulás után már zajosodni kezdenek odalent a hegyek-völgyek. Örömújjongás hallható lépten-nyomon. Elkövetkezett a szabadulás ideje és egyik-másik katona-

vonat már vissza is fordult, hogy az újoncok helyett kiszállítsa abból a görbe országból a szabadságos katonákat. Az imént való szomorú transzport helyett nótaszavas, vídám fiúkat hoz a gőzös, akik majd eladják nótájukkal Boszniát. A hegyek tövében poroszkáló vonatot szívesen üdvözlik a benszülöttek is és sokáig néznek utána. Megértik az énekből, hogy magyar fiúk mennek haza és még kendőt is lobogtatnak utánuk . . .

A garnizonok telnek-ürülnek. A szerint, ahogy sorja van. Ha megjön egy-egy zászlóalja újonc, olyan tömött lesz a tábor, hogy a legénység felét ki kell telepíteni a gyakorló-térre. Pár napig tart a sátorozás és amikor megérkezik az egész újoncsereg, fölkészülnek az öregek és útra kelnek.

A gyakorló-téren való táborozás az utolsó mozzanata a katonaéletnek. Kevés jó van benne, mert nehéz sor. A gyakorló-tér hátát végig kavics nyergeli, a rajta való fekvés nem kellemes. A rögtönzött sátor alatt majdnemhogy a kavicson alszik a vén katona, mert a szalmazsákba, amit derékaljul kap, alig tettek szalmát.

Ugy gondolja a katonai tudomány, hogy az öregek kibírják ezt is pár napig, ellenben az újoncok, akik a hosszú, napokig tartó úton úgyis elfáradtak, agyoncsigázódnának a sátor alatt.

Itt már nincs egyéb dolga a katonának, minthogy bemegy ebédre a táborba. Csupa szokásból, rendekben megy ebédre is. A táborban el-el nézi

az új katonákat, akik oly siralmasan tudnak az öregekre kacsintani, hogy ezek inkább elhagyják a tábort és mennek ki a sátor alá, ott legalább szabadságos arcot látnak.

A haza jövetelben onnan alulról a bakák az utolsók, meg a pékek. A tűzérek, útászok, szekerészek vonata menten frontot vesz visszafelé, ha meghozta a regrutákat. Pihen pár órát, azután viszi haza az öregeket. A bakák és a pékek azonban még két-három hétig ott maradnak. A bakák azért, hogy a hasznavehetetlen, poros fülű újonc helyett őrszolgálatot végezzenek, a pékek meg azért, hogy ugyanazon poros fülű új katonák éhes gyomrának kenyeret süssenek. (Annyi kenyeret, amennyi ezeknek kell, csak öreg pék katona tud dagasztani.)

Indul a vonat minden nap és viszi a vídám szabadságosokat. Zeneszóval mennek a vonathoz, mialatt harsog ajkukról a nóta:

Isten vele cugfirerem, káplárom,
Már én tőlem szalutálást ne várjon,
Szalutáljon az a bundás regruta,
Aki még a rekcumot sem tanulta.

A szívük olyan terhes az örömtől, hogy a vonat, mint a baka mondja, alig tud megindulni. Azután sem igen gyorsan halad, talán azért, hogy az öregek még egyszer végig nézhessenek a gyakorló téren, amely ugy nyujtózkodik végig a Karszt tövében, mint viseltes asszonyi szoknyán

a fodor. Tarka azon az élet nagyon. A térség tele van ujoncokkal, akiket oktat a sok altiszt és igen esetlenül, kínnal tanulgatják, hogy miként kell az embernek a maga lábán járni.

Az oktatók ilyenkor leeresztik a puskát a földre s amíg elhalad a térség mellett a vonat, a fegyverre támaszkodva nézik a gyorsan tűnő fekete szalagot.

Az ablakból kendők lobognak vissza, a szabadságosok úgy üdvözlik az ifjú népséget. Nem tart azonban sokáig a nézegetés, mert az oktató altiszt szíve is elfacsarodik a bánattól.

Elfordul hát és folytatja újoncai oktatását. De csak nem megy az unalmas mesterség sehogy. Az esze otthon jár, vagy ha nem is egészen otthon, az bizonyos, hogy megy az öreg katonákkal hazafelé.

Mit tehet egyebet, minthogy rendbeszedi újoncait. Azok ugyan foghatják a fegyvert, a legszigorúbb előírás szerint, csak nincs az jól. A hapták se olyan, amilyennek lennie kellene. Egyre kiabál az oktató:

— Úgy állsz ott, te kincstári borjú, mint a béka az esernyő alatt!

A bíztató mintha használna. Annyit mindenesetre, hogy múl az idő és mire a szabadságosok vonata a legközelebb való állomásra ér, a legénység bevonul a gyakorló-térről.

Ebéd alatt azon csigázza az eszét a szegény újonc, hogy mikor viszi őt is haza a vonat. Amit

ha fönhangon is meg merészel kérdezni, ezt a választ kapja:

— Majd ha a török templom csúcsáról kakukkmadár komandérozza a haptákot.

Azt meg nyilván senkisem csodálja, hogy a hazatérő baka, kiérvén a hegyek birodalmából és megpillantván a zöld mezőt, imát rebeg és megcsókolja a rég nem látott édes magyar földet.

Bizony-bizony jut örömcsók még a vonat kerekének is, mikor hazafelé jön onnan alulról a magyar baka.

A szakonyi búcsú

— Ez már itthon történt. —

Most pedig elmondom, hogyan mulattam „civilben“ az én kenyeres pajtásommal, jó Horváth-Szalai Jóskával, a szakonyi búcsún.

Alighogy meghozott bennünket messze Boszniából a gőzös, alighogy megtisztultunk az úti portól, szép képes kártyát menesztettünk Felső-Szakonyba, azt írván rája, hogy:

Horváth-Szalaihoz meg-meg visszatérünk,
Az ő jelenléte kedves volna nékünk,
Eljöhet vasúton, avagy gyalog módra,
Szombathelyi végen várjuk egy-két szóra.

Igen sok dolog lehetett azonban a mezőn, mert válaszolván, azt írta az öreg bajtárs, hogy majd az aratás után teszi tiszteletét. A rigmusos levélnek egyébként igen örült s hogy megmutassa,

miszerint ő is mestere a kőtött beszédnek, ilyképp válaszolt:

A szakonyi mezőn igen sok a munka,
Azért nem kelhetek kelmetekhez útra,
Ha majd kasza-kapa többé már nem pendül,
Akkor úri magam kelmetekhez perdül.

Vártam hát, vártam s nem is hiába vártam. Hozott a posta megint levelet, melyben nem az vala ugyan írva, hogy jön a Horváth-Szalai, hanem az, hogy István királykor lesz a szakonyi búcsú, amelyre elvár, még pedig nagyon elvár.

Gyerünk hát, no.

Ment a levél ekszpressz, de azért én előbb Szakonyban voltam. Így hát érthető, hogy a büki állomáson csak a rekkenő hőség várt rám, meg a poros országút.

Az út maga mutatta magát. Sudár jegenyefák mentén visz a büki cukorgyár mellett, melynek kéménye csöndesen meredezett a magasságba s ünnepi mélasággal nézett végig a lankás tájakon. Amoda délre a kőszegi hegyek vonulnak meg, messzebb a végső Alpok kéklenek. A csöndességet semmi se zavarta. A nap kénye-kedve szerint tűzött s emlékeztetett a hercegovinai kemencére.

A csepregi kanyarodónál parasztszekér jött vágtatást. A lovakat gatyás, kiskalapos magyar hajtotta; azt hittem, hogy értem jön, de csak kalapjához nyúlt a kocsis, aztán hajtott tovább.

A kényelmetlen, a rekkenő hőségben szinte

kiállhatlan gyaloglásnak végre vége szakadt. Elértem Alsó-Szakonyt. A tiszta utcán végighaladva, a korcsmából már messziről nótahangot hozott az ekhó. A házak előtt öreg asszonynépség köszöntötte rám a jónapot, a fiatalabbja pedig szemérmesen, megpirulva kacsintgatott, természetesen nem tarátán, hanem kíváncsiságból.

Egy szivart éppen el lehet füstölni, amíg Alsó-Szakony után eléri az ember Felső-Szakonyt. Itt hát rágyujtunk a másik szivarra s úgy keressük a 47. számú házat, amelyikben Horváth-Szalaiék laknak. A numerust Szerajevóból hoztam magammal. Vitéz kamerádom helyett ugyanis akárhányszor adreszáltam haza a leveleit, így jelölvén meg a postát: „Felső-Szakony, 47. Sopronmegye, Csepreg mellett. Szép Magyarország.“

Hogy osztán megleltem a negyvenhetes számot, nagyot dobbant a balsó felemben valami. A házban ugyan nem találtam mást, mint két szép tehenet, meg egy kis borjút, de azért mégis örültem, mert színről-színre láttam azt a kis falusi fészket, melyről odalent oly sokszor beszélgettünk, ábrándoztunk.

Nem igen tűnődtem azon, hogy merre vannak a házbeliek. A korcsmában majd csak megtalálom őket, bár előbb a korcsmát kell megtalálnom. A ház előtt való ákácok alatt idősebb nénik beszélgettek. Ezek már tudták, hogy ki vagyok. Mondta nekik a Jóska. Az egyik hajlandó is volt

nyomban a korcsmába menni, de már oda csak magam ballagtam el.

Bokorugró szoknyás leányok tarkáltak az utcán, azok között és mellett haladtam folyvást. Néha-néha rájuk veszett a szemem, de csak kis időre, mert leginkább az utcát vigyáztam, nem jön-e a vitéz. De bizony jött. Az utca közepén, egy másik legénynyel. Rámás csizma a lábán, picike pörge kalap a fején, fokos a kezében, szivar a szájában. Mint a szél, törtetett a két fiú. Hogy osztán Horváth-Szalai meglátott a soron, hirtelen lekanyarodtak az útról s nekem rohantak.

Sírt a fiú. Erős keble nem bírta ki a nagy örömöt. Félve fogta meg a kezemet, mert most nem volt egyforma a ruházatunk. Kis pörge kalapját levette s tekintetes úrnak szólított. Sokat kellett innunk, míg végre úgy szólított: Pál.

A korcsma udvarán javában állt a tánc. Mikor Horváth-Szalai megjelent, legott fordulatot vett a mulatság. A cigány elhallgatott. Megjött az első legény, az ő rendelkezése szerint lesz a mulatság tovább való sora.

Messzeföldről, — kaszárnyából való szabadulása után, mikor betette lábát a falujába, a következő vasárnapon országgyűlést tartottak a falu öreg legényei s egyhangúlag beigtatták nevét a legények törzskönyvének arra a lapjára, melyen csak egy név szokott beírva lenni: a falu első légényének a neve. Így lett osztán, hogy búcsúkor a legényekké szabadult sihedereket, surbankó-

kat és bregócsokat ő avatta föl hivatalosan legényekké, elmondván mindeniknek, hogy: „Körösztapád nélkül lopni ne járj, ellenben a lopott búzát szemezve add el".

De büszke voltam! Horváth-Szalai az első legény a faluban! A leányok epedve várták, hogy sorra vigye őket táncba. Ő meg lovagias ember, vitte őket.

Az öreg Horváth-Szalai is jó karban levő ember még. Egész délután a kabátomat fogta s úgy vigyázott rá, mint a szeme fényére. A Gazsi (igy hívják otthon Horváth-Szalait) barátai körbe fogtak, beszélnem kellett folyvást a katonaidőnkről. Beszéltem is, volt is hallgatás, deák nem zavarta tüsszögéssel az elbeszéléseket. A bileki gyilkos menetelésről folyt a szó, amikor a korcsmaszobából éktelen lárma és csörömpölés hallatszott. A legények, mint a villám termettek a szobában, ahol Horváth-Szalait néhány haragosa közrekapta. A vaserejű gyerek, mint a kavicsokat szórta szét kófic ellenfeleit s azután kipattant a szoba közepére s egy fütyköst suhogtatva feje fölött, nem szólt többet, csak ennyit:

Ha valaki vigan él,
Horváth-Szalai úgy él.

Én láttam már bottal való mutatványokat, ahogy azonban Horváth-Szalai kezelte a fütykösét, azt még nem láttam.

A kis epizód után megint ittunk, a kamerád

édesanyja pedig hazament, hogy vacsorát készítsen. Hogy osztán leszállt az est, elhagytuk a korcsmát. Jöttek velünk többen, köztük egy kis leány is, a Pócza Matild. Bejött a Horváth-Szalaiék portájára is, sőt a vacsoránál is velünk tartott. Az apja vitt ki kocsin a büki állomásra, még oda is eljött volna, de hát a csillagok igen szépen ragyogtak, meg a hold is kedvesen mosolygott: a sok égi szem még megirigyelt volna bennünket.

A falu végén hát megtörtént a búcsúzás. Horváth-Szalai ekkor már hófehér gatyában volt, mert úgy vélte, hogy az éjszaka folyamán szükszüksége lehet a könnyebb mozgásra. Sokáig néztek a kocsi után, mely a kanyarodónál elveszett szemük elől.

A lovak lassan poroszkáltak, az öreg Pócza meg csöndesen pipálgatva, mesélt régi történeteket, az ő katonakoráról, meg a régi világról, amikor a ménkű igen gyakran repegette a nyárfákat a felső faluvégen.

Nem tudom, azóta hogy áll a sor, mert Horváth-Szalai hallgat, mint a csuka. A levelemre se válaszol.

Alig hinném pedig, hogy agyonütötték, mert azt biztosan tudatta volna velem. Hanem aligha nem meglepetést akar okozni. El akar jönni.

Ha itt lesz, majd megint emlékezünk régiekről.

EGYETEMI KÖNYVTÁR SZEGED

TARTALOM

		Oldal
1.	Tavasz a kaszárnyában	9
2.	A hegyek mögül	15
3.	Magyar szó	21
4.	Pünkösdi harangszó	30
5.	A szerelem odalent	38
6.	A csonka honvéd	51
7.	Soroznak	59
8.	Messze földről, — kaszárnyából	66
9.	Október	80
10.	Alsó szél fújt	87
11.	Szerajevón túl	95
12.	Igazság a hegyek között	101
13.	A kürtös	111
14.	A manőverről	119
15.	Őszi szemle	127
16.	Öreg emberek	131
17.	Trebinjétől — Bilekig	136
18.	Jön a baka haza felé	144
19.	A szakonyi búcsú	153

208 fu

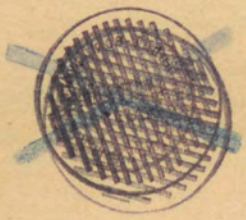

337-1922/23

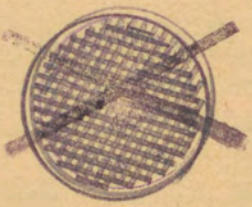

EGYETEMI KÖNYVTÁR SZEGED